پته بادغیس ولایت بالامرغاب ولسوالی

اشرف العطايا
شرح
ایسا غوجي

مؤلف:

مفتي عطامحمد دیوبندي

0703024704

نشر کوونکې اداره

عبدالستار میموریل

ویلفیر ایسوسي ایشن (رجسترډ)

خبیب کتابتون

د کتاب نوم: اشرف العطايا شرح ايساغوجي

مؤلف: مفتي عطا محمد ديوبندي

سن اشاعت: 2016

شمېر: ۱۱۰۰

کمپوزر: مفتي عطا محمد

نشر کونکې اداره: عبدالستار ميموريل ويلفير ايسو سي ايشن

سټاک مکتبه سلطانيه کوټه

شمېره نمبر: 03233813889

تاريخ ٢ جمادى الاولى ١٤٣٧، ١٤ فروری ٢٠١٦ ، بروز انوار وقت الصباح

بسم الله الرحمن الرحيم

نحمدک يا من جعل المنطق ميزانا لطريق التفهيم و التحقيق، يا من زين الاذهان باكتساب التصور و التصديق . و نصلي على نبيک الهادى الى سواء الطريق و سيد السادات ، سيدنا محمد و على صحبه و آل بيته اجمعين. و من تبعهم باحسان الى يوم الدين خصوصا الامام الاعظم ابي حنيفة رحمه الله فقيه الامة و فقهاء الامة و ائمة الدين. تظهر لک اهمية هذا العلم علم المنطق عند ما ترى مدى ارتباطه بالعديد من العلوم الاساسية عندنا نحن المسلمين. و من هم اهم هذه العلوم التي يرتبط بها علم المنطق علم التوحيد و علم اصول الفقه . و لذالک وصفه الامام الغزالي بانه معيار العلوم ، بل قال " من لامعرفة له بالمنطق لاثقة بعلمه " و على الرغم من ذالک ، فان لعلم المنطق اهمية عظمية، و لذا وجهت الى شرح الكتاب المسمى بايساغوجي الذى لاشرح له في اللغة البشتو مشتملاً على حل العبارة و الحواشي متى طُلبتُ ان اشرح له شرحا جامعاً لهذه الصفحات. فنيت بعض منه الكريم فلان هذا لديک.

قَالَ الشَّيْخُ الْإِمَامُ أَفْضَلُ الْمُتَأَخِّرِينَ، قُدْوَةُ الْحُكَمَاءِ الرَّاسِخِينَ.

ترجمه

شيخ ويلي دي كوم چي پيشوا، د علماؤ دي، او غوره د متأخرينو څخه دي. او پيشوا د هغه حكماؤ دي كوم چي ټينګ دي په اعتبار د علم.

تشريح

الشيخ: هغه كس چي د هغه عمر تر پنځوس كاله لوړ وي. بيا تر آتيا كاله يا تر مرګ پوري "بناء په اختلاف باندي" دی شيخ وی.

شَيْخ: (اسم) فاعل من شاخ ، و جمعه : شُيُوخ ، أَشْيَاخ ، مَشْيَخَة و مَشَايِخ ، هو من أدرك الشيخوخة ، وهي غالبا عند الخمسين ، وهو فوق الكهل ودون الهرم. (المعجم الوسيط)

الامام: هغه كس چي دی د خلكو پيشوا وي. او خلک په ده پسي په كاروباريا په احوالو كي اقتداء كوي.

الإمامُ : مَن يأتمُّ به الناسُ من رئيس أو غيره ، ومنه إمام الصلاة . الإمامُ : الخليفة . الإمامُ : قائد الجُند .

العلامة: هغه كس چي ډېر زيرک او هوښيار وي. ستر عالم.

عَلَّامة (اسم) صيغة مبالغة من علِمَ / علِمَ بـ : علاَّم . كثير العلم ، عالِمٌ كبير واسع العلم والمعرفة موسوعيّ علاَّمة

افضل: غوره، په ښه طريقه سره يو موضوع وړاندی كونكي كس.

أفضلَ على / أفضلَ من يُفضل ، إفضالاً ، فهو مُفضِل ، والمفعول مُفضَل عليه . أفضَلَ عليه : أحسَنَ إليه.

العلماء: علم، او معرفت لرونكي كس، د دين په كارونو سره خبر كس.

عالِم (اسم) الجمع عالمون و عُلماءُ ، اسم فاعل من علَمَ وعلِمَ / علِمَ بـ هو مُتَّصفٌ بالعِلْم والمعرفة ، مُتخصِّصٌ في عِلْم معيّن عالِمٌ بأمور الدِّين والعلم عارفٌ بهما

المتأخرين: په لغت كي وروستني ته ويل كيږي. او په اصطلاح كي حدی فاصل د متقدمين او متأخرين تر مينځ ۳۰۰ هـ ده. تر ۳ سوه پوری متقدمين وروسته بيا متأخرين شروع سوه.

وعصر السلف الصالح ينتهي بحدود عام 300هـ. فيكون النسائي (وهو آخر الأئمة الستة أصحاب الكتب المشهورة في السنة) هو خاتمة السلف حيث توفي سنة 303هـ وكل من توفي بعد ذلك لا يعتبر من السلف. هذا نهاية عهد السلف وليس السلفيين. فلا

تنافي بين بقاء طائفة على منهج السلف، وبين انقضاء عهد السلف أنفسهم. وقد ذكر الذهبي في مقدمة الميزان أن نهاية زمن المتقدمين هو رأس الثلاثمئة.

خلاصه د اولي حاشي:

خُطبه دوه قسمه لري. ۱: ابتدائيه: اول ځلي خطبه وليکل سي، بيا پاته کتاب نويشته سي.
۲: الحاقيه: اول تصنيف تر سره سي بيا خطبه وليکل سي او د کتاب د شروع سره يو ځای سي. دلته د ايساغوجي خطبه الحاقيه ده، د مصنف رحمه الله يو شاګرد د کتاب سره يو ځای کړېده. او پر دې دليل دادی چي دلته صيغه د غائب "قال" راوړل سوېده که چيری دغه د مصنف خپل کلام وای نو بيا به ده داسي "اقول" ويلي وای.

خطبه ابتدائيه. [خ ُب َ/ب ِ ي ِ ا ت ِ ئِ ی ی َ/ ی ِ] (ترکيب وصفی، اِ مرکب) خطبه ای که در آغاز تا ليف آورند. (از کشاف اصطلاحات الفنون).
خطبه الحاقيه. [خ ُب َ/ب ِ ي ِ ا قِ ی ی َ/ ی ِ] (ترکيب وصفی، اِ مرکب) خطبه ای که پس از نگاشتن تا ليف به آخر آن آورند بنام خطبه الحاقيه است. (از کشاف اصطلاحات الفنون).

خلاصه د حاشيه نمبر ۲:

د شيخ مصداق: په علم المنطق کي د شيخ مصداق ابو علي ابن سينا دي، البته که چيری هلته کومه داسي قرينه وجود ولری چي د شيخ ابو علي څخه سوا بل څوک مراد وی نو بيا هلته هم هغه کس مراد دی نه ابو علي.
او په فقه او اصول الفقه کي امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله دي، په علم النحو کي عبد القاهر جرجاني، او په علم العقائد و الاخلاق کي بيا علامه ابو منصور ماتريدی دي. او دغه ډول دغه خبره ذکر سوېده:
زه وايم: د شيخ اطلاق که څه هم پر امام ابو حنيفه رحمه الله باندی صحی دي مګر په فقه او اصول الفقه کي چيری هم پر ده باندی دغه اطلاق تر سره سوی نه دی.
شيخ په لغت کي سپين ږيری ته ويل کيږی، او په اصطلاح کي هغه کس ته ويل کيږی کوم چي په يو علم کي د علومو پنځه تصانيف ترسره کړي وي. او د اهل السنة و الجماعت په وړاندی هغه کس ته ويل کيږی کوم چي سنتونه په خپل عمل او ژبه سره ژوندی کوي او بدعات

پورېږدي. او د هغو ترديد کوي. او په تصوف کي هغه کس ته ويل کيږي کوم چي خپلي يا د مريد پنځه لطائفي په ذکر سره دالله جل جلاله ژوندي کوي.

لطائفي خمسه دغه د زړه او يا د نفس ناطقه پنځه احواله دي. او دغه اهل تصوف په دې پنځو نومونو سره نوموي.١: قلب.٢: روح.٣: سر.۴: خفي.٥: اخفي.

من الذكر يحدث تدرج في النفس البشرية للارتقاء مع الله، ومن الذكر تتحرك اللطائف الخمس، واللطائف الخمس هذه أحوال للروح أو للنفس الناطقة. يسميها أهل الله: (القلب، والروح، والسر، والخفي، والأخفى)، وهي مراتب لا يدخل الإنسان في واحدة منها إلا إذا فصَّل ما قبلها، فهناك مرحلة تسمى بمرحلة القلب، ثم أعلى منها الروح، ثم أعلى منها السر – حتى العوام يقولون خرج السر الإلهي – ثم أعلى منها الخفي، ثم أعلى منها الأخفى، وهذه كلها إنما في عالم الملك، ومثلها ينعكس في عالم الملكوت، فالمراتب تصير عشرا، ومنها بعد ذلك درجات إلى أن تصل إلى عرش الرحمن، وهناك ما هو فوق عرش الرحمن بما يسمى عوالم، فكل هذا الملك والملكوت يسمى عالم الناسوت، والكون ما سوى الله رب العالمين، وهناك عالم هو عالم الرحموت، وعالم اللاهوت، وعالم الجبروت، وعالم العظموت، وهذه تجليات لله – سبحانه وتعالى – . وهذا غاية ما اطلع عليه البشر، والله لا نهاية له، ولا محيط به، لا من الملائكة المقربين، ولا من الأنبياء المرسلين، فهو – سبحانه وتعالى – القاهر فوق عباده وهو حكيم خبير، – سبحانه وتعالى – لا يحيط به عرش، ولا يصل إليه في كنهه بشر، لا سيدنا محمد ولا من هو دون ذلك، فالرب رب، والعبد عبد، وهناك فارق، بين المخلوق والخالق.

ولا يزال المختلي في خلوته يذكر الله إلى أن يفتح الله عليه، وكان من المعتاد أن يُفتح في اليوم العشرين، في اليوم الواحد والعشرين، في الثالث والعشرين فيتم العدة تبركاً وحمداً لله تعالى أن فتح عليه.

والفتح يجعل الإنسان على يقين لا يتردد أبداً؛ لا في عبادته، ولا في حقيقة النبي ﷺ – ولا نورانيته، ولا في الطريق الذي يسلك، ولا في الأدب الذي يتبع؛ وتتحول المسائل إلى مشاهدات أكثر منها معلومات، تتحول المسائل إلى رضا، واستقرار، وتسليم لا ينازع الإنسان نفسه ولا يطالب.

(يتبع)

خلاصه د دريمي حاشيه :

په دې خبره سره پوه سه چي په علم المنطق کي چي ثه وخت د امام اطلاق وسي نو د هغه څخه مراد فخر الدين رازی رحمه الله وي. او په علم الکلام کي ابو منصور ماتريدی رحمه الله او په علم النحو و البلاغة کي عبدالقاهر جرجاني او په علم الحکمة کي هم امام رازی رحمه الله او په فقه کي امام ابو حنيفه رحمه الله مراد وي.

امام په لغت کي لاربنود ته ويل کيږی. او په اصطلاح کي هغه کس ته ويل کيږی کوم چي قوم دی په ديني او دنيوي کارونو کي مخکي کړي. شهرت ته رسېدلې خبره داده چي امام مفرد او جمعه دواړه په يوه لفظ سره راځي محض فرق يې په موصوف سره وي، که چيری موصوف جمعه وی نو دی بيا جمعه دی، په دې صورت کي همزه د امام داسي ده لکه همزه د رِجال، او که موصوف مفرد وو نو دی بيا مفرد دی او دغه کسره د هِمزې يې داسي ده لکه همزه د کِتاب.

لهذا د مفرد او د جمعي تر مينځ فرق اعتباری وجود لری دا داسي دی لکه فُلک ضمه يې لکه اُسد سي نو جمعه او لکه ضمه د قُفل سي نو بيا مفرد دی.او دا هم ويل سوی دی چي امام مفرد او جمعه يې آئمة راځي، او امام ډېر زيات استعماليږی.

خلاصه د څلورمي حاشي:

علامه په لغت کي ډېر هوښيار ته ويل کيږی، او ددې څو اصطلاحي معناګاني بيان سوي دی.

۱: د څوعلومو علم لرونکي کس ته ويل کيږی.

سوال: علامه صفت او امام موصوف دی، موصوف او صفت تر مينځ په تذکير او تأنيث کي موافقت شرط دی او دلته دغه موافقت نسته، ځکه علامه د تاء په وجه مؤنث دی او امام مذکر دی؟

جواب: تاء د علامه په اصل کي د تأنيث لپاره وه ، مګر ورسته بيا د مطلقي مبالغه لپاره وګرز بدل، لهذا في الحال تاء لپاره د مبالغه ده نه د تأنيث چي بيا اعتراض وارد سي.

۲: هغه چا ته ويل کيږی چي په يو علم کي د علومو پنځه تصنيف لري.

۳: د علومو څخه په هر علم کي يو تصنيف لرونکي کس ته ويل کيږی.

۴: هغه څوک چي په هر علم کي دخل او د هغه په هکله معلومات لری.

۵: د معقولاتو او منقولاتو علم لرونکي کس يعني په عقلي علومو سره هم خبر او په قرآن او حديث سره هم خبر وی.

۶: هغه څوک چي پر هغه يو علم د علومو پوشيده او پټ نه وی.

زه وايم: په شپږمه معني سره علامه پر هيچا نه صادقيږی، ځکه په دنيا کوم داسي څوک نسته چي هغه د هر علم د مسئله په هکله خبر وی.

۷: هغه عالم چي په علم کي د خپل ځان څخه خبری اچونکي نه وی، بلکه دده علم د قوانينو د هغه فن موافق وي.

خلاصه د پنځمي حاشيه:

حکماء د حکيم جمعه ده ، په لغت کي و پوه کس ته ويل کيږی.

سوال: پر انسان د حکیم اطلاق صحت نه لري، ځکه حکیم هغه چا ته ویل کیږي کوم چي پر ټولو احوالو د موجوداتو خارجیو علم لري، او پر ټولو موجوداتو باندي علم لرونکي محض الله جل جلاله دي نه بل څوک؟

جواب: د حکیم په تعریف کي قید "بحسب طاقة البشرية" مراد دی نو معني دا جوړیږي: د بشري طاقت موافق په احوالو سره د خارجي موجوداتو علم لرونکي کس ته ویل کیږي.

سوال: د حکمت په تعریف کي (کوم چي د تعریف څخه د حکیم معلومیږي) د "الموجودات الخارجية" قید راوړل صحت نه لري، ځکه دغه تعریف جامع خپلو افرادو ته نه دی دا ډول چي هندسه او حساب په حکمت کي داخل دي، مګر تعریف ورته شامله نه دي، ځکه په تعریف کي "موجودات خارجيه" راغلي دی. او دوی دواړه د خارجي موجوداتو څخه نه دي؟

جواب: موجودات خارجیه عام دي، عام تر دې په خپله په خارج کي موجود وی او یا په اعتبار د منشأ موجود وي. او دغه ذکر سوی اقسام که څه هم پخپله موجود نه دي مګر په اعتبار سره د منشأ موجود دي.

خلاصه د حاشیه (بر متأخرین)

متقدم مقابل د متأخر دی. او تقدم پنځه قسمونه لري.

١: **تقدم زماني**: یو ځای والي د ورستني شي د مخکني شي سره په یو زمانه کي په اعتبار د حدوث او پیدا کېدو ممکن نه وی، که څه هم دا کېدای سي چي مخکني شي د ورستني شي سره په اعتبار د بقاء او باقي والي جمعه سي، لکه مخکي والي د پلار پر زوی باندی. او بس دا هیڅ کله کېدای نسي چي پلار او زوی دي په یوه زمانه کي وزېږي. البته ورسته بیا دواړه سره یو ځای کېدای سي چي دواړه ژوندي وي.

٢: **تقدم مکاني**: یو ځای مقرر سي، و هغه ځای ته ژندی تر بل متقدم او لري والا شي متاخر دی. د مثال په توګه امام او مقتدی بالنسبة و محراب ته واخیستل سي نو امام مخکي تر مقتدیانو دي.

٣: **تقدم رتبي**: د یوه رتبه تر هغه بل لوړه وی لکه د رسول الله ﷺ مخکي والي پر حضرت آدم علیه السلام باندی. لکه په حدیث قدسي کي راځي که ته أي علیه السلام نه وای نو ما به

دغه مخلوقات پيدا کړي نه واى نو ددې څخه معلومه سوه چي د رسول الله ﷺ رتبه تر آدم عليه السلام تر رتبه لوړه ده.

۴: تقدم رتبي: متقدم او مخکني شي ته ورستني شي محتاجه وی، او دغه مخکني شي يو تام علت د ورستني شي دپاره نه وی. يعني دغه مخکني شي يو داسي موثر علت په ورستني شي کي نه وي چي دغه مخکني شي د ورستني شي په موجودولو کي کافي وی. لکه مخکي والي د يوه پر دوو باندی.

۵: تقدم ذاتي: مخکني شي ته ورستني شي محتاجه وی. او دغه مخکني شي د ورستني دپاره تام علت وی چي په يوازی ده سره ورستني شي وجود پيدا کړی. او دغه ته تقدم بالعلتية هم ويل کيږی.لکه د خالق مخکي والي پر مخلوق باندی يا لکه د لاس د حرکت مخکي والي پر حرکت د کلي او چابي. او دلته د تقدم څخه تقدم زماني مراد دی. ځکه تر امام رازی رحمه الله مخکي علماء متقدمين او تر ده ورسته علماء متأخرين دي. او مصنف رحمه الله تر امام رازی رحمه الله ورسته علماؤ څخه دي. او دا خبره دې د نظر نه غورځول کيږی چي مصنف رحمه الله د متأخرينو څخه په غوره والي سره موصوفۀ کول د مبالغه څخه خالي نه دی.

﴿فائده﴾: لَوْلَاکَ لَوْلَاکَ لَمَا خَلَقتُ الافلاکَ" دغه حديث په اعتبار د الفاظ موضوع دي، دغه الفاظ د عليه السلام څخه نه دي ثابت. لکن د دغه معني صحی ده، او په احاديثو سره ثابته ده.

في مسند الفردوس 227/2 عن ابن عباس مرفوعا : (يقول الله : وعزتي وجلالي لولاك ما خلقت الجنة ولولاك ما خلقت الدنيا) اه قال القارئ في الأسرار المرفوعة 295/1: (حديث لولاك لما خلقت الأفلاك) قال الصغاني إنه موضوع كذا في الخلاصة، لكن معناه صحيح فقد روى الديلمي عن ابن عباس مرفوعا : أتاني جبريل فقال: يا محمد لولاك ما خلقت الجنة ولولاك ما خلقت النار وفي رواية ابن عساكر: لولاك ما خلقت الدنيا) اه وقال صاحب كشف الخفاء 46/1 : (أتاني جبريل فقال يا محمد لولاك ما خلقت الجنة ولولاك لما خلقت النار) رواه الديلمي عن ابن عمر (كذا قال ولعله ابن عباس)،((الآثار المرفوعة في الأخبار الموضوعة ج1 ص44)

او دغه ډول دغه دوهم حديث (كنت نبيأ وآدم بين الماء والطين) هم موضوع دی

قال السخاوي في المقاصد الحسنة: "وأما الذي على الألسنة بلفظ: (كنت نبيأ وآدم بين الماء والطين) فلم نقف عليه بهذا اللفظ فضلاً عن زيادة: (كنت نبيأ ولا آدم ولا ماء ولا طين. [المقاصد الحسنة ح(837)]

قال المباركفوري بعد ان نقل كلام السخاوي في التحفة عن المرقاة 56/10: "وقال الزركشي: لا أصل له بهذا اللفظ" وكلام الزركشي نقله أيضاً علي القاري في المصنوع في معرفة الحديث الموضوع ص142، ثم ذكر صاحب التحفة كلام السيوطي، وهو في الدر المنثور في الأحاديث المشتهرة قائلاً: "قال السيوطي: وزاد العوام (ولا آدم، ولا ماء، ولا طين) ولا أصل له أيضاً." و كذا في كشف الخفاء و موضع الباس ١٥٢ / ج٢)

البته دغه معني ثابته ده.

أخرجه الطبراني في (مسند الشاميين ج4/ص34) قال:حدثنا أحمد بن محمد بن يحيى بن حمزة، ثنا أبو الجماهر، ثنا سعيد بن بشير، عن قتادة، عن الحسن، عن أبي هريرة، أن نبي الله صلى الله عليه وسلم قال: "كنت أول النبيين في الخلق وآخرهم في البعث".

وأخرجه تمام في (الفوائد ج2/ص15) قال: حدثنا أحمد بن سليمان، ثنا يزيد بن محمد، ثنا أبو الجماهر، ثنا سعيد بن بشير، ثنا قتادة، عن الحسن، عن أبي هريرة، أن نبي الله صلى الله عليه وسلم قال: "كنت أول النبيين في الخلق وآخرهم في البعث"

وأخرجه ابن عدي في (الكامل في ضعفاء الرجال ج3/ص372) قال: ثنا جعفر بن أحمد بن عاصم، ثنا هشام بن عمار، ثنا بقية، حدثني سعيد بن بشير، حدثني قتادة، عن الحسن، عن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم في قوله: {وإذ أخذنا من النبيين ميثاقهم} الآية، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "كنت أول النبيين في الخلق وآخرهم في البعث". قال الشيخ: وهذا يرويه عن قتادة سعيد بن بشير وخليد بن دعلج.

وقال في (الكامل في ضعفاء الرجال ج3/ص49) ثنا جعفر بن أحمد بن عاصم، ثنا هشام بن عمار، ثنا الوليد، ثنا خليد بن دعلج وسعيد، عن قتادة، عن الحسن، عن أبي هريرة، أن النبي صلى الله عليه وسلم قال "كنت أول الناس في الخلق وآخرهم في البعث".

وأخرجه ابن سعد في (الطبقات الكبرى ج1/ص149) قال: أخبرنا عبد الوهاب بن عطاء، عن سعيد بن أبي عروبة، عن قتادة قال. (ح) وأخبرنا عمر بن عاصم الكلابي، أخبرنا أبو هلال، عن قتادة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "كنت أول الناس في الخلق وآخرهم في البعث"

وقال السيوطي في (الدر المنثور ج6/ص570). وأخرج ابن أبي شيبة، عن قتادة رضي الله عنه قال: كان النبي صلى الله عليه وسلم اذا قرأ: {وإذ أخذنا من النبيين ميثاقهم ومنك ومن نوح} قال: ذكر لنا أن نبي الله صلى الله عليه وسلم كان يقول: "كنت أول الأنبياء في الخلق وآخرهم في البعث".

وأخرج الحسن بن سفيان، وابن أبي حاتم، وابن مردويه، وأبو نعيم في الدلائل، والديلمي، وابن عساكر من طريق قتادة، عن الحسن، عن أبي هريرة رضي الله عنه، عن النبي صلى الله عليه وسلم في قوله تعالى {وإذ أخذنا من النبيين ميثاقهم} قال: "كنت أول النبيين في الخلق وآخرهم في البعث" فبدئ به قبلهم

وقال ابن كثير في (التفسير ج3/ص470): قال ابن أبي حاتم: حدثنا أبو زرعة الدمشقي، حدثنا محمد بن بكار، حدثنا سعيد بن بشير، حدثني قتادة، عن الحسن، عن أبي هريرة رضي الله عنه، عن النبي صلى الله عليه وسلم في قوله تعالى {وإذ أخذنا من النبيين ميثاقهم ومنك ومن نوح} الآية، قال النبي صلى الله عليه وسلم: "كنت أول النبيين في الخلق وآخرهم في البعث فبدأ بي قبلهم" سعيد بن بشير فيه ضعف، وقد رواه سعيد بن أبي عروبة عن قتادة به مرسلا وهو أشبه، ورواه بعضهم عن قتادة موقوفا. والله أعلم

قال العجلوني في (كشف الخفاء ج2/ص169) (كنت اول النبيين في الخلق وآخرهم في البعث) قال في المقاصد رواه أبو نعيم في الدلائل. وابن ابي حاتم في تفسيره وابن لال، ومن طريقه الديلمي عن أبي هريرة مرفوعا، وله شاهد من حديث ميسرة الفجر أخرجه أحمد والبخاري في تاريخه والبغوي وابن السكن وابو نعيم في الحلية وصححه الحاكم، بلفظ "كنت نبيا وآدم بين الروح والجسد" وفي الترمذي وغيره عن أبي هريرة أنه قال للنبي صلى الله عليه وسلم متى ثبت أو كنت نبيا؟ قال "كنت نبيا وآدم بين الروح والجسد" وقال الترمذي: حسن صحيح، وصححه الحاكم أيضا

عبارت

أَثِيرُ الدِّينِ الأَبْهَرِيُّ، طَيَّبَ اللهُ ثَرَاهُ، وَجَعَلَ الجَنَّةَ مَثْوَاهُ :

ترجمه

نوم دده اثیر الدین او د ابهر وسېدونکي دي. الله جل جلاله دي دده قبر خوشبوداره وګرزوي، او الله جل جلاله دي جنت دده د قرار ځای وګرزوي. (آمین)

تشریح

اثیر: پر وزن د فعیل دی، په معني سره د یو شي پر بل باندی خوښولو دی. او په معني سره د ملګری هم راځي.

أثير – ج ، أثراء : 1 – أثير : مكرم . 2 – أثير : خليص المفضل : « هو أثيري »، أي : الذي أؤثره وأفضله 3 – أثير فرند السيف . 4 – أثير عند الأقدمين : سائل لطيف يملأ الفضاء الممتد وراء جو الأرض . 5 – أثير : سائل لا وزن له ، مطاط ، كان علماء الطبيعيات يعتبرونه العامل - الذي ينقل النور والكهرباء .(المعجم الرائد)

الدین: دین په لغت کي غاړی هیښولو ته ویل کیږی. او په اصطلاح کي هغه لار ته ویل کیږی پر کومه چي تګ سوی وي، او په هغه سره د الله جل جلاله رسول ﷺ د الله جل جلاله د طرف څخه دپاره د خلکو راتګ کړی وي.

اثیرالدین: دا د شیخ لقب دی. اثیر فعیل په معني د فاعل "نقل کونکي" دی. یا په معني د مفعول دی "هغه کس چي هغه مختار کیږي. په اول تقدیر ئې معني داده " ددین نقل کونکي". او په دوم تقدیر ئې معني داده "د خاوندانو د دین مختار سوي کس". او دغه تقدیر بناء په تقدیر د مضاف "اثیر اهل الدین" دی. او دمصنف نوم مفضل بن عمر او مشهور په لقب سره دی. او دده نوم مفضل دپلار نوم یې عمر وو، دی په ۶۶۳ ه کي ومړ. دده نسبت و ابهر ته کیږی، دغه د ایران د قزوین او زنجان ترمینځ یو پخواني ښار دی.

الإبهری: منسوب بسوی ابهر.

الشيخ الإمام أثير الدين المفضل بن عمر بن المفضل الأبهري السمرقندي (663هـ /1264م) الحكيم. الفيلسوف، والأبهري نسبة إلى أبهر وهي مدينة فارسية قديمة بين قزوين وزنجان.

المفصل بن عمر الأبهري السمرقندي وكنيته أثير الدين عالم فلك، ورياضي، ومنطقي، وحكيم. فيلسوف عاش في الموصل ثم انتقل إلى أربيل سنة 626هـ/1228م كان تلميذاً لعالم نال شهرة عظيمة، هو كمال الدين موسى بن يونس بن محمد بن منعة وقد قال عنه «ليس بين العلماء من يماثل كمال الدين». وكان من خاصة الأمير محيي الدين بن الصاحب شمس الدين الجوري بدمشق (ت 651هـ) حيث إنه استقبل بتدبير الأمير محيي الدين بالجزيرة بعد وفاة والده شمس الدين. وكان الأمير محي الدين فاضلاً محبًا للفضلاء، مقربًا لهم مكرمًا لهم يلازمهم أبدًا، ويتحفونه بالفوائد ويؤلفون له التصانيف الحسنة، وقد أهداه الشيخ الأبهري بعضًا من مصنفاته

طيّب: ښه ، د خوندهړک،

طيَّبَ يطيِّب ، تطييبًا ، فهو مُطيِّب ، والمفعول مُطيَّب. طيَّب الكلام : حسّنه ، جعله طيِّبًا أو طاهرًا عفيفًا . طيَّبَهُ بنفسه : باغاه بكلام يُوافِقُهُ طيَّب خاطره : أرضاه.

ثراه: دغه په اصل کي ثرى دى، نمناکه خاوره،

ثرى (اسم)، الجمع : أثراءٌ ، الثَّرى : الأرض. الندى ، التُّراب النَّدي.

طيب الله ثراه أي جعل الله الأرض التي دفن فيها طيبة حانية عليه (المعجم مصطلحات فقهية)

مثواه: دغه په مثوَى دى، مصدر ميمي او يا اسم مكان دى، ځاى د قرار ته ويل کيږى.

مثوى (اسم) الجمع مثاوٍ ، مثاوي مصدر ميمي من ثوى / ثوى في /// اسم مكان من ثوى / ثوى في مأوى . مقرّ ، منزل او موضع يقام به / المثوى الأخير : القبر

خلاصه حواشي ايوبي

دين مأخوذ د دان يدون دينا څخه دى. او دغه په لغت کي عاجزى، اطاعت کولو او غاړى ايښودلو ته ويل کيږى او په اصطلاح کي هر هغه شي ته ويل کيږى چي په هغه سره د الله جل جلاله عبادت کول کيږى. يعني شرعي احکام.

دان دينًا ، وديانةً ، دانَ ، يَدونُ ، دَوْنًا ، دَوْنٌ ، فهو دائن ودَون ، والمفعول مَدون له /// دانَ الرَّجُلُ خضع ، ذلَّ / دانَ الوَلَدُ أطاع دان له

شرعي احکام په دې حيث چي د دوى طاعت کول کيږي دغه ته دين ويل کيږي او په دې حيث چي دوى په ورقو کي نويشته کيږى دغه ته بيا ملت ويل کيږي . لهذا د دين او ملت تر مينځ اعتبار فرق وجود لري.

عبارت

نَحْمَدُ اللهَ تَعَالَى عَلَى تَوْفِيقِهِ .وَنَسْأَلُهُ هِدَايَةَ طَرِيقِهِ .وَنُصَلِّي عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعِتْرَتِهِ أَجْمَعِينَ

ترجمه

موږ د الله جل جلاله پر توفيق باندې دده ستيانه او تعريف کوو. او موږ دالله جل جلاله څخه سوال کوو چي دی موږ ته خپله لار وښئي. او موږ دده څخه غواړو چي موږ ته په خپل تحقيق سره د حق الهام وکړي. او موږ دالله پر رسول ﷺ او دده پر اولاد درود وايو.

تشريح

حمد په لغت کي د يو چا په ژبه سره دده په ښه افعالو باندي "عام تر دي دغه افعال متعدی وي او که نه وي" تعريف کولو ته حمد ويل کيږي. او په اصطلاح کي هغه کار کولو ته ويل کيږي چي د هغه څخه د منعم " انعام کونکي" تعظيم معلوميږي.او دغه کار کولو سبب د منعم انعام کول وی.

توفيق: اتباع کول، او په اصطلاح کي د مقصود اسباب ترلاسه کېدل.

هدايت: لار ښوول، يا مقصود ته رسول.

الهام: د يو چا په زړه کي يو خبره اچول عام تر دې خير او که د شر خبره وی. که چيری ښه خبره وی نو هغه د الله جل جلاله يا د ملکو لخوا وی، او دغه ته په اصطلاح کي الهام ويل کيږی. او که د بدو خبره وی نو هغه بيا د شيطان د طرفه وی او هغه ته وسوسه ويل کيږی.

بتحقيقه: يعني هغه شي چي د الله جل جلاله په وړاندی حق وی.

نصله: صيغه متكلم مع الغير فعل مضارع. دغه د تصلية او صلوة څخه دی . او صلوة: دغه په وزن د "فعلَة په حرکت سره د عين يا په سکون سره د عين" او د " صلی" څخه اخيستل سوي دی. لکه " زکوة" چي د " زکی" څخه اخيستل سوي دی. او دغه يو داسي اسم دی چي په ځای د مصدر استعماليږي" صلی، يصلی يعني لمونځ ئې وکړي لمونځ کونه" او دلته په معني سره ددعاء" يعني د رحمت د طلبولو دی"څه وخت چي ئې نسبت و بندګانو ته وسي. او

په معني د رحمت دی څه وخت چي ئې نسبت و الله ﷻ ته وسي، او په معني سره د طلب د مغفرت دی څه وخت چي ئې نسبت و ملکو ته وسي.

صلّى (فعل) صلّى / صلّى على يصلّي ، صَلِّ ، صَلاةً ، فهو مُصَلٍّ ، والمفعول مُصَلًّى عليه صلّى الشخصُ : أدّى الصّلاةَ . صلّى الفرسُ في السّباق جاء مُصلّيًا ، وهو الثاني في السّباق . صلّى فلانٌ : دعا .

رسوله: دغه یو مرکب لفظ د رسول او د ضمیر څخه دی. رسول په نیز د جمهورو هغه کس دی چي ده ته کتاب او یو نوي شریعت ورکول سوي وي. او دی خاص تر نبي دي. البته علامه ابن تیمیه رحمه الله تعالی په خپل کتاب النبوات کي ویلي دی: رسول هغه کس دي چي دی د خپل امت د اصلاح لپاره راستول سوي وي. او ددې سره سره دی د هغه چا په مقابله کولو سره امر سوي وي چي هغه دده حکم نه مني. او نبي هغه دی چي دی فقط د خپل امت د اصلاح لپاره راستول سوي وي. او ده ته د مقابلې امر سوي نه وي.

خلاصه حواشي ایوبي

مصنف رحمه الله د الله جل جلاله ستاینه او تعریف د جمله اسمیه په صورت کي وړاندی نه کړی بلکه د جمله فعلیه په صورت کي یې وړاندی کړي، او حال دا چي جمله اسمیه تر جمله فعلیه پر ستاینې د الله جل جلاله زیات دلالت کوي، ځکه جمله اسمیه پر دوام او همېشګي دلالت کوی په خلاف د جمله فعلیه. نو د جمله فعلیه په صورت کي د راوړلو څه وجه ده؟

اول جواب: اصل په جملو کي جمله فعلیه ده، نو پر دغه اصل باندی د علم کولو په وجه مصنف رحمه الله جمله فعلیه خپله کړه.

دوم جواب: مصنف رحمه الله په جمله فعلیه سره ددې خبرې څخه د عاجزی اظهار کړی دي چي زه پر طریقه د دوام د الله جل جلاله ستاینه بیانولای نسم، ځکه پر انسان مرګ راځي، نو په مرګ سره دده ژوند پای ته رسي، نو څومره چي دده عمر وي دومره دی ستاینه ادا کولای سي، او ده ته چي څه وخت مرګ راسي نو بیا دی د حمد ادا نه سي کولای، څرنګه د انسان ژوند دوامداره نه وی نو په دې وجه دی په طریقه د دوام حمد ادا کولای نسي، نو دی د دوامداره حمد د ادا ینې څخه عاجزه سو، او ددغه عاجزي اظهار کول پخپله حمد د الله جل جلاله دی. ځکه حمد د الله جل جلاله د کمالي صفاتو اظهار کول دی، او د لته مصنف ددغه اظهار دادول کړی دي چي ده جمله فعلیه راوړل، اشاره یې و دې ته وکړل چي داسي حمد وجود نه لري چي

هغه د الله جل جلاله د شان سره مناسب وی، ځکه دنیا ختمېدونکې ده، نو ادابنه د حمد هم ختمېدونکې ده مګر الله جل جلاله همېش وو او همېش به وی، نو په غیر دوام داره حمد سره د دوامداره ذات ستاینه ادا کېدای نسي. او د جمله اسمیه په صورت کي ددغه عجز اظهار ترسره کېدای نسو.

درېیم جواب: جمله فعلیه پر نوی والي باندی دلالت کوی، ځکه د جمله فعلیه یو جزء فعل وی، او د فعل یو جزء زمانه وی، اوپه زمانه کي نوی والي وی، هر راتلونکي ګړی د مخکني ګړی څخه نوی وی، نو په جمله فعلیه سره ادا سوی حمد هم هر ګړی نوی وی، او په هر نوی شي کي خوند وی، نو په دغه حمد کي هم خوندی وی، ددغه خوند تر سره کولو په خاطر جمله فعلیه راوړل سوه.

څلورم جواب: په یوه ډول د یو شي دوام داره کول پر نفس سخت نه وی، څومره چي یو شي هر لحظه په نوی نوی ډول سره تر کول سخت وی، یو شي په دوامداره طریقه سره ترسره کول دغه عادت جوړ سي، او په نوې نوې طریقه سره کول عادت نه جوړېږی، کوم شي چي عادت وی د هغه په کولو کي پر نفس سختي نه وی، او هر ګړی چي نوی نوی ډول تر سره کېږيد هغه په کولو کي سختي وی، څرنګه د حمد ادابنه عبادت دی، په کوم عبادت کي سختي وی په هغه کي ثواب ډېر وی، نو حمد د جمله فعلیه په صورت کي په ادابنه کي یې ثواب ډېر دی، په دې وجه جمله فعلیه راوړل سوه.

توفیق: په لغت کي د یو چا په ښه یا بد کار کي کومک کولو ته ویل کیږی، او په اصطلاح کي د بنده په حق کي چي کوم شي عند الله خیر او ښه وی، د هغه موافق د انسان اسباب موافق ګرزولو ته ویل کیږی. د مثال په توګه د لمانځه دپاره چي د کومو اسبابو ضرورت وی هغه د لمانځه موافق ګرزول، د خیرات دپاره چي د کومو اسبابو ضرورت وی هغه د خیرات موافق ګرزول، لهذا ددغه اسبابو موافق ګرزولو ته توفیق ویل کیږی.

﴿فائده﴾: ۱: د طاعت قدرت په انسان کي پیدا کول. ۲: د نیکي لار آسانه ول او د ګناه لار مشکلول: ۳: انساني تدبیر د تقدیر موافق ګرزول.

سوال: اسباب د بنده کوم شیان دي؟

جواب: لاس، سترګه، پوښه او دغه ډول نور انساني اعضاء، دغه اسباب په دې وجه دي چې ... غه ټولو سره د خير کارونه تر سره کيږي. د مثال په توګه د جمعې د لمانځه و طرف ته تګ کول، د قرآن تلاوت کول. د علم حاصلول، حلاله نفقه ګټل او دغه ډول نور.

سوال: مصنف رحمه الله د توفيق په تعريف کي د "عند الله" قيد ولي اضافه کړي؟

جواب: په دې وجه چي خير دوه قسمونه لري.

۱: د بنده په وړاندې خير وی لکه زناء کول دا کار فاسقان د خپلو ځانونو لپاره خير او ګټه ور بولي، هم په دغه وجه يې تر سره کوی، او دغه ډول نور ناروا کارونه کول.

۲: د الله جل جلاله په وړاندې خير. او دغه خير محض عبادت کېدای سي نه ګناهونه، لهذا توفيق د بنده په وړاندې چي کوم خير دی د هغه موافق اسباب ګرزولو ته توفيق نه ويل کيږي بلکه چي د الله په وړاندې خير وی د هغه موافق اسباب ګرزولو ته توفيق ويل کيږي.

سوال: "هداية طريقه" دا څه ترکيبي حيثيت لری؟

جواب: دغه د "نسال" لپاره مفعول دی، او دغه بيا مضاف و "طريق" ته دی.

سوال: هدايت و طريق ته مضاف ګرزول صحت نه لری، ځکه هدايت و لار ښوولو ته ويل کيږ ی، لهذا د هدايت په مفهوم او معني کي لار پرته ده نو ددې ورسته بيا راوړل دغه استدراک دی کوم چي باطل دی؟

جواب: ورسته تر هدايت لفظ د طريق راول بناء پر تجريد د هدايت د معني څخه د لاری دی. او تجريد دې ته ويل کيږی چي مخکني لفظ د بعضې معني څخه د دغه لفظ خالي و ګرزول سي، لکه هدايت و لار ښوولو ته ويل کيږی اوس په دې کي تجريد داډول وسو چي دی د لاری څخه خالي و ګرزول سو نو اوس يې معني لار ښوول ده.

سوال: علم منطق آيا د علم الحکمة يو قسم دی؟

جواب: په دې کي اختلاف تر سره سوی دی، بعض يې قسم بولي او بعض يې بيا نه بولي د دواړو ډلو دلائل په ميبذی کتاب کي ذکر سوی دي.

سوال: حکماء پر څو قسمه دي؟

جواب: حکماء دوه قسمونه لري. او يو هم ددوی څخه د اسلام پر لار روان نه دي

۱: **اشراقين:** خپلي خبرې او مدعاګاني په رڼبانيتا دزړونو سره معلوموي، او پر هغو باندې علم په خپل وجدان سره راولي. او په دغه طريقه سره و خپلو شاګردانو ته ښوونه تر سره کوي. افلاطون اشراقي دي.

۲: **مشائين:** په عقلي دلائلو سره مدعاګاني ثابتوي او په دغه طريقه سره ښوونه تر سره کوي. او ارسطو مشائي وو. او ده ته د اول ښوونکي لقب ورکول سوی دی. ابو نصر فارابي ته بيا د دوهم معلم لقب ورکول سوی دی. او ابو علي ابن سينا ته بيا د دريم معلم لقب ورکول سوی دی.

هغه علماء چي اتباع د اسلام او شريعت کوي هغوی هم دوه رنګه دي.

۱: **صوفيان حضرات:** په صفائي سره د زړونو تعليم و نورو ته ورکوي.

۲: **متکلمين:** خپلي مدعاګاني په نقلي او عقلي دلائلو سره ثابتوي. متکلمين حضرات بيا دوه قسمونه لري.

۱: **معتزله:** دوی مدار د نصوصو عقل بولي يعني کوم نص چي د عقل موافق وی هغه معتبر دی که نې معتبر نه دی.

۲: **اهل السنت و الجماعت:** مدار د نصوصو عقل نه بولي. بلکه دوی وايي: کوم نص د عقل موافق وي نو ښه دی، او که موافق نه وی نو عقل پاتيږی پر نص عمل تر سره کيږی. او دوی هم پر درې قسمه دي.

۱: **ماتريديه:** د ابو المنصور ماتريدی رحمه الله اتباع کونکي. او احناف په باب کي د اعتقاد دده اتباع کونکي دي.

۲: **اشاعره:** دوی د ابو الحسن الاشعری رحمه الله اتباع کونکي دي. شوافع حضرات په باب کي د اعتقاد دده اتباع کونکي دي.

۳: **سلفيه:** د امام احمد بن حنبل رحمه الله په باب کي د اعتقاد اتباع کونکي دي. دغه تر امام احمد بن حنبل رحمه الله پوری صحی وه، ورسته بيا په دوو خبرو کي " الرحمن علي العرش استوی" او په يوه بله کي و مجسمو ته مائله سوه. دغه سلفيان په عربو مملکتونو کي دي. او پاته

زموږ او ستاسو په منطقو كي چي د سلفيانو په نامه سره ذي دغه تقليد نه مني دغه د جهنم په اور ككړ دي. (نور د مفتي عبدالله ديوبندي صاحب پنجپيريت و سلفيت ولولي)
رسول: رسول خاص تر نبي دي، ځكه رسول د شرعي احكامو تبليغ كونكي وي او خاوند د نوي شريعت وي. او نبي هم د احكامو رسونكي او تبليغ كونكي وي، مګر دده خاوندوالي د نوي شريعت شرط نه دي.
هدايت: متقدمين علماء د هدايت په تعريف كي اختلاف تر سره كړی دي.
معتزله: و مقصود ته د رسولو نوم هدايت دی.
پر دغه مذهب باندی اعتراض: هدايت په معني سره مقصود ته د رسوني څخه دی نو ددې موافق ددې الهي قول "وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَى عَلَى الْهُدَى.(فصلت: ١٧)" معني به دا وګرزي "ثموديان موږ و مقصود ته ورسول، تر هغه ورسته بيا دوی د هدايت پر ځای ګمراهي خوښه كړه"، او حال دا چي دغه معني صحت نه لري، ځكه يو كس چي و مقصود ته ورسيږی نو بيا دی ګمراه كېدای نسي، ځكه دی مقصود ته ورسېدی نو اوس به په كوم شي كي ګمراه سي، ګمراه كېدل خو و مقصود ته په رسېدلو كي وو، نو ثموديان چي مقصود ته ورسېدل بيا دوی څرنګه ګمراهان سوه، او حال دا چي هدايت په ذكر سوی معني په اعتبار سره د آيت معني هم دا ګرزي چي و مقصود ته د رسېدو ورسته دوی ګمراهان سوه.
سوال: دا خو كېدای سي چي يو كس و مقصود ته ورسي بيا ګمراه سي لكه يو كس مسلمان سي بيا مرتد العياذبالله و ګرزي، نو دلته هم داسي كېدای سي چي دوی هدايت يافته سوی و ورسته تر هغه بيا ګمراهان سوی وي؟
جواب: اصل خبره دلته داده چي په تاريخ كي دا خبره ثبوت ته رسېدلې نه ده چي ثموديان اول هدايت يافته سوي ول ورسته بيا ګمراهان سوی وه. څرنګه ددوی و مقصود ته رسېدل ثابت نه دی نو بيا دوی څرنګه هدايت يافته ګرزول كيږی. نو معلومه سوه چي دلته هدايت په دې معني سره نه دی چي مقصود ته رسېدل. بلكه په معني سره د لار ښوولو دی.
د معتزلو د طرف څخه جواب: دلته هدايت پخپله حقيقي معني سره مراد نه دی بلكه په مجازی معني سره مراد دی يعني اسباب د هدايت، نو معني دا سوه چي موږ و ثموديانو ته د هدا

يت اسباب رالېږلي وه، مګر دوی هغه اسباب په کار وانه چول، د هغه پر ځای يې ګمراهي خپله کړل. او اسباب د هدايت رسول، کتاب او عقل دي، او دغه ټوله دوی ته ورکول سوی وه.

جمهور اشاعره: د هغه لاری ښوول کوم چي و مقصود ته رسېدلې وی، لهذا هدايت لار ښوولو ته ويل کيږی عام تر دې کس و مقصود ته ورسي او که نه.

سوال: دغه معني صحت نه لری، ځکه په دې الهي قول کي "إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ. (القصص: ۵۶)" يعني بېله شکه ته هغه چا ته لار ښوولای نسې کوم چي ستا خوښه وی. او حال دا چي دغه معني صحت نه لری، ځکه په دغه آيت سره خطاب و رسول الله صلی الله عليه و سلم ته دی، نو ددې ذکر سوی معني مطابق د رسول الله صلی الله عليه و سلم څخه د لاری ښوولو نفي و سولې، او حال دا چي د رسول الله ﷺ بعثت د دغه لار ښوولو لپاره سوی دی. نو بيا څرنګه د هغه کار نفي کيږی کوم چي د رسول الله ﷺ بعثت د هغه کار دپاره سوی دي، نو معلومه سوه چي هدايت په معني سره د لار ښوولو نه دی. بلکه په معني سره و مقصود ته د رسولو دي؟

جواب: لار ښوول دوه قسمونه لری. ۱: ظاهری يعني په ښکاره توګه لار ښوول. دغه د انسان په طاقت کي سته چي چا ته لار وښئي، او د رسول الله ﷺ هم دغه فريضه ده چي خلکو ته ښه لار و ښوي. او وېښول.

۲: حقيقي يعني داسي لار ښول چي په هغه سره کس و مقصود ته و رسي. لهذا پر لارښولو اثر مرتبېدل چي مقصود ته رسېدنه ده دغه د انسان په طاقت څخه وتلې خبره ده. نو په آيت مبارکه کي د رسول الله ﷺ څخه نفي د لار ښوولو سوی دی دا هغه لار ښوونه ده پر کوم چي و مقصود ته رسېدل مرتبيږی. او ظاهری لار ښوونه ځني نفي سوې نه دی، چي بيا اعتراض وارد سي. لهذا رسول الله ﷺ په ظاهره لار ښئي، مګر پر دې اثر الله جل جلاله مرتبوي، دا داسي ده "مَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى. (الانفال: ۱۷)" يعني تا ويشتل نه دی کړی هغه وخت چي تا ويشتل وکړه بلکه الله جل جلاله ويشتل کړی دي. اوس دلته په ښکاره توګه ويشتل د الله جل جلاله رسول وکړه مګر پر دغه ويشتولو اثر چي د هر کافر و سترګو ته رسول وه دا رسول

الله ﷺ نه بلکه الله جل جلاله وکړه، لهذا ویشتل رسول الله وکړل، او اثر پر دې الله جل جلاله مرتب کړي، نو دلته الله جل جلاله پر ویشتولو چي اثر دی هغه نفي کړي دي هم دغه ډول په "انک لاتهدی من احببت" کي دی.

اول سوال: هدایت د ضلال مقابل راځي. لکه الله ﷻ فرمائي "اولئک الذین اشتروا الضلالة بالهدی". اوس دلته د هدایت مقابل ضلال راغلي دي. او په ضلال کي نه رسېدل و حق او مطلوب ته معتبر دی. نو دده په مقابل کي رسیدل و حق ته معتبر دی. اوس که چیري په هدایت کي و حق ته رسید نه معتبر نه سي نو د هدایت او د ضلال په ما بین کي تقابل نه راځي. ځکه دغه ډول ممکن دی چي ضلال او هدایت سره یو ځای سي دا ډول چي یو سړی ته لار و ښول سي مګر دغه سړی په دغه حق لار باندي و لاړ نه سي. او حق ته نه و رسی. نو دغه هدایت او هم ضلال دی. د هدایت او د ضلال په ما بین کی تقابل نه راتلل باطل دی. نو دا معلومه سوه چي هدایت نوم و حق و رسولو ته دی.

اول جواب: دلته دوه شیان دي. ۱: هدایت، لار ښولو ته ویل کیږی. ۲: هدی، و حق ته د رسېدلو توفیق ورکول او په دغه کي یې کومک کول، یعني مقصود ته رسېدل، نو ضلال مقابل هدی دی نه د هدایت.

دوهم جواب: هدایت دوې معناګاني لري. ۱: حقیقي معني: لار ښوول. ۲: مجازی معني: مقصود ته رسول. لهذا هدایت مقابل د ضلال دی په اعتبار د دویمي معني نه داولي.

﴿فائده﴾: د هدایت او هداة تر مینځ فرق:

المرتبة الثانية: هداية الدلالة والبيان والإرشاد:

وهذا النوع هو وظيفة الرسل والكتب المنزلة من السماء، وهو خاصٌ بالمكلَّفين، وهذه الهداية هي التي أثبتها لرسوله - صلى الله عليه وسلم - بقوله: ﴿وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ [الشورى: 52]، كما أنَّ هذا النوع من الهداية أخصُّ من التي قبلها، فهي مصدر التكليف ومناطه، وبها تقوم حجة الله على عباده؛ فإن الله - تعالى - لا يُدخل أحدًا النار إلا بعد إرسال الرسل الذين يُبيِّنون للناس طريق الغيِّ من الرشاد: ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا﴾ [الإسراء: 15]، ﴿أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ﴾ [الزمر: 57]، ﴿رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ [النساء: 165]، يقول ابن كثير رحمه الله: إنه - تعالى - أنزل كتبه وأرسل رسله بالبشارة والنذارة، وبيَّن ما يحبُّه ويرضاه مما يكرهه ويأباه؛ لئلاَّ يبقى لمعتذر عذر: ﴿وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْزَى﴾ [طه: 134].

وقد ثبت في الصحيحين عن ابن مسعود - رضي الله عنه - قال: قال رسول الله - صلى الله عليه وسلم -: ((... لا أحد أحب إليه العذر من الله، من أجل ذلك بعث النبيين مبشرين ومنذرين)).

والله - تعالى - لم يمنع أحدًا هذه الهداية، ولم يخلِ بين أحدٍ من خلقه وبين هذه الهداية، بل خلّى بينهم وبينها، ومنحهم من الوسائل والأدوات التي تُساعدهم على تقبّلها والاستفادة بها؛ كالعقل والفطرة، وأقام لهم بذلك أسباب الهداية ظاهرة وباطنة، ومن حرَمَه من خلقه بعضًا من هذه الأدوات والوسائل؛ كزوال العقل أو الصِّغر أو المرض - فقد حطَّ عنه من التكاليف بحسب ما حرَمَه من ذلك؛ قال - تعالى - : ﴿لَّيْسَ عَلَى الْأَعْمَىٰ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ﴾ [النور: 61]، وقال - صلّى الله عليه وسلّم - : ((رُفِع القلم عن ثلاث: عن النائم حتى يستيقظ، وعن الصبي حتى يبلُغ، وعن المجنون حتى يفيق)). كما اتّفق رجال الأصول على أنه: "إذا أخذ ما وهب انقطع ما وجب"

وهذه الهداية لا تستلزم حصُول التوفيق واتِّباع الحقّ من العباد؛ بدليل أنّ بعض الناس آمن بدعوة الرسل وبعضهم كفر بها، ولكنّها سبب في حصول الاهتداء، والسبب هنا قد اكتمل بإرسال الرسل ووصول دعوة وبلاغ الرسل إلى أُمَمِهم، فلا نقص إذًا في السبب، إنما النقص يرجع إلى العبد الذي لم يقبل ولم ينتفع بما جاءتْ به الرسل بسبب فساد الفطرة وطغيان المادة؛ قال - تعالى - : ﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ فَأَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ [فصلت: 17]، ﴿هديناهم﴾؛ أي: بيّنّا لهم ودعوناهم، فاستحبُّوا العمى على الهدى؛ أي: بصّرناهم وبيّنّا ووضّحنا لهم الحقّ على لسان نبيِّهم صالح، فخالفوه وكذّبوه وعقروا ناقة الله - تعالى - التي هي برهان على صدق نبيِّهم، فعدم الاهتداء واقعٌ بسبب القُصُور الحادث في المحلّ القابل للأثر وهو الإنسان، وليس في قُصُور السبب. فكانت النتيجة أنْ أضلّهم الله عقوبة على ترْك الاهتداء وعدم الاستجابة لما جاءتْ به الرسل.

وهذا شأن الله في كلّ نعمة أنعمَ بها على عباده إذا كفروا؛ فإنه يسلبها منهم بعد أن كانتْ حظًّا لهم: ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ [الأنفال: 53]، والقرآن الكريم قد قصّ علينا ما كان من الأمم التي أرسل الله إليها رسلاً فلم تستفِد بهديهم؛ فقال بصف حالهم في نار جهنم: ﴿كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ * قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ﴾ [الملك: 8 - 9]، فالذي حدث من الله هو الهداية، وكان من العبد التكذيب والضلال، رغم أنه كان في مقدوره أن يتّبع الرسول ويؤمن بما جاء به، وليس ذلك شيئًا خارجًا عن قدرته أو فوق طاقته. ففي مثل هذه الحالة فإن الله يُخلّي بين العبد ونفسه، والنفس بطبعها أمّارة بالسوء إلا ما رحم ربي، فإذا وُكِل الإنسان إلى نفسه قادتْه إلى الهلاك، وهو بذلك يكون قد قُطِع عنه توفيقه، ولم يُرد الله أن يُعِينه على نفسه ليُقبِل العبد بقلبه إلى الله، وهو - سبحانه - إذا فعل ذلك بأحدٍ من خلقه فليس ظالمًا؛ لأنه لم يسلبه حقًّا له، ولم يمنعه من الدلالة أو البيان، وهذا في مَقدُور العبد فعله، ولكنّه حرَمَه التوفيق والسداد عدلاً منه في خلقه.

المرتبة الثالثة: هداية التوفيق والإلهام والمعونة: وهذه المرتبة أخصُّ من التي قبلها، فهي هداية خاصّة تأتي بعد هداية البيان؛ تحقيقًا لقوله - تعالى - : ﴿وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى﴾ [مريم: 76]، فلا تكون لملك مُقرّب ولا نبي مُرسَل، إنما هي خاصّة بالله وحده، فلا يقدر عليها إلا هو، ولا يُعطيها إلا لِمَن حقّق شروطها واستوفى أسبابها.﴿قَدْ جَاءَكُم مِّنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُّبِينٌ * يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ [المائدة: 15 - 16].

وهذا النوع من الهداية هو الذي نفاه الله عن نبيِّه - صلّى الله عليه وسلّم - . ﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ﴾ [القصص: 56]، ﴿إِن تَحْرِصْ عَلَىٰ هُدَاهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَن يُضِلُّ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ﴾ [النحل: 37].

دویم سوال: د انسان صفت په دی سره کیږي" چي دی مهتدی او هدایت یافته دی". دغه ډول د سړي صفت په دې سره کیږي" انسان مهدی او ده ته هدایت سوی دی".نو اوس د دلیل خلاصه داده " کون الانسان مهدیا مدح له بالضرورة "وانسان ته هدایت کیدنه د انسان لپاره مدحه ده"و لا شی من کون الانسان مدلولا علی الطریق الموصل مدحا"او انسان ته هغه لار ښونه کوم چي حق ته رسیدونکې وی دغه ددوی لپاره مدح نه ده. ځکه که چیري هدایت لار ښول سي نو

هغه کس چي هغه ته د حق لار وښول سي مګر دی په هغه لار و لاړ نه سي بلکه غلط و لاړ سي نو دغه کس د مدحي لائق نه دی بلکه دی د ذم لائق دی. ځکه دده سره چي ده ته حق لار و ښول سه مګر بیا هم دی په هغه نه ولاړی.نو دغه کس د ذم مستحق دی. لهذا صرف یو کس ته د حق لار ښونه دغه د دغه کس لپاره مدحه نه ده. لهذا مدح صرف په هغه صورت کي کیږي چي دی و حق ته و رسیږي نو حق ته رسیدل ښه کار دی . او د ښه کار کونکي د مدحي قابل دی.نو د مهدی مدح ویولو څخه دا معلومه سوه چي په هدایت کي رسیدنه و حق ته معتبر دی.

جواب: کوم کس چي و بل کس ته لار وښئي نو هغه د ستاینې لائقه دی چي د هغه تعریف وسي، (ځکه دده د په وس چي څومره پورا وه هغه ده تر سره کړه) عام تردې دغه کس و مقصود ته ورسي او که نه، البته د رسېدو په صورت کي چي کومه ستاینه دده کړل کیږي هغه تکړه تر هغه ستاینې وی کوم چي د نه رسېدو په صورت کي کړل کیږي.

دریم سوال: اهتداء د هدایت مطاوِع دی. او ویل کیږي "هدیته فاهتدی" ما ده ته هدایت و کړی او دی هدایت یافته سو. اوس هدایت مطاوِع او اهتداء مطاوَع دی. او په اهتداء کي وصول و حق ته معتبر دی نو اوس که چیري په هدایت کي معتبر نه سي نو داسي کیده به ممکن سي چي یو کس ته د حق د لاري ښوونه وسي خو هغه په دغه لار ولاړ نه سي او خطاء سي. نو په دغه صورت کي هدایت سته خو اهتداء نسته . ځکه په هدایت کي رسیدنه معتبر وي. نو په دغه وخت کي مطاوَع د مطاوِع څخه مخالف سو .او د مطاوَع د مطاوِع څخه مخالف کیدنه باطله دی. نو دا معلومه سوه چي په هدایت کي و حق ته رسیدنه معتبر ده.

اول جواب: موږ دا خبره نه منو چي اهتداء مطاوع د هدایت دی، که چیری وای نو بیا به ستا اعتراض وارد سوی وای.

دوم جواب: که چیری موږ یې مطاوعت ومنو نو بیا جواب دادی چي مطاوع کله کله د خپله اصله څخه مخالف راسي، لکه ویل کیږی ما هغه کس ته امر و کړی نو هغه زما امر نه و مني. نو امر منل مطاوع د امر کولو دی مګر مخالفه ځني راغلي دی.

﴿فائده﴾:بیان د مطاوَعت: **لغوی**:موافقت او تابعداری کونه. او په اصطلاح کي عبارت" **کون الفعل دالا علی اثر حصل من تأثیر فعل آخرمتعدیا**"دی.د فعل په هغه اثر باندي دلالت کول دی چي هغه د فعل متعدی د اثر کولو څخه حاصل سي. ددې خلاصه داده چي د یو داسي فعل لازمي راوړل دی چي هغه د فعل متعدی د اثر په قبولیت باندي دلالت کوی.لکه ویل کیږي"**کسرته فانکسر**"مادی مات کړی او دی مات سو"د غه فعل لازمي ته مطاوَع او فعل متعدی ته مطاوِع ویل کیږي.

عبارت

وَبَعْدُ فَهٰذِهِ رِسَالَةٌ فِي المَنْطِقِ أَوْرَدْنَا فِيهَا مَا يَجِبُ اسْتِحْضَارُهُ لِمَنْ يَبْتَدِئُ فِي شَيْءٍ مِنَ الْعُلُومِ .مُسْتَعِينًا بِاللهِ تَعَالَى، إِنَّهُ مُفِيضُ الْخَيْرِ وَالجُودِ «إِيسَاغُوجِي »

ترجمه

ورسته تر دې دغه په منطق کې يوه داسې رساله ده چې موږ په دې کې هغه شيان راوړی دي د کوم حاضرول په ذهن کې د هغه کس دپاره ضروری دی کوم چې په يو علم کې د علومو څخه شروع کوی، د الله جل جلاله څخه د کومک د طلبولو په مهال (موږ دغه طلب دده څخه کړی دي) ځکه هم هغه د خير او سخا فيضان کونکي دي. او دغه ايساغوجي ده.

تشريح

اما بعد: په دغه کې درې تحقيقه دي.

تحقيق اول: د بعد مؤجد: د راجح قول مطابق ددغه اول مؤجد حضرت داود علی نبينا و عليه السلام دي.

دويم تحقيق: د بعد د اعراب بيان: که چيري د بعد مضاف اليه ذکر وی نو په دغه وخت کي "بعد"معرب دی. او که چيري دده مضاف اليه نسياً منسياً محذوف وی نو په دغه وخت کي دی مبني دی.

دريم تحقيق: د بعد ورسته د فاء بيان: د "اما"ورسته راتلونکې فاء په جواب کي د "اما" وی.

ايساغوجی: دغه په اصل کي يو يوناني لفظ دی. او په اصل کي " ايس آغوجی " دی.او عربي ته د نقل کيدو ورسته بيا " ايساغوجی " ځني جوړ سو .او دغه په اصل کي د هغه ګل نوم وو د کوم چي پنځه پاڼي وې. او هره پاڼه يې د هغه بلې څخه جلا جلا وه، او دده په مثل بل ګل نسته. او بيا د هغه کلياتو لپاره استعمال سو کوم چي پنځه دي او ددوی غوندی بل کوم بحث

په علم المنطق کي وجود نه لري. او دغه تسميه د مشبه (پنځه کلياتي) په نامه سره د مشبه به (کل) مسمي سو.

فهذه: دغه اسم اشاره لپاره د واحد مؤنث استعماليږي.

رسالة: هر هغه کوشني کتاب چي د يو فن پر څو مسائلو باندی مشتمله وی.

رسالة: كتابٌ موجز يشتمل على قليل من المسائل تكون ذات موضوع واحد - هل قرأت رسالة ابن سينا في أسباب حدوث الحرو ف ؟ تم نشر طبعة جديدة من رسالة الغفران لأبي العلاء المعرِّيّ

المنطق: په لغت کي خبرو او کلام ته ويل کيږی، او په اصطلاح کي هر هغه علم ته ويل کيږی په کوم سره چي دا معلوميږي چی دغه فکر صحی او دغه فکر غلط دی.

منطِق 1 - مصدر ميميّ من نطَقَ / نطَقَ بـ . 2 - كلام ، لغة ، وقد يُستعمل في غير الإنسان - رجلٌ حسن المنطق ، - البلاء مُو كَّل بالمَنطِق ، - { عُلِّمْنا مَنطِقَ الطَّيرِ } • علم المنطق : (الفلسفة والتصوُّف) فرع من الفلسفة يدرس صور التفكير وطرق الاستدلال الصحيح التي تعصم مراعاتها الذِّهنَ من الخطأ في الفكر وتُسمَّى علم الميزان ، إذ توزن به الحجج والبراهين - المنطق الصُّوريّ / الرِّياضيّ ، - منطق أرسطو (المعجم: اللغة العربية المعاصر)

استحضار: په ذهن کي حاضرول، په يادول.

استحضرَ يستحضر ، استحضارًا ، فهو مستحضِر ، والمفعول مستحضَر // استحضر معلوماته جعلها حاضرة في ذهنه . أحضرها استحضرَ ذكرياته الماضيةَ : تذكَّرها

مفيض: اسم فاعل د باب څخه د افعال دی، ورکونکي. توېونکي. جاری کونکي.

أفاضَ / أفاضَ في / أفاضَ من يُفيض ، أفِضْ ، إفاضةً ، فهو مُفيض ، والمفعول مُفاض - • أفاض الله الخيرَ كثره • أفاض الإناء ملأه حتّى فاض . • أفاضَ الدَّمعَ : سكبه . • أفاضَ الحديثَ / أفاضَ في الحديث توسَّع فيه وأطنب - أفاض القولَ ليؤكِّد فكرته - { لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ } : أكثرتم اللَّغط والافتراء فيه . - { هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ } . • أفاض الماءَ على جسده : أفرغه ، صبّه عليه - { وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ }

الخير: نيکي، ښه، **الجود:** سخا.

ايساغوجي: ايساغوجي په اصل کي د يوه يوناني حکيم نوم وو. هغه د پنځو کلياتو تخريج و د هغو تدوين او تصنيف وکړي. نو بيا دغه کليات په نامه سره د مستخرِج او د مصنِف مسمی سوي او دغه مسمی کول د مصنَف په نامه سره د مصنِف دی. او دغه پنځه کليات نوع، جنس، فصل، خاصه، عرض عام دي.

خلاصه حواشي ايوبي

"اما" اصل "مهما يكن من شيء بعدالحمد و الصلوة" دی نو "اما" په ځای د اسم "کومه چي مبتدأ ده" او د فعل شرط ولاړ دی، او دی په دواړو معناګانو باندی مشتمله دی، نو د شرط و معنی ته د متضمن توب په وجه دده سره فاء کومه چي د شرط سره لازمه وی لازمه سوه. او دده و معنی ته د ابتدأ د متضمن والي په وجه دده سره د اسم یو ځای والي لازم سو کوم چي د مبتدأ سره لازم وی ددې وجي چي حق د هغه شیانو حتی الامکان ادا سي د کومو په ځای چي اوس "اما" ولاړ دی. او دغه د جزاء د مفهوم د تأکید لپاره استعمالیږی.

فهذه: سوال: دلته اسم اشاره استعمالول صحت نه لری، ځکه اسم اشاره و هغه شي ته د اشاره کول په مهال استعمالیږی کوم چي په سترګو سره معلومیږی، او دلته کوم شي محسوس په سترګو سره نسته، ځکه رساله عبارت د ذهني شیانو څخه ده؟

جواب: خطبه د کتاب د دوو حالو څخه خالي نه وی. یا به د کتاب لیکولو په مهال تر ټولو مخکي دغه خطبه ترتیب سوې وی، ورسته بیا کتاب نویشته سوی وی، په دې صورت کي هغه شي چي هغه ته په "هذه" سره اشاره سوې وی هغه عبارت د معناګانو او خیالي شیانو څخه وی، څرنګه دغه شیان په ذهن کي ډېر مستحضر او موجود وه لکه په سترګو لیدل سوی شیان، نو دوی یې په سترګو سره د لیدلي سوی شیانو غوندی وګرزول، نو څرنګه په سترګو لیدل سوي شیانو ته د اشاره لپاره "هذه" استعمالیږی دغه ډول دلته هم ده.

۲: د کتاب تر تکمیل ورسته خطبه د کتاب ولیکل سي نو په دې صورت کي مشار الیه حسي شي دی چي هغه د دوو وقایو د کتاب تر مینځ وجود لری.

سوال: مشار الیه د رساله د وقایو تر مینځ موجود شي کېدای نسي. ځکه رساله عبارت د الفاظو او معناګانو څخه وی نه ده نقوشو څخه، او حال دا چي د وقایو تر مینځ موجود شي نقوش دی نه الفاظ او معناګاني، او نقوشو ته بیا رساله نه ویل کیږی؟

جواب: نقوشو ته رساله په واسطه د الفاظو ویل سوې ده داډول چي نقوش دلالت پر الفاظو کوي او الفاظ بیا پر معناګانو، الفاظ او معناګانو ته رساله ویل کیږی نو پر دوی دلالت کونکي ته هم رساله ویل کیږی، نو دغه تسمیه د دال په نامه سره د مدلول ده. او دغه مجاز

مرسل دی او دغه په عربي کلام کي کم نه دی بلکه زيات استعماليږی ، نو په دې کي کوم حرج نسته.

رسالة: دغه په لغت کي مصدر په معني سره "بل کس ته استول" دی، او په اصطلاح کي يوه ټکرا د کاغذ وی چي پر هغه، هغه نقوش سبط وي کوم چي دلالت پر علمي مسائلو کوي.

سوال: د کتاب او رساله تر مينځ څه فرق وجود لری؟

جواب: فرق دادی چي کتاب پر علمي مسائلو باندی پر طريقه د تفصيل مشتمل وی يعني په کتاب کي د مسائلو تفصيلي بيان وی او په رساله کي بيا اجمالي بيان سوی وی. لهذا رساله هغه کلام دی کوم چي پر علمي قواعدو په طريقه د اجمال مشتمله وی او کتاب هم دغه کلام دي مګر پر علمي قواعدو پر طريقه د تفصيل مشتمله وی.

في المنطق: منطق د نطق څخه دی.او د نطق په دو شيانو باندي اطلاق کيږي.

١): ظاهري خبري چي د هغه په توسط سره اظهار د خپل د زړه کول کيږي.

٢): او په باطني خبرو باندي چي هغه د عقلي شيانو پيژندل دی.

اوس په دغه فن سره نفس په ظاهري او ښکاره خبرو او دغه ډول په باطني خبرو په صحی طريقه کولو سره قادر ګرزی. په دغه وجه سره دغه فن ته منطق ويل کيږي.

١: مَنطِق: **مصدر ميمي " هر هغه لفظ چي په معني سره د مصدر او په شروع کي ئې ميم وی" په معني سره د خبرو او د کلام کولو دی.**

مِنطَق: صيغه د اسم آله ده يعني آله د نطق. ٣: مَنطَق: صيغه د ظرف ده يعني ځای د خبرو، ځای د ترلو. **لهذا صيغه د ظرف، آله او مصدر ميمي سي ددې ټولو څخه مراد يو دی چي هغه علم المنطق دی.**

مَنطِق :- 1 - مصدر ميميّ من نطَقَ / نطَقَ بـ . 2 - كلام ، لغة ، وقد يُستعمل في غير الإنسان :- رحلٌ حسن المَنطِق ، - الدلالة مُوكّل بالمنطق ، - [عُلِّمْنَا مَنطِقَ الطَّيْرِ] . مُنطِق: (اسم): مُنطِق : فاعل من أنطَقَ/// مِنطَق (اسم) الجمع : مناطقُ /// المِنطَقُ : اسم آلة من نطَقَ / نطَقَ بـ . ما يُشَدُّ به الوسَط. منطق : موضع « النطاق »، وهو قطعة من قماش أو جلد يشد بها الوسط زنار

سوال: مصنف رحمه الله ولي د تصنيف لپاره فن د علم المنطق منتخبه کړي نه کوم بل فن؟

جواب: ځکه علم المنطق ستر شان لرونکي دی، هم دی سبب د ظاهری او باطني نطق دی. څرنګه دده شان اوچت وو په دې وجه ده تصنيف دپاره هم دغه فن منتخب کړي.

مايجب: دلته د وجوب څخه وجوب شرعي مراد نه دی، ځکه د وجوب شرعي په ترک سره سړی ګناه ګاره او مستحق د عذاب ګرزی. مګر دغه اصطلاحات په نه زده کولو سره سړی د عذاب مستحقه نه ګرزی، بلکه وجوب عرفي مراد دی يعني بنه کار دی، او دغه ډول د وجوب څخه وجوب عقلي هم مراد نه دی، ځکه د واجب عقلي څخه تخلف او مخالفت ممکن نه وی مګر دلته تخلف راتلای سي داډول چي دا ممکن دد چي په يو علم کي د علومو څخه يو طالب شروع بيله د "ما يجب استحضاره" وکړی، لهذا که چيری وجوب عقلي وای نو بيا به شروع بيله "ما يجب استحضاره" ممکن نه وای.

واجب شرعي: هر هغه شي چي د هغه طلب د شارع د طرف څخه په طريقه د جزم په ظني دليل سره ثابت سوی وی.

الواجب هو ما ثبت طلبه من الشارع طلبا جازما بدليل ظني.

في شيء من العلوم: **سوال:** "العلوم" عام دی و علم المنطق ته هم شامله دی، نو معني د عبارت دا ګرزی ما په دغه رساله کي هغه شيان بيان کړی دی چي د کوم حاضرونه په ذهن کي د هغه چا لپاره ضروری ده چي هغه شروع په يو علم کي د علومو کوی. او د علومو څخه علم المنطق هم دی نو معني دا سود چي په منطق کي د شروع کوني لپاره هم استحضار ددغه شيانو ضروری دي. او حال دا چي په منطق کي دغه شيان بيانيږی نه په بل علم کي نو اوس که چيری په علم المنطق کي د شروع کولو تر مخه ددوی استحضار ضروری سي نو مخکي والي به د شي (ما يجب استحضاره) پر خپل ځان (علم المنطق) راسي او مخکي والي باطل دی؟

جواب: د "العلوم" څخه مراد ماسوا د علم المنطق دي. يعني د علم المنطق څخه سوا په کوم بل علم کي د شروع کونکي طالب دپاره ددوی استحضار غوره او ولي دی.

ايساغوجي: دغه نوم د يو حکيم د حکمت څخه د يونان دی. او دی د کيتو خصو په علم ګولو سره شهرت ته رسيدلي وو. نو دغه کتاب په نامه سره ددغه هر کس مسمي کړل سو.

سوال: دغه رساله په ايساغوجي سره مسمي کول دغه د تسميه کوم قسم دی؟

جواب: دغه تسمیه د شي په نامه سره د جزء ده، لهذا په رساله کي کلیات خمسه او د هغوی څخه سېوا نور شیان (لکه قول شارح، قضایا، قیاس، عکس او نقیض او دغه ډول نور) بیانیږي. نو تسمیه د ټولی رسالي په نامه سره د بعض وسوه.

﴿فائده﴾: دا خبره هم راغلېده چي ایساغوجي یو یوناني لفظ دی او مرکب د درو الفاظو څخه دی. ۱: ایسا. ۲: اغو. ۳: جي. د اول معني ده ته، او د دوهم معني ده زه، او د دریم معني ده هلته. نو معني داسوه چي زه او ته هلته بحث کوو. ورسته تر دې د "اغو" څخه د اختصار په خاطر الف حذف سو. بیا ورسته منطقینو دغه لفظ د ایساغوجي نقل کړي او نوم يې د کلیاتو خمسو لپاره وګرزوي، بیا مصنف د خپل کتاب نوم وګرزوي.

سوال: ضمیر د مؤنث په "منها" کي و چا ته راجع دی؟

جواب: دغه و "ما یجب استحضاره" ته راجع دی، او "ما یجب استحضاره" عبارت د فوائد څخه دی. او فوائد مؤنث دی، په دې وجه ضمیر د مؤنث ورته راجع سو. لهذا بعض د دغه فوائدو څخه ایساغوجي ده یعني پنځه کلیاتي، او هغه پنځه کلیاتي دادی. ۱: جنس. ۲: نوع. ۳: فصل. ۴: خاصه. ۵: عرض عام. او نوره خلاصه د حاشیه پاسه تېره سوېده.

عبارت

اَللَّفْظُ الدَّالُّ يَدُلُّ عَلَى تَمَامِ مَا وُضِعَ لَهُ. بِا لمُطَابَقَةِ. وَهُوَ عَلَى جُزْئِهِ بِالتَّضَمُّنِ إِنْ كَانَ لَهُ جُزْءٌ. وَعَلَى مَا يُلَازِمُهُ فِي الذِّهْنِ بِالِالْتِزَامِ. كَالْإِنْسَانِ، فَإِنَّهُ يَدُلُّ عَلَى الحَيَوَانِ النَّاطِقِ بِالمُطَابَقَةِ، وَعَلَى أَحَدِهِمَا بِالتَّضَمُّنِ، وَ عَلَى قَابِلِ العِلْمِ وَ صَنَاعَةِ الْكِتَابَةِ بِالِالْتِزَامِ.

ترجمه

(بيا په دلالت لفظي وضعي كي كه چيرى) دلالت د لفظ پر تول موضوع له معني باندى وى دغه دلالت مطابقي دى، او د موضوع له پر يوه حصه باندى وى دغه دلالت تضمني دى. په دي شرط سره چي موضوع له معني لره اجزاء وي. او پر هغه شي باندى دلالت كوم چي د موضوع له سره په ذهن كي لازم وى دغه دلالت التزامي دى، د مثال په توګه انسان، ددغه دلالت پر حيوان ناطق باندى مطابقي او پر يوه د دوى (د حيوان او ناطق څخه) تضمني او پر قابليت د علم اوفن د كتابت باندى التزامي دى.

تشريح

لفظ: په لغت كي غور ځولو ته ويل كيږى، او په اصطلاح كي هر هغه شي ته ويل كيږى چي په هغه سره انسان تلفظ كوى.

يدل: دلالت د نصر ينصر باب څخه دى، په لغت كي لار ښوولو ته ويل كيږى، او په اصطلاح كي پر يو شي باندى د علم راتلو څخه پر بل شي باندى راتللو ته ويل كيږى، اول شي ته دال او دوم شي ته مدلول ويل كيږى. دال كه چيرى لفظ وى نو دغه ته دلالت لفظي ويل كيږى. او كه چيرى لفظ نه وى نو دغه ته دلالت غير لفظي ويل كيږى. لكه د دود (لوګى) په ليدلو سره علم پر اور باندى راتلل دغه دلالت غير لفظي دى.

مطابقت: موافقت، يو شي د بل سره موافق ګرزيدل.

تمام ما وضع له: ټوله هغه معني د كومي لپاره چي واضع دغه لفظ وضعه كړى وى.

تضمن: په بغل كي نيول.

خلاصه حواشي ايوبي

دلالت لفظي وضعي پر درې قسمه دي.

۱: **مطابقي:** په لغت کي و موافقت ته ویل کیږی. په عربي ژبه کي ویل کیږی "طابق النعل بالنعل" یعني یو چوټه د بلي چوټي سره موافقه سوه، دا به هغه وخت ویل کېدل څه وخت چي به یوه د هغه بلي سره موافقه و گرزېدل. دلالت مطابقي ته په دې وجه مطابقي ویل کیږی چي دغه مطابقت د لفظ او د معني تر مینځ سبب لپاره ددې خبرې دی چي لفظ په ټوله موضوع له معني باندی دلالت وکړي، لهذا دغه تسمیه د مسبب په نامه سره د سبب ده.

تضمن په لغت کي په بغل کي نیولو ته ویل کیږی. اوس منطیقین دغه دلالت په دې وجه سره په تضمني مسمي کړي چي تضمن په لغت کي په بغل کي نیولو ته ویل کیږي دغه ډول معني تضمني هم په بغل کي د معني مطابقي وی. نو دغه متضمن والي سبب لپاره ددغه دلالت دی. لهذا دغه تسمیه د مسبب په نامه سره د سبب دی.

په دې خبره سره پوه سه چي دلالت پر دوه قسمه دي. ۱: لفظي. ۲: غیر لفظي. اوس دلالت په دغه دوه قسمه کي په دې وجه سره حصر سوی دی چي دال به یا لفظ وی نو دغه دلالت لفظي دی، او که چیری دال لفظ نه وی، نو دغه بیا دلالت غیر لفظي دی. بیا دلالت لفظي پر درې قسمه دي.

۱: **دلالت لفظي وضعي** : هر هغه دلالت لفظي چي په وضع د واضع موقوفه وي هغه ته دلالت وضعي ویل کیږي.

مثال : دلالت د زید پر حیوان ناطق مع هذا التشخص باندی. دلته دال (دلالت کونکي) لفظ د زید دی، او دغه حیوان ناطق مع هذا التشخص دپاره وضع سوی دی. او دغه حیوان ناطق مکمله معني د زید ده، نو د زید دلالت پر دغه خپله معني دلالت لفظي وضعي دی.

۲: **دلالت لفظي عقلي:** هر هغه دلالت چي محض په اعتبار د عقل وي دغه ته عقلي ویل کیږ ي.

مثال: یو کس تر دېواله و هغه خوا ته لفظ د دیز وارېدی، عقلا ددې څخه دا معلومیږی چي هلته کوم کس وجود لری. ځکه لفظ لافظ غواړی. لهذا دلالت د لفظ د دیز پر وجود د ویو

نکي کس په اعتبار د وضع نه دی (ځکه دیز لفظ مهمل دی کومه معني نه لری)، بلکه دغه دلالت یې په اعتبار د عقل دی. نو دلالت د دیز پر وجود د ویونکي دغه دلالت لفظي عقلي دی.

۳: **دلالت لفظي طبعي:** هر هغه دلالت لفظي چې په سبب د طبعیت وي دغه ته دلالت لفظي طبعي ویل کیږي.

﴿فائده﴾: طبعیت هرهغه شي ته ویل کیږی چې پر کوم د انسان تخلیق سوي وی. او په اصطلاح کې و هغه شي ته ویل کیږی کوم چې مبدأ د هغه آثارو وي کوم چې خاص تر دغه شي پوری وي. او دغه ته صورت نوعي ویل کیږي. او دلته مراد هغه څه دی چې هغه مبدأ لپاره د هغه آثارو دپاره وي کوم چې خاص تر نفس د یو کس وی. او مطلب دادی: د لفظ کو نکي طبیعت تقاضی د تلفظ په دغه لفظ سره کوي څه وخت چې یو معني دغه طبعیت ته ور عارضه سي.

مثال: یو کس اُح وکړی، نو دلالت د اح اح پر درد د سینې دغه په اعتبار د وضع د واضع نه دی، ځکه واضع لفظ د اح اح ددغه لپاره وضعه کړی نه دی. او نه دغه دلالت په اعتبار د عقل دی بلکه په اعتبار د طبیعت دی، یعني څه وخت چې عارض و یو کس ته وربښن سي نو بیا طبعیت ددغه تقاضي کوی چې اح اح ځني صادره سي.

سوال: دلالت غیر لفظي ولې دلالت مطابقي، تضمني او التزامي کېدای نسي؟

جواب: ځکه په دې درو سرو اقسامو کې دال لفظ وی، څرنګه په دلالت غیر لفظي کې دال لفظ نه وی په دې وجه دغه و هغه اقسامو ته وېشل کېدای نسي په کومو کې چې دال لفظ وی.

سوال: دلالت عقلي او طبعي ولې دغه درې قسمه نه لری، ددې څه وجه ده؟

جواب: ددې وجه داده چې په منطقو کې هغه دلالت مراد دی کوم چې ګلي وی یعني هر وخت وی او هغه دلالت معتبر نه دی چې هغه کله وی او کله یا نه وی. څرنګه دلالت وضعي ګلي دی. په افرادو . طبیعتونو او عقلونو سره نه مختلفه کیږی. د مثال په توګه ضرب چې هر رنګه کس ووایي نو ددې معني ده "وې واهي". په خلاف د دلالت عقلي او طبعي دغه دواړه ګلي نه

وي، ځکه طبیعتونه لکه څرنګه مختلف دي دغه رنګه عقلونه هم مختلف دي، د یوه طبیعت یو ډول او د بل دا بیا بل ډول تقاضي وی دغه ډول عقلونه دی، څرنګه په منطق کي دلالت کُلي معتبر دی او دغه پرته د لفظي وضعي څوک کېدای نسي په دغه وجه دغه و درو قسمونو ته وویشل سو.

بالتضمن: یعني په ضمن کي د معني موضوع له. یعني دلالت پر هغه معني مراد وی کوم چي په ضمن کي د معني مطابقي وی. او دغه متضمنوالي سبب دپاره د دلالت د لفظ پر جزء د معني موضوع له دی، نو دغه تسمیه د مسبب په اسم سره د سبب دی، لکه دغه خبره چي مخکي تېره سوه.

بالإلتزام: لزوم پر دوه قسمه دي.

۱): **لزوم بین بمعني الإخص:** تصور د خارجي شي لازم د تصور سره د موضوع له وی.

۲): **لزوم بین بمعني الإعم :** تصور د ملزوم کفایت په جزم کې په لزوم سره ترمینځ د لازم او ملزوم نه کوي بلکه تصور د ملزوم او تصور د لازم مجموع دواړه کفایت په جزم کې په لزوم سره کوي.

سوال: په دلالت التزامي کي کوم لزوم معتبر دی؟

جواب: په دلالت التزامي کي لزوم بین بمعني الاخص معتبر دی.

سوال: په متن کې مثال او ممثل سره برابر نه دي. ځکه ممثل دلالت التزامي دی. او په ده کې لزوم بین بمعني الاخص معتبر دي. او مثال د لزوم بین بمعني الاعم دي. ځکه په تصور سره د حیوان ناطق حصول د قابل العلم په ذهن کې نه راځي. او دغه ډول عقل په وخت کې د تصور دحیوان ناطق په لزوم سره په مابین کې د حیوان ناطق او د قابل العلم جزم نه کوی. بلکه عقل جزم وروسته تر تصور دحیوان ناطق او د قابل العلم کوي په لزوم سره په مابین کې د قابل العلم او د حیوان ناطق؟

جواب: متن بناء پر مذهب د امام اود متأخرینو دی. او په نیز ددوی معتبر په دلالت التزامي کې لزوم بین بمعني الاعم دی. او د قابل العلم، صنعة الکتابة او د انسان په ترمینځ لزوم بین الاعم موجود دی. ځکه که یو کس د انسان تصور په دی سره و کړی چي دی یو داسي حیوان

دي چي دی د کلیاتو ادراک کوی.او تصور د مفهوم د قابل العلم او دصنعة الکتابة و کړي نو دغه کس یقین په لزوم سره په ما بین کي د انسان او دقابل العلم او صنعة الکتابة کوی. لهذا او س مثال او ممثل سره موافق دی.

﴿فائده﴾: په دلالت التزامي کې لزوم ذهني شرط سوی دی نه خارجي، ځکه که چیرې لزوم خارجي شرط سي نو بیا به دلالت التزامي بېله لزوم خارجي ثابت نسي، ځکه لزوم خارجي شرط دی، اوپه انتقاء سره دشرط انتقاء دمشروط رائحي.اوحال داچي دلالت التزامي کله بېله لزوم خارجي موجودیږي لکه عمي. اوس د عمي سره بصر لازم دی، ځکه د عمي مفهوم خو عدم البصر ده، نو عمی د مفهوم له تصور سره د بصر تصور لازم ده. لکن دغه بصر په خارج کې تضاد د عمي سره لري. لهذا لزوم خارجي لپاره د دلالت التزامي شرط نه دی.

عبارت

ثُمَّ اللَّفظُ: إمَّا مُفرَدٌ :وَهُوَ الَّذِي لاَ يُرَادُ بِالجُزءِ مِنهُ دَلاَلَةٌ عَلَى جُزءِ مَعنَاه. كَالإِنسَانِ . وَإمَّا مُؤَلَّفٌ :وَهُوَ الَّذي لاَ يَكُونُ كَذلِكَ كَرامِي الْحِجَارَةِ.

ترجمه

بیا به لفظ یا مفرد وی، مفرد هغه دی چي دلالت د جزء د لفظ پر جزء د معني اراد سوې نه وی. لکه انسان. او یا به مرکب وی، مرکب هغه لفظ دی چي دغه ډول نه وی. لکه ستا داقول د ډبری ویشتونکي،

تشریح

مفرد: هر هغه لفظ چي د ده د جزء دلالت پر جزء د معني قصد سوی نه وی، یعني مقصود نه وی.

مرکب: د مرکب تعریف پر څو قیودو مشتمله دي.

۱): لفظ لره ئې جزء وی. ۲):معني لره ئې جزء وی ۳): جزء دلفظ به په جزء د معني دلالت کوی. ۴): دلالت د جزء د لفظ به په جزء د معني مقصود وی.

رامي الحجارة: ډبره ویشتونکي کس، اوس دلته حجارة پر ذات د ډبری دلالت کوی. او رامي د غورځونکي انسان پر کیفیت باندی دلالت کوی، او دغه دلالت مقصود هم دی، نو جزء د لفظ پر جزء د معني دلالت کوی.

خلاصه حواشي ایوبي

سوال: تعریف د مفرد مانع د اغیارو څخه نه سو. ځکه مهمل الفاظ په کي داخل سوه د مثال په توګه لکه جسق، ځکه جزء د جسق په جزء د معني دلالت نه کوي. ځکه ده لره معني سته. او دغه ډول هغه الفاظ چي دلالت په معني باندي په اعتبار د عقل او د طبعیت کوي. لکه دلالت د أح أح په درد د سینې. او دلالت د دیز پر وجود د لافظ. اوس ددغو الفاظو جزء پر جزء د معني دلالت نه کوي. ځکه په دوی کي وضع نسته. لهذا دغه مفرد نه دی. مګر په تعریف کي داخل سوه؟

جواب: دلته يو قيد پاته سوي دی(ځکه دغه قيد مشهور دی. د مشهوروالي د وجې بانه سوي دی) هغه قيد دادي: لفظي موضوع تقسيم و مفرد او مرکب ته سوي دی. او دغه ټول اوس ووتل. ځکه ددغو څخه يو لا هم لفظ موضوع نه دی.

سوال: که چيري دغه الفاظ مهمل او هغه الفاظ چي په معناګانو باندي په اعتبار د عقل يا د طبعيت دلالت کوي په مفرد کي داخل سي نو ددوی ددخول څخه هيڅ ضرر نه رسيږي. لهذا ددوي د ايستولو کوم ضرورت نسته؟

جواب: ستا خبره صحی ده. مګر خبره داده چي دغه خبره د جمهورو څخه خلاف ده. دوی ويلي دي چي لفظ تر هغه وخت پوري په مفرد او مرکب موصوف کېدلای نه سي تر څو چي دی د يو معني لپاره وضع سوي نه وی. ددغه څخه دا ثابت سوه چي د لفظ مفرد او مرکب کېدل ورسته تر وضعي وی. او په دغه الفاظو کي وضع نسته.

مفرد: هغه لفظ چي جزء دده دلالت پر جزء د معني نه کوی، او دغه مفرد څلور قسمونه لري.

۱: لفظ جزء لری مګر معني يې جزء نه لري.

مثال: لکه نقطه. دغه يو لفظ دی. دلره اجزاء سته خو دده معني مصداقي لره جزء نسته. ځکه دده مصداق آخر د خط دی. او آخر لره د خط جزء نه وی.

۲: لفظ لر جزء نه وی.

مثال: ا "(يعني همزه د استفهام پاره). اوس همزه چي داډول نوشته کيږی "أ" دغه کوم جزء نه لري. دغه ډول د قسم لپاره استعمال سوی وا و. دا هم کوم جزء نه لري.

۳: لفظ لره هم جزء وی او معني لره هم جزء وی مګر جزء د لفظ دلالت پر جزء د معني نه کوی لکه انسان. اوس د انسان معني موضوع له حيوان ناطق ده. لفظ لره هم او معني لره هم جزء سته. مګر جزء د لفظ په جزء د معني دلالت نه کوی داډول چي الف په يوه او نون پر بل او سين پر بل دلالت وکړی.

۴: لفظ لره جزء او معني لره هم جزء وی، او جزء د لفظ دلالت پر جزء د معني هم کوی خو دغه دلالت مقصود نه وی. لکه عبد الله. اوس عبد الله لره جزء سته او معني لره ئې هم سته خو

دغه معني مقصوده نه ده.ددی بیان دادی چي عبدالله لره دوې معناګاني شته.
۱: ترکیبي: اولوهیت.عبودیت.۲: علمي:حیوان ناطق مع هذا التشخص.او دا ښکاره خبره ده چي معني ترکیبي د عبدالله جزء د معني علمي څخه د عبدالله نه ده.
۵: لفظ لره جزء او معني لره جزء وی او جزء د لفظ پر جزء د معني مقصودی دلالت کوی خو دغه دلالت مقصود نه وی. لکه حیوان ناطق چي د یوکس لپاره نوم وګرزی.ددې بیان دادی چي حیوان ناطق لره دوې معناګاني دي. ۱: ترکیبي:جسم نامي حساس متحرک بالارادة مدرک الکلیات مع هذا التشخص او حیوان په اعتبار سره د وضع ترکیبي دلالت په جسم نامي حساس متحرک بالارادة باندې کوي او جسم نامي الخ جزء د معني ترکیبي دي او معني ترکیبي د حیوان ناطق جزء د معني علمي څخه د حیوان ناطق ده. ځکه معني علمي د حیوان ناطق دغه معني ترکیبي د حیوان ناطق سره د مع هذا التشخص ده .لهذا حیوان دلالت په جزء باندي د معني ترکیبي کوي.او معني ترکیبي بیا جزء د معني علمي ده او جزء [حیوان] د جزء [معني ترکیبي] د شي [معني علمي] جزء د شي دی نو حیوان جزء د معني علمي څخه دی. مګر دغه دلالت کول مقصود نه وی. ځکه په وخت کي د نامه ګرزولو هغه کس مراد وی نه ددغه لفظ معني.
سوال: "الانسان" مفرد بلل صحت نه لری، ځکه "الف و لام" په "الانسان" کي پر تعریف دلالت کوی، او "انسان" پر "حیوان ناطق" باندی دلالت کوی، نو جزء د لفظ پر جزء د معني دلالت وکړی او هم دغه مقصود دی؟
جواب: "الانسان" کي "انسان" مثال دی، او الف لام پر تعین دلالت کوی. نه پر کومه معني باندی
دلالت: په لغت کي فهمولو ته ویل کیږی او په اصطلاح کي پر یوه شي باندی په علم راتلو سره پر بل شي باندی علم راتللو ته ویل کیږی. اول ته دال او دوم ته مدلول ویل کیږی. دلالت پر درې قسمه دي. وضعي، عقلي او طبعي. او د هر یوه تعریف مخکي تېر سو.
سوال: موږ دغه خبره نه منو چي د انسان جزء په جزء د معني دلالت نه کوی بلکه کوي یې دادول چي انسان د الف ، نون، او سین څخه جوړ سوي دی.او اهل حساب فرمایي چي الف لپاره د یوه وضع دی.او نون د پنځوس لپاره وغیره. نو اوس جزء د انسان په جزء د معني دلالت کوي لهذا انسان یو لفظ مرکب دی نه مفرد ؟

جواب:دلته مراد د اراده څخه اراده لغويه ده.او دغه اراده چي تا ذکر کړه دغه د اهل لغت په نيز هيڅ اعتبار نه لري بلکه دغه يو نوې وضع ده.

عبارت

وَالمُفْرَدُ :إِمَّا كُلِّيٌّ وَهُوَ الَّذِي لاَ يَمْنَعُ نَفْسُ تَصَوُّرِ مَفْهُومِهِ مِن وُقُوعِ الشَّرْكَةِ فِيهِ .وَإِمَّا جُزْئِيٌّ وَهُوَ الَّذِي يَمْنَعُ نَفْسُ تَصَوُّرِ مَفْهُومِهِ مِنْ ذٰلِكَ .كَزَيْدٍ عَلَمًا .

ترجمه

مفرد به يا کلي وی، او کلي " هغه دی چي نفس تصور د مفهوم ددغه لفظ د ډيرو په ده کي د شريکوالي څخه مانع نه وي. او جزئي " هغه دی چي نفس تصور د مفهوم ددغه لفظ د ډيرو په ده کي د شريکوالي څخه مانع وي. لکه زيد چي علم د يو چا لپاره وی.

تشريح

کلي: هغه شي دی چي نفسـي تصور د دغه مفهوم مانع ددې څخه نه وی چي په ده کي ډېر شريک و ګرزی.

بل عنوان: عقل دا منعه نه بولي چي دغه مفهوم پر ډير. باندې صادقه و ګرزی.

جزئي: هغه شي چي نفسي تصور د دغه مفهوم مانع ددې څخه وی چي په ده کي ډير شريک و ګرزی.

بل عنوان: عقل ددې څخه منعه کوی چي دغه مفهوم دی پر ډيرو صادقه سي.

مفهوم: هر هغه شي چي په عقل کي حاصل وی.

خلاصه حواشي ايوبي

سوال: ددغه قيد "نفس" راوړل څه فائده لری؟

جواب: فائده يې داده چي په دغه قيد سره تعريف د کلي جامع خپلو افرادو ته و ګرزدی، ځکه که لفظ د نفس ويل سوی نه وای، نو بيا به معني داګرزېدلې وای: کلي هغه دی چي مفهوم دده مطلقاً د کثيرينو تر مينځ د شراکت څخه منعه نه کوی، عام تر دې دغه نه منعه په اعتبار د ذهن او که د خارج وی، ځکه مطلق (مفهوم) پر خپل اطلاق پاته وی. نو په دې صورت کي

کليات فرضيه ووتل ، ځکه مفهوم د دوی منعه په اعتبار د خارج کوی، نو دوی په جزئياتو کي داخل سول، او حال دا چي دوی د کلي د اقسامو څخه دی، او څه وخت چي قيد د نفس اضافه سو نو معني دا سوه: کلي هغه دی چي مفهوم دده منعه کونکي نه وی، او ددغه مفهوم نه منعه مطلق نه وی بلکه په اعتبار د نفسِ تصور وی، نو اوس کليات فرضيه و نه وتل، ځکه ددوی مفهوم په اعتبار د نفسِ تصور مانع نه دي.

سوال: دغه "تصور" قيد څه فائده لری؟

جواب: ددې فائده داده که چيري د "تصور" لفظ په تعريف کي راوړل سوي نه وای. او داډول ويل سوی وای "ما لا يمنع مفهومه عن وقوع الشركة فيه" نو بيا دا فهميدله چي د ډيرو د شريکوالي څخه منع نه کولی او يا منع يې کول په اعتبار د حقيقت او د نفس الامر. نو په دغه وخت کي تعريف د کلي جامع او د جزئي دا مانع نه ګرزيدی داډول چي مفهوم د واجب الوجود او فرضي کليات د کلي څخه خارجېدل. ځکه په حقيقت کي واجب الوجود د شريکوالي څخه مانع دی. ځکه په خارج او نفس الامر کي مانع د شريکوالي څخه دی. ځکه ده لره يو فرد سته نه. او دغه ډول فرضي کليات دی. ځکه دوی په حقيقت کي وجود نه لري. نو بيا به ددوی نه ما نع والي د شريکوالي څخه څرنګه راسي. لهذا مصنف ددغه قيد اضافه وکړه. نو ددغه څخه دا معلومه سوه چي منع کول او نه کول په اعتبار د نفس الامر نه دی. بلکه په اعتبار دعقل دی. اوس که چيري عقل قطع نظر د خارج او نفس الامر څخه په يو شي کي د ډيرو شريک والي منع بولي نو هغه جزئي دی ورنه بيا کلي دی. اوس کليات فرضيه داخل سوه. ځکه منع کول په اعتبار ددوی د مفاهمو نه دي. بلکه په دې وجه سره دی چي ددوی مقابل په خارج کي و ټولو شيانو ته شامله دي. لهذا شامل والي مانع دی. او دغه معتبر په کليت کي نه دی.

خلاصه ددواړو تعريفو دا سوه: هغه شي چي په عقل کي حاصل سي که چيري فرضول ددغه شي د صادق والي په ډير و باندي منع وی نو دغه جزئي دی او که داډول نه وو نو دغه به کلي دی.

سوال: تقسيم د مصنف صحی نه دی. ځکه کلي او جزئي د اقسامو څخه د مفهوم دي نه د اقسامو څخه د لفظ. ځکه د ډيرو په ما بين کي د شريکوالي څخه منع کونکي مفهوم او معني

وی نه لفظ. د مثال په توګه زید. په ده کي ډېر نه سي شریکېدلای. اوس مانع د دغه څخه لفظ د زید نه بلکه معني د **زید**"حیوان ناطق مع هذا الشخص"مانع ده. **لهذا** کلي او جزئي د لفظ تــــمونه بلل صحی نه دي؟

جواب: ستا خبر صحی ده مګر د غه بلل ئې مجازا دی داډول چي دوی اقسام د معني دي. او معني مدلول د لفظ ده. لهذا دغه اقسام د مدلول د دال لپاره مجازا ګرزېدلي دی. لکه څه ډول افراد او ترکیب د لفظ صفات دي مګر مجازا د غه صفات لپاره د معني ګرزیدلې دی. او دغه په ما بین کي د منطقینو عامه خبره ده.

سوال: کلي او جزئي ئې ولي په دغه نومانو سره مسمی کړه؟

جواب: کلي اکثره د جزئي جزء وي. لکه حیوان چي جزء د خپل د هرهرفرد دی. او دغه ډول لکه انسان چي جزء د خپل د هر هر فرد دی. لهذا جزئي کل او کلي جزء سو. او د یو شي کلي والي بالنسبت و خپلو اجزاؤ ته وی" یعني یو شي هلته کلي کیږي چي ده لره افراد وي. لهذا دده کلي والي په اعتبار دده د افرادو دی. د مثال په توګه د علم کلي والي. اوس دغه بالنسبت و زید او عمر ته نه دی. بلکه بالنسبت د زید او د عمر د علومو دی. لهذا دغه کلي و کل" جزئي" ته منسوب وي. او و کل ته منسوب ته کلي ویل کیږي. او د یو شي جزئي والي بالنسبت و کلي ته وي. یعني هغه شي ته جزئي ویل کیږي چي هغه د یو کلي جزء وی. او و جزء ته منسوب شي جزئي وی نو دغه شي جزئی دی.

عبارت

وَالْكُلِّيُّ. إِمَّا ذَاتِيٌّ وَهُوَ الَّذِي يَدْخُلُ فِي حَقِيقَةِ جُزْئِيَّاتِهِ. كَالحَيَوَانِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْإِنسَانِ وَالْفَرَسِ.

ترجمه

كلي به يا ذاتي وى، او ذاتي هغه دى چي په حقيقت كي د خپلو جزئياتو داخل وي لكه حيوان بالنسبة و انسان او آس ته.

تشريح

ذاتي: ددې دوه تعريفه سوى دي.

۱: ذاتي داخل په حقيقت كي د افرادو وى، او عرضي خارج د حقيقت څخه د افرادو وى.

۲: ذاتي: هر هغه چي په حقيقت كي د خپلو جزئياتو داخل وى.

عرضي: هغه دى چي خارج د حقيقت څخه د خپلو افرادو وى، ددې مطابق نوع ذاتي نسو، ځكه داخله نه ده او عرضي نسوه ځكه خارج د ذات څخه نه ده، بلكه عيني ذات ده. او نوع ذاتي او عرضي څخه يوه نه كېدل دغه د اصطلاح څخه مخالفت دى.

خلاصه حواشي ايوبي

سوال: مصنف رحمه الله چي كوم تعريف د ذاتي كړى دى دغه صحت نه لرى، ځكه ددغه تعريف مطابق د تعريف د ذاتي جامع خپلو افرادو ته نه دى، نوع د تعريف څخه د ذاتي ووتل. او په عرضي كي داخل سو، ځكه مصنف تعريف د ذاتي داډول كړى دي: كلي ذاتي هر هغه كلي دى كوم چي په حقيقت كي د خپلو افرادو داخل وى، اوس په نوع باندى دغه تعريف نه صادقيږى، ځكه نوع هغه ذاتي دى كوم چي تمام حقيقت د خپلو افرادو وي، او په حقيقت كي د خپلو افرادو داخل نه وى، لهذا نوع ذاتي ده مگر تعريف د ذاتي پر صادقه نسو، نو نوع به عرضي وگرزى، ځكه مصنف و فرمايل: عرضي په خلاف د ذاتي وى، نو هر هغه كلي به عرضي وى كوم چي په حقيقت كي د خپلو افرادو داخل نه وى، بيا عام ترديې تمام حقيقت د افرادو وى، او يا خارج د حقيقت څخه د افرادو وى؟

اول جواب: دغه قول څخه د مصنف"ذاتي هغه دی چي داخل په ذات کي د خپلو افرادو، وی" په دې معنی سره دی" چي خارج د ذات څخه د خپلو افرادو نه وی بیا عام تر دې په ماهیت کي داخل وی" لکه جنس او فصل" او که عینِ ماهیت " لکه نوع " وی. او دغه د شي مسمی کول په نامه سره د ملزوم دی. ځکه عدم خروج د دخول د لوازمو څخه دی.

تبصره: دغه جواب کمزوری دی، ځکه ذکر ملزوم او مراد لازم دغه مجاز دی، او مجاز په تعریفاتو کي ممنوع دی، نو که چیری د ملزوم څخه لازم مراد سي، په تعریف کي د ذاتي مجاز اختیار کړل سو، او مجاز په تعریفاتو کي ممنوع وی، نو د ملزوم څخه لازم مرادول ممنوع دی.

دوم جواب: مراد د هغه حقیقت څخه "چي په تعریف کي د ذاتي واقع سوي دی"ماهیت شخصي د افرادو دی. اوس تعریف د ذاتي دا وګرزېدی : ذاتي هغه کلي دی کوم چي په ماهیت شخصي کي د افرادو داخل وی. په دې اعتبار سره جنس، نوع او فصل ټوله په حقیقت شخصي کي د افرادو داخل دی.

مثال: انسان نوع ده. او افراد ددغه نوع زید عمر او بکر دی، او ماهیت شخصي ددغه افرادو حیوان ناطق مع هذا التشخص دی. نو حیوان ناطق نوعَ ده، او دغه په ماهیت شخصي کي د زید او عمر داخل دی، ځکه زید حیوان ناطق مع هذا التشخص دی، نو حیوان ناطق نوع او بله حصه ددغه جزئي "مع هذا التشخص" دی. او په دغه ماهیت شخصي کي حیوان هم سته چي جنس دی او ناطق هم سته چي فصل دی، او حیوان ناطق مجموع هم په کي سته چي نوعَ ده. لهذا نوع ته ذاتي ویل په اعتبار د ماهیت نوعي نه دی بلکه په اعتبار د ماهیت شخصي دی، ځکه نوع جزء د ماهیت شخصي دی.

سوال: په دغه صورت کي مراد د ماهیت څخه په دې عبارت "النوع تمام ماهیة جزئیاته" کي څه دي؟

جواب: ماهیت کلي مراد دی نه ماهیت شخصي، ځکه نوع بعینه ماهیت کلي د افرادو ده، نه ماهیت شخصي د افرادو، د مثال په توګه زید، دده ماهیت حیوان ناطق دی. اود "مع هذا

الشخص" قيد په تعريف کي د زيد او عمر او پرته ددوی د نورو افرادو راځي (حيوان ناطق مع هذا الشخص) دغه د ماهيت څخه خارج دي. لهذا نوع بعينه ماهيت کلي د خپلو افرادو دی.

﴿فائده﴾: دلته د جزئياتو عام اخيستل، حقيقي او اضافي ته شامله ګرزول دغه لره د پاسني اعتراض په دفعه کولو کي کوم دخل نه معلوميږی، بلکه ددې ضرورت ددې سوال په جواب کي وراندی کيږی. خلاصه د سوال داده : په عبارت کي د ذاتي دا مثال "کالحيوان بالنسبة الي الانسان" راوړل صحت نه لري، ځکه انسان جزئي نه دی که وای نو بيا به داډول وېنا صحت موندلي وای چي حيوان بالنسبت و جزئي ته ذاتي دی ، او حال دا چي انسان جزئي نه بلکه پخپله يو کلي دی. ددغه سوال د دفعي لپاره شارحينو فرمايلي دي چي دلته جزئي عام حقيقي او اضافي داوړو ته شامله دي. لهذا انسان که څه هم جزئي حقيقي نه دی مګر اضافي هرومرو دی ځکه دی اخص تر حيوان دی. والله اعلم بالصواب

جزئي حقيقي: هغه شي چي نفسي تصور دده د مفهـ ـمانع ددې څخه وی چي په ده کي ډير شريک وګرزی.

جزئي اضافي: هر هغه شيْ چي اخص تر کوم اعم وی، او جزئي اضافي حقيقي هم کېدای سي داډول چي دی اخص تر نوعَ دیٌ

سوال: حقيقت د جزئياتو و څه ته ويل کيږی؟

جواب: معني د جزئياتو ته ويل کيږی، لهذا د حيوان جزئيات، انسان ،خر، آس، او دغه ډول نور دي. نو ددغه ټولو حقيقت حيوان دی. او حيوان ددوی ټولو لپاره ذاتي دی نه عرضي.

سوال: کالحيوان بالنسبة الي الانسان و الفرس صحی نه دی، ځکه "الانسان و الفرس" کي واو راغلي دی او واو دپاره د جمعي وی، نو معني داسوه انسان سره د فرسه ، نو معني د عبارت داسوه چي حيوان ذاتي دی بالنسبت و انسان او فرس ته چي دوی دواړه سره يو ځای سي، او دغه معني صحت نه لري، بلکه حيوان دپاره د انسان جلا ذاتي دی او دپاره د فرس جلا ذاتي دی؟

جواب: دلته يوځای والي او جمعوالي د انسان او فرس تر مينځ مراد نه دی، بلکه هر يو دوی څخه جلا جلا دی. لهذا جمعوالی مقصود نه دی، مګر بيا هم دلته راوړل سو، او دغه راوړل

يې پر دې بنياد دی چې د جزئي په تعريف "الذی يدخل تحت حقيقة جزئياته" کې جزئيات جمعه راوړل سوی دی، او د جمعي اطلاق پر ما فوق الواحد کيږی، نو ددې د موافقت دپاره مصنف رحمه الله دوه مثاله راوړل.

عبارت

وَامَّا عَرَضِيٌّ :وَهُوَ الَّذِي يُخَالِفُهُ .كَالضَّاحِكِ بِالنِّسبَةِ إِلَى الْإِنسَانِ .

ترجمه

او يا به کلي عرضي وی، او دغه عرضي خلاف د ذاتي دی، لکه ضاحک چې کلي دی بالنست و خپل جزئي انسان نه.

تشريح

عرضي: هر هغه کلي چې د حقيقت څخه د خپلو افرادو وتلي وی.

مثال: ضاحک. دغه په زيد ، عمر او ددوی په مثل په نورو حمل کيږي.او دغه ضاحک د زيد او د عمر د ماهيت"حيوان ناطق" څخه خارج دی. ځکه ضاحک نه انسان او نه حيوان دی.

خلاصه حواشي ايوبي

عرضي هغه کلي دی کوم چې داخل لاندی تر حقيقت د خپلو جزئياتو نه وی.

مثال: ضاحک. خندا کونکي.

سوال: د عرضي مثال په ضاحک بالنسبة الي الانسان سره وړاندی کول صحت نه لری، ځکه عرضيت په اعتبار د خپلو افرادو وی. او انسان د ضاحک د افرادو څخه نه دی، که چيری وای نو بيا به دا ويل سوی وای چې ضاحک د حقيقت څخه د انسان وتلي دی؟

جواب: دلته د انسان څخه مراد افراد د انسان دی نه پخپله انسان، او په دې کې شک نسته چې د انسان افراد زيد ، عمر او بکر او دغه ډول نور دغه د ضاحک افراد دي. او ضاحک په حقيقت کې د خپلو افرادو "چې زيد ، عمر او پرته ددوی" داخل نه دی. ځکه د زيد حقيقت حيوان ناطق دی. ضاحک نه حيوان او نه ناطق دی. نو ضاحک ددوی د حقيقت څخه خارج دی.

قوله كلي: سوال: تعريف د جنس ښه نه دی.ځکه دغه تعريف په استدراک مشتمله دی داډول چي په تعريف کي دجنس "کلي" سره د "مقول على کثيرين" راغلي دی او دغه مستدرک دی. ځکه کلي هغه دی چي صلاحيت په ډيرو باندي د حمل کېدو لری.او دغه معني د "مقول على کثيرين" هم ده. او هغه تعريف چي په استدراک مشتمله وی هغه ښه نه وی؟

جواب: کلي جنسی صريح د ټولو پنځو کلياتو دپاره دی په دغه وجه يې دی راوړی، ځکه د جنس ذکر کول د اقسامو په تعريف کي ضروری وی، ځکه تعريف پر جنس او فصل مشتمله وی. په دې خاطر مصنف رحمه الله کلي په تعريف کي د جنس راوړی. څرنګه په تعريف کي جار او مجرور "على کثيرين الخ" راغلي دی، او هر جار خپل متعلق غواړی، نو ددغه متعلق دپاره "مقول على کثيرين" راوړل سو، نو اوس استدراک نه راغلي. ځکه هر يو د قيودو څخه د جلا جلا فائده دپاره خپل سوی دی.

سوال: استدراک ودې ته ويل کيږي چي يو قيد دوه واره مکرر راوړل سي.او ددغه دوم واري دذکر کېدو د وجي استدراک واقع سي.اوس په تعريف کي د جنس دوم واري "مقول على کثيرين" ذکر سوی دی. لهذا دغه مستدرک دی نه کلي. ځکه هغه اول واقع سوي دی.او سره ددې شارح و "کلي" ته مستدرک ويلي دی. او دغه صحی نه دی؟

جواب: په لفظ کي د "کلي" يو فائده وجود لری او هغه داده : صدق د يو شي پر ډيرو باندی. او په "مقول " کي بيا دوې فائدې وجود لری. ۱ : صدق پر کثيرينو باندی. ۲ : جار او مجرور "على کثيرين مختلفين" لپاره متعلق کېدل. او دغه متعلق کلي کېدای نسي. نو اولي په استدراک سره هغه قيد وی چي په هغه کي فائده کم وی، څرنګه په کلي په لفظ راوړلو کي فائده کمه تر "مقول" وه په دې وجه و کلي ته مستدرک وويل سو نه و مقول ته. او دغه سوال او جواب ته په "فافهم" کي اشاره سوېده.

سوال: "مقول" د جنس او که د فصل په حيث په تعريف کي واقع سوی دی؟

جواب: دغه جنس دی، او شامله و کلي او جزئي دواړو ته دی.

سوال: "على کثيرين" د څه دپاره دی؟

جواب: په دغه سره جزئي ووتي، ځکه هغه په زياتو باندی نه حمل کيږی.

سوال: "مختلفين بالحقائق" د څه دپاره دی؟

جواب: په دغه سره نوع او فصل ووتل، ځکه دوی دواړه پر هغه زیاتو حمل کیږی کوم چي متفق په اعتبار د حقیقت وی.

سوال: " في جواب ماهو" د څه دپاره دی؟

جواب: په دغه سره خاصه او عرض عام ووتل، ځکه خاصه په جواب کي د سوال د "ماهو" نه راځي بلکه په جواب کي د سوال د "ای شیء" راځي. او عرض عام هم ووتي ځکه هغه هم د "ماهو" په جواب کي نه راځي.

سوال: خاصة النوع په مخکني قید "مختلفين بالحقائق" سره وزی، ځکه خاصة النوع په زیاتو چي مختلف په اعتبار د عدد وی حمل کیږی، نه پر مختلفو چي مختلف په اعتبار د حقیقت وی. نو اوس بیا په "ما هو" قید سره څه ډول خارج ګرزی، ځکه دغه وتل د هغه شي دی چي هغه ایستل سوی دی، او دغه صحی نه دی؟

جواب: دلته دوه شیان دي.

۱: اخراج الخارج: چي قید د خروج موجود وی، د هغه د قید وجي یو شي خپله وتلي وی، او تا مقصود اُنه وی ایستلي. اوس ته هغه و باسې.

۲: اخراج المخرج: یو شي ایستل سوی وی بیا ته هغه وباسې. اول جائز او دوم ناجائز دی، نو دلته اخراج الخارج راغلي دی نه راخراج المخرج، ځکه په اول قید سره دی خپله وتلي دی، چا هیتسلي نه دی، او په دوم قید و هیستل سو.

عبارت

وَالذَّاتِيُّ :إِمَا مَقُولٌ فِي جَوَابِ مَا هُوَ بِحَسَبِ الشَّرِكَةِ المَحْضَةِ .كَالحَيَوَانِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْإِنْسَانِ وَالْفَرَسِ . وَهُوَ الْجِنْسُ .وَيُرْسَمُ بِأَنَّهُ كُلِّيٌّ مَقُولٌ عَلَى كَثِيرِينَ مُخْتَلِفِين بِالحقائِقِ فِي جَوَابِ مَا هُوَ .

ترجمه

او ذاتي به يا حمل كيږي په جواب كي دهغه سوال چي په ما هو سره په اعتبار د محض شركت وي لكه حيوان بالنسبة انسان اوآس ته واخيستل سي. دغه جنس دى. او ددې تعريف داډول كيږي : هغه كلي چي دماهو په جواب كي پر هغه ډيرو حمل كيږي چي هغوى په اعتبار د حقيقت مختلف وي.

تشريح

د منطقينو په نزد دا يوه اصطلاح ده چي ځه وخت دوى د يو شي د حقيقت په هكله پوښتنه كوي نو په "ما هو" سره سوال كوى. د مثال په توګه دوى وايي " الانسانه ماهو". ددې مطلب دادى چي د انسان حقيقت څه شي دى؟ په دغه وجه څه وخت چي د يو شي په هكله په "ما هو" سره سوال وسي نو هلته د سائل مقصد پورا حقيقت د هغه شي پوښتل دى. او تر يوه شي زيات د شيانو د حقيقت پوښتنه وسي نو ددغه شيانو په حقائقو كي چي كوم حقيقت ددوى تر مينځ مشترک وى هغه په جواب كي به بيانيږي؛ د مثال په توګه "الانسان و الفرس ما هما". اوس دلته هغه حقيقت پوښتل سوى دى كوم چي په كامله توګه سره ددوى تر مينځ مشترک وى. او هغه حيوان دى.

خلاصه حواشي ايوبي

كه چيرى سوال په " ما هو" سره د انسان او آس په هكله وسي، او وويل سي " الانسان و الفرس ما هما" ؟ دلته سوال كونكي د هغه حقيقت پوښتنه كوى كوم چي ددوى تر مينځ محض شريک وى، او ددوى څخه د يوه سره خاص نه وى. اوس چي موږ و كتل نو ددوى تر مينځ بل كوم حقيقت پرته د حيوان تر لاسه نسو چي محض ددوى تر مينځ مشترک وى. نو حيوان په جواب كي ورته وويل سي. ځكه حيوان نه د انسان سره خاص دى چي محض دى حيوان دى نه بل

څوک، او دغه ډول حیوان نه د فرس سره خاص دی. او که چیرې داسي وویل سي "الانسان ما هو" دلته په جواب کي حیوان نه ویل کیږي، ځکه حیوان یو داسي ماهیت نه دی چي محض خاص تر انسان پورې وي، په دې وجه دی د انسان په هکله په "ما هو" سره د سوال کولو په جواب کي حیوان نه ویل کیږي.

سوال: د جنس تعریف یو واري په دې الفاظو سره "اما مقول في جواب ما هو بحسب الشركة المحضة" مصنف رحمه الله وکړي نو بیا دوم ځلي په دې الفاظو "يرسم بانه كلي مقول الخ" سره کړل مستدرک دی، او د فائدې څخه خالي دی؟

جواب: اول تعریف ضمناً دی او دوم صراحتاً دی. اول د پوه کس لپاره او دوم د غبي لپاره دی. لهذا مصنف د دغه مقصد د پورا کولو په خاطر دوم ځلي صریح تعریف راوړي.

سوال: "مختلفين بالحقائق" قید په تعریف کي د جنس د څه دپاره راوړل سوی دی؟

جواب: دغه فصل دی، او په دې سره نوع د تعریف څخه د جنس ووتل، ځکه نوع که څه هم پر کثیرینو حمل کیږي، مگر هغه کثیرین مختلفه په اعتبار د عدد وي نه د حقیقت.

سوال: په تعریف کي د جنس قید د "ماهو" د څه دپاره دی؟

جواب: په دغه سره فصل ووتي. ځکه فصل که څه هم حمل کیږي، مگر هغه په جواب کي د سوال د "ماهو" نه حمل کیږي، بلکه د "اى شيء هو في ذاته" حمل کیږي. او دغه ډول په دغه قید سره خاصه هم ووتل، ځکه خاصه که څه هم پر کثیرنو حمل کیږي، مگر دغه په جواب کي د سوال د "ماهو" نه حمل کیږي، بلکه په جواب کي د "اى شيء هو في عرضه" حمل کیږي. او غه ډول په دغه قید سره عرض عام هم ووتي، ځکه عرض نه د "ماهو" او نه د "اى شي" په جواب کي حمل کیږي.

سوال: "بالحقائق" قید د جنس په تعریف کي د څه دپاره دی؟

جواب: په دغه سره احتراز د نوع، فصل قریب، د نوع د خاصه څخه دی، ځکه نه فصلِ قریب پر کثیرینو چي مختلف په اعتبار د حقیقت وي حمل کیږي، او نه خاصه د نوع.

﴿فائده﴾: دلته دوه شیان دي. ۱: فصل قریب. ۲: خاصة النوع. دغه دواړه لکه څرنگه د تعریف څخه د جنس په قید سره د "مختلفين بالحقائق" وزي. ځکه یو هم د دوی څخه مقول پر هغه

کثیرینو نه دي کوم چي په اعتبار د حقیقت مختلف وي. دغه ډول په دې قید " في جواب ما هو " سره هم وزی. ځکه نه فصل په جواب کي د سوال د "ماهو" راځي او نه خاصه، لکه تاچي اوس وپیژندل. او په آخرني قید "ما هو" سره فصل بعید او ابعد ، خاصه بعید او دغه ډول نور تړوله په دغه آخری قید "ماهو" سره وزي، نه په "بالحقائق" سره ، ځکه دوی هم تړوله پر هغه کثیرینو حمل کیږی کوم چي مختلف په اعتبار د حقیقت وي، لهذا ښه خبره داده چي فصل قریب او خاصه د نوع هم په آخری قید "ماهو" سره ووزی، ددې دپاره چي هیستل په یوه لار سي، نه په مختلفو لارو، چي بیا د پرېشاني جوړېدلو سبب ګرزی.

عبارت

وَإِمَّا مَقُولٌ فِي جَوَابِ مَا هُوَ بِحَسَبِ الشَّرِكَةِ وَالخُصُوصِيَّةِ مَعًا . كَالْإِنْسَانِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى أَفْرَادِهِ نَحْوُ زَيْدٍ وَعَمْرٍو وَهُوَ النَّوْعُ وَيُرْسَمُ بِأَنَّهُ كُلِّيٌّ مَقُولٌ عَلَى كَثِيرِينَ مُخْتَلِفِينَ بِالْعَدَدِ دُونَ الحَقِيقَةِ فِي جَوَابِ مَا هُوَ .

ترجمه

او يا به دغه كلي په جواب كي دسوال د "ما هو" په اعتبار د خصوصيت او شركت د دواړو حمل كيږي دغه نوع ده. لكه انسان چي بالنسبت و خپلو افرادو ته لكه زيد او عمر واخيستل سي. او ددي داډول تعريف كيږي: يو داسي كلي ده چي په جواب كي د سوال د ماهو پر داسي كثيرينو باندى حمل كيږى چي هغوى په اعتبار د عدد مختلف وى نه ده حقيقت.

تشريح

نوع: هر هغه كلي چي په جواب كي د هغه سوال واقع سي كوم چي په ما هو سره په اعتبار د شركت (داډول چي دغه سوال په ما هو سره ددوو شيانو څخه وى لكه "زيد و عمر ما هما") او د خصوصيت (داډول چي په سوال كي يو شي ذكر سي لكه "زيد ما هو") ددواړو وى، دغه ته نوع ويل كيږي.لكه انسان بالنسبت و زيد او عمر ته داډول چي وويل سي "زيد و عمر ما هما" نو په جواب كي انسان واقع كيږي.ځكه دغه انسان تمام ماهيت مشتركه د زيد او د عمر ترمينځ دى. او دغه ډول ددوى څخه د يوه په باره كي سوال وسي او وويل سي "زيد ما هو" نو په جواب كي انسان واقع كيږي. ځكه دغه انسان هغه تمام ماهيت دى چي خاص دده سره دى. د تعريف خلاصه دا سوه: هر هغه كلي چي پر ډيرو باندي حمل كيږي كوم چي د عدد په اعتبار سره مختلف وي نه د حقيقت.

خلاصه حواشي ايوبي

د تعريف بيان: "مقول" جنس شامل و كلي او جزئي دواړو ته دى. او دده دغه قول "علي كثيرين" فصل او جزئي په ووتي. ځكه جزئي پر ډيرو باندى نه حمل كيږى.

سوال: "علي كثيرين" قيد د څه لپاره راوړل سوى دى؟

جواب: دغه فصل دی، او په دغه سره جزئي وزی، ځکه هغه پر یوه حمل کیږی نه پر ډیرو.
سوال: موږ دا خبره نه منو چي جزئي هم حمل کیږی، ځکه جزئي ذات او محمول وصف وی. نو ذات د وصف پر ځای راتلای نسي؟
جواب: دلته دوه شیان دي. ۱: ظاهر. ۲: حقیقت، په حقیقت کي جزئي حمل کېدای نسي، البته په ظاهره حمل کېدای سي. نو دلته و ظاهر ته کتل سوی دی.
سوال: کوم داسي مثال وجود لری چي په ظاهره جزئي حمل سوی وی؟
جواب: هو، لکه "هذا زید". اوس دلته "هذا" مبتدأ، او "زید" خبر او محمول دی، نو په ښکاره زید پر "هذا" باندی حمل سوی دی، مګر په حقیقت کي کلي پر هذا محمول دی، تقدیر د عبارت دا جوړیږی " هذا مسمي بزید" یعني دغه مسمي په زید سره دی، او مسمي په زید سره کلي دی، افراد لرلای سي، که څه هم په خارج کي دغه کلي په یوه فرد کي حصر دد.
سوال: تقریر د سوال دا دی چي تعریف د نوع مانع د جنس څخه نه دي. ځکه دغه تعریف د نوعي په جنس باندې هم صادقیږي. ځکه جنس هم په هغه ډیرو باندي حمل کیږي کوم چي مختلف د عدد په اعتبار سره وي نه د حقیقت په اعتبار سره، لکه وویل سي "زیدوعمرحیوان". لهذا حیوان جنس دی او مقول پر مختلفینو بالعدد سو. نو په "مختلفین بالعدد" سره جنس نه ووتي. ځکه په قید سره هغه شي وزي کوم چي د دغه قید سره ضدیت لري. او جنس د دغه قید سره ضدیت نه لري لهذا په دغه قید "مختلفین بالعدد دون الحقیقة" سره جنس د تعریف څخه د نوعي نه ووتي؟
جواب: حمل د شي پر ډیرو چي مختلف په اعتبار د عدد وی نه د حقیقت په دوه ډوله کیږی.
۱: په مستقله توګه سره. ۲: د بل په ضمن کي. نو حمل د نوع پر ډیرو چي مختلف په اعتبار د عدد وی دغه حمل مستقلاً وی نه د بل په ضمن کي. او جنس دغه ډول نه دی. ځکه جنس که څه هم پر کثیرینو چي د عدد په اعتبار سره مختلفه وي حمل کیږی، مګر دغه حمل یې مستقلاً نه دی بلکه په ضمن کي د افرادو د نوع دی، د مثال په توګه که چیری سوال وسي "زید و عمر ما" نو په جواب کي حیوان نه ویل کیږی، که چیری ویل کېدای نو دغه به استقلالاً وای. بلکه

په جواب کي يې "حيوان ناطق" ويل کيږی، او د "حيوان ناطق" د مجموعې په ضمن کي "حيوان" وجود لری، لهذا حيوان پر افرادو د نوع په ضمن کي د مجموعې حمل کيږی، نه مستقلاً.
سوال: د کل او د کلي تر مينځ څه فرق سته؟
جواب: ۱): کل په خپلو اجزاؤ سره موجوده ګرزی، لکه سکنجبين چي په اوبو، عسلو او سرکه سره موجوده ګرزی، او کلي داسي نه دی، او د کلي په صورت کي جزئي په کلي سره موجوده ګرزی، د مثال په توګه زيد حيوان ناطق مع هذا التشخص دی، نو ترڅه وخته پوری چي حيوان ناطق نه وی تر هغه وخته پوری زيد وجود موندلای نسي.
۲): کلي پر خپلو جزئياتو باندی حمل کيږی، د مثال په توګه ويل کيږی "زيد انسان". اوس دلته انسان چي کلي دی پر زيدباندی حمل سوی دی. او کل په خپلو اجزاؤ باندی حمل کېدای نسي، د مثال په توګه داسي ويل کېدای نسي"الخل سکنجبين" يعني سرکه سکنجبين دی. ځکه حمل کول د يوشي پر بل شي باندی تقاضي ددې کوی چي محمول او محمول عليه په خارج کي متحد وی، د مثال په توګه "زيد قائم" اوس په خارج کي زيد او قائم تر مينځ اتحاد وجود لری. او جزء کېدل په خارج کي د مغايرت تقاضي کوی. اوس سکنجبين او سرکه په خارج کي جلا جلا شيان دي، ددوی ترمينځ هيڅ اتحاد نسته چي حمل صحت پيدا کړی.
سوال: کلي حمل کيږی او کل نه حمل کيږی، دغه خبره مطلقاً ده؟
جواب: ددوی ترمينځ دغه فرق هغه وخت دی چي د اجزاؤ څخه اجزائي خارجيه مراد سي، او هم دغه احزائي حقيقه دی، او که چيری اجزائي ذهنيه مراد سي نو بيا په دغه صورت کي د کل او کلي تر مينځ دغه فرق وجود نه لری، بلکه په دغه صورت کي کل هم پر اجزائو ذهنيو باندی حمل کيږی.
بالعدد: لکه زيد، عمر او ددوی څخه سيوا نور افراد د انسان.
سوال: موږ دا خبره نه منو چي زيد، عمر او د انسان د نورو افرادو حقيقت يو دی، ځکه د زيد حقيقت "حيوان ناطق مع هذا التشخص" دی، او د عمر دا بيا " حيوان ناطق مع هذا التشخص " دی. لهذا

د هر يوه په حقيقت کي تشخص داخل دی، ځرنګه د هر يوه تشخص د هغه بل څخه جلا وی دغه ډول د هر يوه حقيقت د دوی څخه د هغه بل د حقيقت څخه جلا دی؟

جواب: موږ دا خبره نه منو چې دوی په اعتبار د حقيقت مختلف دي، بلکه دوی سره يو دي، پاته "مع هذا التشخص" دغه د هر يوه څخه د حقيقت د افرادو د انسان څخه وتلي دی، او حقيقت د هر يوه حيوان ناطق دی، او "مع هذا التشخص" د حقيقت څخه د افرادو خارج دی. او دغه محض د دوی ترمينځ د تميز او فرق د پاره راوړل کيږی.

دوهم جواب: مراد دلته حقيقت څخه حقيقت مشترکه ده نه حقيقت مختصه د هر فرد.

"جواب ماهو" په دغه سره د فصل څخه احتراز راغلي د مثال په توګه "ناطق"، او دغه ډول د خاصه (لکه ضاحک) څخه احتراز راغلي، او عرض عام (ماشي) څخه احتراز راغلي. ځکه فصل په جواب کي د سوال د "ای شيء هو في ذاته" راځي، او دوم په جواب کي د سوال د "ای شيء هو في عرضه" راځي. او دريېم د يوه شي په جواب کي هم نه راځي.

عبارت

وَإِمَّا غَيْرُ مَقُولٍ فِي جَوَابِ مَا هُوَ بَلْ مَقُولٌ فِي جَوَابِ أَيُّ شَيْءٍ هُوَ فِي ذَاتِهِ .وَهُوَ الَّذِي يُمَيِّزُ الشَّيْءَ عمَّا يُشَارِكُهُ فِي الجْنسِ كَالنَّاطِقِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الإِنْسَانِ، وَهُوَ الْفَصْلُ .وَيُرْسَمُ بِأَنَّهُ كُلِّيٌّ يُقَالُ عَلَى الشَّيْءِ فِي جَوَابِ أَيُّ شَيْءٍ هُوَ فِي ذَاتِهِ .

ترجمه

او يا به مقول په جواب كي د ماهو نه وى، بلكه په جواب كي د سوال "د اى شيء هو في ذاته" وى، او دغه هغه كلي دى كوم چي شي د هغه شيانو څخه جلا كوى چي هغوى دده سره په جنس كي شريكان وي، لكه ناطق چي بالنسبت و انسان ته واخيستل سي، او دغه فصل دى، او ددې داډول تعريف كيږى: دا يو داسي كلي دى چي په جواب كي د سوال د "اى شيء هو في ذاته" راځي.

تشريح

فصل: هر هغه كلي چي د "ماهو" په جواب كي نه حمل كيږي بلكه د "أى شي هو فى ذاته" په جواب كي په شي باندي حمل كيږي.

سوال: مصنف ولي د مخكني كلياتو په ډول تعريف يې داسي و نه كړي "الكلى ان كان مقولا فى جواب أى شى هو فى ذاته" كه چيري كلي د " أى شى هو فى ذاته" په جواب كي په شي باندي حمل كيږي. لهذا ددې قيد "غير مقول فى جواب ما هو" څه فائده ده؟

جواب: په حقيقت كي د فصل پر تعريف يو اعتراض وارديدي. چي تقرير د هغه اعتراض دادى: لفظ د "اى" د هغه شي د طلبولو دپاره وضع سوى دى چي هغه مسؤل عنه د هغه شيانو څخه جلا كوي چي هغه دده سره په مضاف اليه كي د "اى" شريک وي. د مثال په توګه تا د لرى څخه يو شي وليدي بيا ستا يقين سو چي هغه شي حيوان دى. مګر تا ته دا معلومه نه سوه چي هغه كوم حيوان دى.نو تا سوال و كړى " اى حيوان ذالک" هغه كوم حيوان دى؟ نو اوس دلته د هغه شي پوښتنه كيږي چي هغه مشار اليه د هغه شيانو څخه جلا كوي چي هغوى د "اى" په مضاف اليه "حيوان" كي د مشار اليه سره شريكان ول.اوس تر دې ورسته كه چيري يو كس

سوال وکړي او ووایي" الانسان أی شی هو فی ذاته" نو دلته سوال کونکي یوداسي ذاتي د ذاتیاتو څخه د انسان طلبوي چي هغه انسان دهغه شیانو څخه جلا کړی چي هغه د انسان سره په شیئت کي شریک وي.نو اوس په جواب کي ددغه سوال لکه څرنګه دناطق ویل صحت لری دغه ډول دحیوان ناطق ویل هم صحت لری.(ځکه حیوان ناطق انسان جلا کوي).ناطق فصل او حیوان ناطق حد دی. لهذا د فصل تعریف مانع نه سو.ځکه په ده کي حد داخل سو.او حال دا چي حد فصل نه دی؟ خلاصه دا سوه چي مصنف دغه سوال په نظر کي لري په دغه وجه دده ویل چي فصل هغه کلی دی چي په مسؤل عنه باندي د "ما هو" په جواب کي نه بلکه د "أی شی هو فی ذاته" په جواب کي حمل کیږي. نو اوس دغه اعتراض دفع سو.او دغه دفعوالي ئې په دوه ډوله دی.

اول: که څه هم په لغت کي په " أی" سره مطلق ممیز او جلا کونکي طلبیږي مګر په اصطلاح کي د منطقینو دغه ډول نه ده بلکه په ده سره هغه جلا کونکي طلبیږي چي هغه د "ما هو" په جواب کي نه واقع کیږي.نو اوس حد ووتي.ځکه دی د "أی" په جواب کي نه واقع کیږي.

دوم: مورږ دا نه منو چي په "أی" سره هغه شي طلبیږي چي هغه مسؤل عنه د هغه شیانو څخه جلا کوي چي هغه د مسؤل عنه سره په شیئیت کي شریک وي.بلکه په " أی" سره هغه شي طلبیږي چي هغه مسؤل عنه د هغه شیانو څخه جلا کوي کوم چي د مسؤل عنه سره په جنس کي شریک وي.ځکه فصل هغه وخت طلبیږي چي سائل ته دا معلومه وي چي د دغه مسؤل عنه لپاره جنس سته.او که چیري ورته معلوم نه وه نو بیا فصل نه طلبیږي. ځکه کوم شي لپاره جنس نه وی د هغه لپاره فصل هم نه وي.(محقق طوسي) نو اوس په حد سره سوال نه واردیږي.ځکه حد مسؤل عنه په جنس کي د نورو څخه نه جلا کوي.

خلاصه حواشي ایوبي

"ای شيء هو في ذاته" **سوال:** "ای " مرفوع او که مجروره دی؟

جواب: مرفوع.

سوال: مرفوعیت یې صحت نه لری، ځکه "ای" مضاف الیه لپاره د "جواب" دی. او مضاف الیه مجروره وی نه مرفوع؟

جواب: په اصل کې "ای" مرفوع راځي، ځکه سوال د انسان په هکله مثلاً وسي نو داسي ویل کیږی " الانسان ای شيء هو في ذاته"، په دغه مثال کې "ای" مرفوع بناء برخبریت د "الانسان" ځخه دی. نو "ای شيء" ددغه سوال ځخه راواخیستل سو، او هم اوس پر هغه زاړه حال پاته دی. ځرنګه ددی زوړ حال د مرفوعیت وو، نو اوس هم هغه حال یې برقراره دی.

فانه یمیز الإنسان عما یشارکه" : ناطق انسان د هغه شیانو ځخه جلا کوی کوم چي د انسان سره په حیوانیت کې شریکان دي، مثلا سوال وسي " الانسان ای شيء هو في ذاته" نو په جواب کې یې "ناطق" راځي. ځکه په "ای شي هو في ذاته" سره د سوال کولو په صورت کې مطلوب د سوال کونکي هغه شي وی چي هغه جلا کونکي په ذات کې وی. او هر هغه شي چي بل شي په ذات کې جلا کوی هغه جواب جوړیدای سي، نو ناطق جواب کې راتلای سي.

﴿فائده﴾ : انسان او د حیوان د نورو افرادو دپاره حیوان جنسِ قریب دی. او "جسم نامي" ددوی دپاره جنس بعید دی. او دغه د انسان علاوه و درختي ته هم شامله دی. او "جسم مطلق" د انسان دپاره جنس ابعد دی. او شامله د انسان ځخه سپوا و ډبری ته هم دی. او "جوهر" ابعد الابعد جنس دپاره د انسان دی. او دغه د انسان ځخه سپوا و عقول عشره ته هم دی. "ناطق" فصل قریب دپاره د انسان دی(حیوان پخپله مستقلاً وجود نه لری، بلکه ناطق چي فصل دی حصول د حیوان په انسان کې تر سره کړی). "حساس" فصلِ بعید دی، او په ده سره د "جسم نامي" حصول په حیوان کې اوسي. او "نامي" فصل ابعد دی، په دغه سره د جسم مطلق حصول په جسم نامي کې تر سره سي. او "قابل الابعاد" بیا فصل ابعد الابعد دی، په دغه سره د جوهر حصول په "جسم مطلق" کې وسي. ابعاد ثلاثه د اوږدوالي، پلنوالي او جوروالي ځخه عبارت دي.

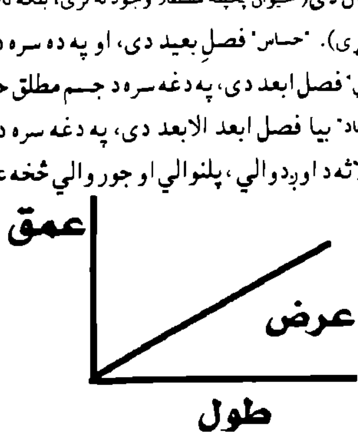

﴿فائده﴾: ۱: جنس قریب : که چېرې جنس په جواب کې د سوال د ماهیت او د بعض مشارکاتو څخه د ماهیت واقع کیږي . او دغه جنس په جواب کې د سوال د ماهیت او د ټولو مشارکاتو څخه واقع کیږي نو دغه جنس ته جنس قریب ویل کیږي . لکه حیوان چې ویل کیږي په جواب کې د سوال د انسان او د فرس څخه . دغه ډول حیوان په جواب کې د سوال د انسان او د بقر او د فرس څخه ویل کیږي .

۲: جنس بعید: که چېرې دغه جنس جواب ؤ د سوال څخه د ماهیت او د بعضې مشارکاتو څخه د ماهیت نو دغه جنس بیا جواب ؤ د سوال څخه د ماهیت او د بعضې مشارکاتو آخر څخه نو دغه جنس چې اوله پلا په جواب کې واقع کیږي . دغه جنس ته جنس بعید ویل کیږي .لکه جسم نامي چې ویل کیږي په جواب کې د سوال کولو د انسان او د نباتات څخه . او دغه جسم نامي بیا نه ویل کیږي په جواب کې د سوال کولو د انسان او د فرس څخه . بلکې په دغه وخت کې یې بیا په جواب کې حیوان واقع کیږي . د دې وجهې څخه چې څه وخت سوال د امور مختلف الحقائق څخه وسي دغه وخت مقصود په سوال سره انکشاف د داسې حقیقت دی چې دغه حقیقت تام الاشتراک وي په مابین کې د دغه امور مختلفه او د دې امورو مختلفه په مابین کې دا ډول بل تام الاشتراک حقیقت نه وي . لهذا څه وخت چې سوال د انسان او د فرس څخه وسي په دغه وخت کې مقصود انکشاف د داسې حقیقت دی چې هغه د انسان او د فرس په مابین کې تام الاشتراک وي . او دغه حقیقت جسم نامي نه دی. ځکه پرته د جسم نامي بل یو داسې حقیقت سته چې هغه ددوي په ما بین کې تام الاشتراک دی او هغه حیوان دی . په دغه وجه بیا چې سوال د انسان او د فرس څخه وسي نو په جواب کې یې جسم نامي نه واقع کیږي . بلکې حیوان واقع کیږي . او مرتبې د **بعد** په اعتبار سره د تعدد د جوابونو معلومیږي . یعنې که چېرې یو جواب ؤ. نو دغه جنس قریب دی. او که چیرې دوه جوابونه وه نو دغه اول جنس بعید په یوه مرتبه سره دی. او که چیرې درې جوابونه وه نو دغه اول بیا جنس بعید په دوو مرتبو سره دی. او که چیرې څلور جوابونه وه نو دغه جنس اول بعید په درو مرتبو سره دی. لکه سوال د انسان او د فرس په باره کې وسي نو په جواب کې ئې حیوان راځي . او که سوال د انسان او نبات څخه وسي نو جواب یې جسم نامي دی . او که

چېرې د دغه انسان او د بعضې مشارکاتو څخه د انسان سوال وسي لکه فرس نو په جواب کې بیا حیوان واقع کیږي. نو دغه جسم نامي ته بعید په یوه درجه سره ویل کیږي. او که چېرې د دغه انسان او د بعضې مشارکاتو آخرو څخه سوال وسي. لکه **الانسان والحجر ماهما** نو په جواب کې یې مطلق جسم واقع کیږي. او که چېرې د دغه انسان او د بعضې مشارکاتو د انسان په باره کې سوال وسي لکه **الانسان والفرس ماهما**. نو په جواب کې یې جسم نامي ویل کیږي. او که چېرې د دغه انسان او د بعضې مشارکاتو څخه د انسان سوال وسي لکه **الانسان والفرس ماهما** نو په جواب کې یې حیوان واقع کیږي. لهذا جسم مطلق جنس بعید په دوو درجو سره دی. یعني جنس ابعد دی. او ته نور په دغه مذکور باندې قیاس کړه. نو خلاصه دا سوه چې عدد د اجوبو به زیات وي تر عدد د بعد. یعنی که جواب یو ؤ نو بعد نسته او که دوه جوابونه وه نو بیا یو بعد سته. او که درې جوابونه وه نو بیا بعد په دوو درجو سره سته او که څلور جوابونه وه بیا بعد په دریو درجو سره سته.

.**کالناطق بالنسبة الي الإنسان**" ناطق فصل دی، او دغه انسان د هغه شیانو څخه جلا کوی چې دده سره په جنس کې چې حیوان دی شریکان وي. د مثال په توګه وویل سي "الانسان ای حیوان هو في ذاته". ځکه د انسان سره په جنس کې ډېر شیان شریکان دي د مثال په توګه آس، پوسه، غویی او دغه ډول نور. نو ددغه مخکني سوال په جواب کې "ناطق" راځي. ځکه ناطق انسان د خپلو شریکانو څخه جلا کوی. نو دغه "ناطق" فصل دی.

"اعلم ان السوال عن الماهية" که چیری د یو شي په هکله په "ای شي هو في ذاته" سره پوښتنه وسي د مثال په توګه د انسان په باره کي سوال دا ډول وسي "الانسان ای شی هو فی ذاته" نو د دغه سوال په جواب کي چي کوم فصل راسي صحت لری، عام تر دې قریب او که بعید وی. (ځکه په سوال کي لفظ د "شي" راغلي دی. اولفظ د "شي" د یو جنس سره د انسان خاصوالي نه لري. نو دغه ډول په دغه صورت کي چي کوم جواب راځي هغه هم خاصوالي د یو فصل سره ددغه فصولو نه لري)، ځکه څه وخت چي په "ای شي هو فی ذاته" سره سوال وسي نو په دغه سره هغه شي طلبیږي چي هغه تمیز ذاتي فائده کوی. او هر هغه شي چي تمیز ذاتي فائده کوي هغه ددې صلاحیت لري چي په جواب کي د "ای

شی هو فی ذاته" راسي، نو دا معلومه سوه چي هر يو ددغه فصولو څخه په جواب كي د "الانسان ای شی هو فی ذاته" واقع كېدا سي. البته كه چيري سوال خاص سي اود شي په ځای حيوان يا بل جنس وويل سي داډول "الانسان ای حيوان"" الانسان ای جسم" نو په دغه صورت كي هر فصل د انسان ويل كېدای نسي، بلكه هغه فصل ويل كيږي چي هغه انسان د هغه شيانو څخه جلا كوي چي هغه دده سره په هغه جنس كي شريک وي چي هغه مضاف اليه د لفظ د "ای" واقع سوي وی. لهذا سوال قرينه د جواب ده. په سوال كي چي كوم جنس ذكر سوی نو په جواب كي هغه فصل ذكر كيږی كوم چي دغه مسؤل عنه د هغه شيانو څخه جلا كوی كوم چي د مسؤل عنه سره په ذكر سوی جنس كي شريكان وي.

فافهم: **سوال:** موږ دا خبره نه منو چي سوال مطلقاً قرينه د جواب وی، بلكه سوال هلته قرينه ده كه چيری د يو شي تميز ذاتي په جنس قريب كي طلب سوی وی، نو دلته سوال قرينه پر دې ده چي دده په جواب كي به فصل قريب واقع كيږی، د مثال په توګه سوال وسي "الانسان ای حيوان هو في ذاته ". دغه سوال قرينه پر دې چي په جواب كي به فصل قريب راځي، ځكه بعيد په جواب كي راتلای نسي، او كه چيری تميز ذاتي د يو شي په جنس بعيد كي طلب سوی وی، د مثال په توګه وويل سي "الانسان ای جسم هو في ذاته " نو اوس دلته سوال قرينه پر جواب نه دی، ځكه دلته په جواب كي لكه "جسم نامي" چي راتلای سي نو "حيوان" هم راتلای سي، لهذا دلته سوال قرينه پر جواب نسوه؟

جواب: په هر صورت كي سوال قرينه پر جواب ده، ځكه د يو شي تميز ذاتي په كوم جنس كي طلب سي، او د هغه په هكله سوال وسي نو په جواب كي هغه فصل راځي كوم چي دغه شي په دغه جنس كي د نورو څخه جلا كوی، او ددغه فصل راوړل كي كومه خطا نسته. او س كه په دغه صورت كي بل فصل راوړل سي چي په دغه سره هم جلا والي راځي نو دا هم صحی ده.

سوال: " جواب ای شيء هو في ذاته " دغه قيد د څه لپاره دی؟

جواب: په دې سره جنس، نوع او عرض عام ووتل، ځكه جنس، او نوع په جواب كي د سوال: "ما هو" واقع كيږی، نه د "ای شي هو في ذاته " كي. پاته عرض عام سو نو هغه د كوم سوال په

جواب کي نه واقع کيږي. خاصه هم په دغه قيد ووزي، ځکه خاصه په جواب کي د سوال د "اى شي هو في عرضه" واقع کيږي. نو تعريف مانع او جامع وګرزېدی.

عبارت

وَأَمَّا الْعَرَضِيّ : فَإِمَّا أَنْ يَمْتَنِعَ انفِكَاكُهُ عَنِ المَاهِيَةِ، وَهُوَ الْعَرَضُ اللَّازِمُ .أَوْ لاَ يَمْتَنِعَ وَهُوَ الْعَرَضُ المُفَارِقُ .وَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا إِمَّا أَنْ يَخْتَصَّ بِحَقِيقَةٍ وَاحِدَةٍ وَهُوَ الخَاصَّةُ .كَالضَّاحِكِ بِالْقُوَّةِ وَالْفِعْلِ لِلْإِنسَانِ .وَتُرْسَمُ بِأَنَّهَا كُلِّيَّةٌ تُقَالُ عَلَى مَا تَحْتَ حَقِيقَةٍ وَاحِدَةٍ فَقَطْ قَوْلاً عَرَضِيًا .وَإِمَّا أَنْ يَعُمَّ حَقَائِقَ فَوْقَ وَاحِدَةٍ وَهُوَ الْعَرَضُ الْعَامُّ .كَالمُتَنَفِّسِ بِالْقُوَّةِ وَالْفِعْلِ بِالنِّسْبَةِ لِلْإِنسَانِ وَغَيْرِهِ مِنَ الحَيْوَانَاتِ. وَيُرْسَمُ بِأَنَّهُ كُلِّيٌّ يُقَالُ عَلَى مَا تَحْتَ حَقَائِقَ مُخْتَلِفَةٍ قَوْلاً عَرَضِيًا.

ترجمه

د دغه کلي عرضي جلا والي د ماهيت څخه به يا ممتنع وی دغه عرض لازم دی، او يا به ممتنع نه وی. او دغه عرض مفارق دی. هر يو د لازم او مفارق څخه خاص تر يو حقيقت پوری وی نو دغه ته خاصه ويل کيږی، لکه انسان د خندا صلاحيت لرل او يا خندل. او د خاصه تعريف داډول کيږی : خاصه يو داسي کلي عرضي ده کوم چي صرف پر افرادو د يوه حقيقت حمل کيږی په حمل عرضي سره. او يا به تر يوه زيات حقائقو ته عامه او شامله وی. دغه عرض عام دی. لکه د انسان او دده څخه سبوا د نورو افرادو د حيوان صلاحيت د ساه اخيستولو لرل، او يا بالفعل ساه اخيستل. او تعريف يې داډول کيږی: هغه کلي عرضي چي د مختلفو حقائقو پر افرادو باندی په حمل عرضي سره حمل کيږی.

تشريح

عرض لازم : هر هغه کلي چي د خپلو افرادو د ماهيت څخه وتلي وی، د دغه خارجي شي جلا والي د افرادو څخه د ماهيت به ممتنع وی، او يا به ممتنع نه وی. که چيري ممتنع وی، نو دغه ته عرض لازم ويل کيږی.

مثال: طاق والي د درو، اوس دري بيله طاقوالي کېدای نسي.

عرض مفارق: هر هغه کلي عرضي چي دده جلا والي د ماهيت څخه ممتنع نه وی دغه ته عرض مفارق ويل کيږي. لکه خندا بالنسبت و انسان ته، ډير داسي کسان بالفعل سته چي هغه خندونکي نه وي. لهذا د خندا بالفعل جلا والي د انسان څخه ممتنع نه دی.

خاصه: هر هغه کلي عرضي چي په حمل عرضي سره د يوه حقيقت پر افرادو باندی حمل کيږی. لکه ضاحک چي پر افرادو د انسان حمل کيږی.

عرض عام: هغه کلي عرضي چي پر افرادو د يوه حقيقت او پر افرادو د مختلفو حقائقو په حمل عرضي سره حمل کيږی. لکه ماشي يعني تګ کونکي دغه انسان او پر نورو افرادو د حيوان په حملِ عرضي سره حمل کيږی.

خلاصه حواشي ايوبي

په دې خبره سره پوه سه چي عرضي دوه قسمه لري. ۱: خاصه : ۲: عرض عام.

سوال: کلي عرضي ولي په دغه دو قسمونو کي حصر دی؟

جواب: ځکه عرضي به يا پر افرادو د يوه حقيقت حمل کيږی او يا پر افرادو د ډيرو حقيقتونو که چيری پر افرادو د يوه حقيقت حمل کيږی نو دغه ته خاصه ويل کيږی. او که چيری پر افرادو د ډيرو حقائقو حمل کيږی نو دغه ته عرض عام ويل کيږی. نو د کلي اقسام په پنځه کي حصر سوه. ۱: جنس. ۲: نوع. ۳: فصل. ۴: خاصه. ۵: عرض عام.

سوال: تقسيم د مصنف"په دغه طريقه سره چي ده هغه کلي چي خارج د ماهيت څخه د افرادو وی اول دواره و عرض لازم او مفارق ته تقسيم کړي. دوم ځلي بيا ده هر يو ددوی څخه و عرض عام او خاصه ته تقسيم کړي"صحي نه دی. ځکه دلته يوه د دوو خرابيو څخه پېښيږی، ۱: د اقسامو اوه کېدل داډول چي مصنف رحمه الله عرض لازم او مفارق مستقل قسمونه د کلي و ګرزول "ځکه ده کلي خارجي اولا و دوی ته تقسيم کړي"، او بيا ده عرض عام او مفارق د کلي خارجي مستقل قسمونه شمار کړل داډول چي ده هر يو ددوی څخه په هغه طريقه سره تعريف و کړي "يرسم الخ" لکه ده چي دهغه مخکښي کلياتو تعريف کړي دی. لهذا څلور قسمونه عرضي او درې ذاتي(جنس،نوع اوفصل) سوه. لهذا ټوټل قسمونه اوه سوه. او حال دا چي د کلي پنځه قسمونه دي نه اوه؟ لهذا د مصنف لپاره دغه ډول تقسيم کول په کار و چي ده کلي خارجي اول دواره و عرض عام او خاصه ته تقسيم کړي وای. بيا ئې لازم او مفارق ددوی دو قسمونه ګرزولي وای. نو اولاً به اقسام د کلي به په پنځه قسمونه کي حصر سوي وای.

۲: د جمهورو مخالفت راتلل داډول چي هغوی خاصه او عرض عام د اقسامو اولیو ځخه د کلي ګرزولي دي.او د مصنف د تقسیم مطابق خاصه او عرض عام د اقسامو ثانویه ځخه د کلي خارجي جوړ سوي دي.او مخالفت د جمهورو بېله ضرورته مناسب نه دی؟

اول جواب: دکلي خارجي ددغه ځلورو اقسامورجوع ودوواقسامو ته کیږي دغه ډول چي دغه کلي خارجي به تر افرادو د یوه ماهیت خاص وي او یا به نه وي. لهذا د تقسیم ځخه ښکاره ځلور والي دکلي خارجي داقسامو دي.مګرحاصل ددغه ځلورو دوه والي دی.لهذا مصنف و حاصل ته د اقسامو کتلي دي. که ځه هم تا (اعتراض کونکي) و ظاهر ته د تقسیم کتل کړي دی.

دوم جواب: د کلي خارجي اقسام په ځلور کېدلو کي کوم حرج نسته، ځکه لکه ځه ډول چي نورو منطقینو دکلي خارجي دوه قسمونه شمیرلي دي. دغه ډول ده ځلور شمیرلي دي. لهذا په دغه کي پرته دقوم دمخالفت راتللو بل ځه نه لازمیږي.لهذا ده دلته د قوم مخالفت کړي دی لکه ځرنګه چي ده د قوم مخالفت په تقسیم کي د لفظ و طرف ته د کلي او جزئي کړي وو. لهذا هر یوه ته خپل تګ لاره خوښه وی.

"ان يختص بحقيقة واحدة " سوال: دلته مراد د حقیقت ځخه کوم حقیقت دی؟

جواب: حقیقت نوعي، لهذا خاصه هغه کلي عرضي ده کومه چي د افرادو سره د حقیقتِ نوعي خاص وی.

تبصره: د حقیقتِ ځخه حقیقت نوعي اخیستل دغه خبره د ضعف ځخه ډکه ده، ځکه منطقینو د خاصه وېش و دو قسمونو ته کړی دي. ۱: خاصة النوع. ۲: خاصة الجنس. لهذا خاصة النوع د یوه حقیقت پر افردو حمل کیږي. او خاصة الجنس پر افرادو د مختلفو حقیقتونو حمل کیږي. لهذا د حقیقت ځخه مطلق مراد دی عام تر دې حقیقت نوعي او که جنسي وی.

مثال الخاصة من العرض اللازم : خاصه لازمه: هر هغه خاصه چي و ټولو افردو ته د ماهیت عارضه وی.لکه ضاحک بالقوه لپاره د انسان.اوس د انسان هر فرد بالقوه خندا کونکي وی.

خاصه مفارقه:هرهغه خاصه چي وټولو افرادو ته د یوماهیت شامله نه وی.لکه بالفعل د انسان خندا کول. اوس ټوله افراد دانسان بالفعل خنداکونکي نه وي.ځکه ددوی ځخه بعض خاموش او بعض ددوی ځخه ژړا کونکي وي.

"علي ما تحت حقائق مختلفة" **سوال:** په تعریف کي د عرض عام لفظ د "حقائق" صحت نه لري، ځکه "حقائق" د "حقیقة" جمع ده. او د جمعي اطلاق پر درو او یا پر زیات تر درو کیږي. نو معني د عبارت داګرزي: عرض عام هغه کلي خارجي دی چي پر افرادو د درو حقائقو حمل کیږي، نه پر افرادو د دو حقائقو. او حال دا چي عرض عام پر افرادو د دوو حقائقو هم حمل کیږي. لکه "الانسان و الفرس ماشیان"؟

جواب: دلته د جمع څخه لغوی مراد ده نه اصطلاحي. او د جمعِ لغوی اطلاق پر زیات د یوه کیږي، بیا عام تر دي دوه او که زیات تر دوو وي. او دغه د منطق په ټولو تعریفونو کي معتبره خبره ده، البته که چیري قرینه د جمعِ اصطلاحي پر مرادولو باندي وجود و لري، نو بیا هلته هم هغه جمعِ اصطلاحي مراده ګرزي.

عبارت

اَلْقَوْلُ الشَّارِحُ. الحَدُّ: قَوْلٌ دَالٌّ عَلَى مَاهِيَّةِ الشَّيْءِ .وَهُوَ الَّذِي يَتَرَكَّبُ مِنْ جِنْسِ الشَّيْءِ وَفَصْلِهِ الْقَرِيبَيْنِ .كَالحَيَوانِ النَّاطِقِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْإِنْسَانِ.وَهُوَ الحَدُّ التَّامُّ.

ترجمه

د قول شارح بیان. حد هغه قول دی کوم چي دیو شي پر حقیقت او ماهیت باندی دلالت کوی. او دغه دیو شي د جنس قریب او فصلِ قریب څخه مرکبیږی. لکه د انسان په تعریف کي حیوان ناطق ویل.

تشریح

قول شارح: هغه معلوم د تصوراتو څخه چي د هغه په توسط مجهولي تصوری حاصلیږی. دغه ته قول شارح، معرِف هم ویل کیږی.

د تسمیه دوجي بیان: قولِ شارح یو لفظ مرکب د قول او د شارح څخه دی. "قول" لکه څرنګه و مرکب ته ویل کیږي دغه ډول تعریف هم اکثره مرکب وی. او لفظ د "شارح" څرنګه د شرحي څخه دی. شرح و وضاحت او شارح ووضاحت کونکي ته ویل کیږي دغه ډول په هغه معلومي تصوري چي د هغه په توسط سره مجهول معلومیږي هم د شي حقیقت واضح ګرزي.

حد: "حد" په لغت کي و منعي ته ویل کیږي .او هغه تعریف چي په ذاتیاتو باندي د شي مشتمله وي هغه هم د معرف "په فتحه سره" ټوله اغیار د داخلېدو څخه منع کوي په دغه وجه سره دده ته حد ویل کیږي.

حدتام: هرهغه حدچي پر جنسِ قریب اوفصلِ قریب باندي د یو شي مشتمل وی. لکه د انسان تعریف په حیوان ناطق سره وسي. نو د انسان جنسِ قریب حیوان او فصلِ قریب یې ناطق دی. نو دغه تعریف د جنسِ قریب او فصلِ قریب څخه د انسان مرکب دی.

خلاصه حواشي ایوبي

د منطقینو د اصطلاحاتو څخه یو قول شارح دی. او قول شارح و تعریف ته ویل کیږی. او دغه عام و حد او رسم دواړو ته دی. ځکه تعریف د شي به یا په ذاتیاتو او یا به په عرضیاتو سره

وی. که چیری په ذاتیاتو سره وی نو دغه ته حد ویل کیږی. او که په عرضیاتو سره وی نو هغه ته رسم ویل کیږی.

سوال: "قول شارح" څه ترکیبي حیثیت لری؟

جواب: دغه په اعتبار د معني پر تېر سوی عبارت باندی عطف دی، او هغه تېر سوی عبارت "منها ایساغوجي" دی، نو تقدیر د عبارت دا گرزی "منها ایساغوجي و منها القول الشارح". قول په لغت کي مرکب او شارح په لغت کي واضح کونکي ته ویل کیږی.

قال السید: دلته شارح د مصنف د راتلونکي عبارت د مخکني عبارت سره د ربط بیان کوي. خلاصه د دغه داده: مقصد د منطقي د هغه شي حاصلول وی چي هغه مجهول او نامعلومه وی اوس به دغه نامعلوم او مجهول شي د تصوراتو د قبیلې څخه وی، او یابه د تصدیقاتو د قبیلې څخه وی. او هغه شي چي د هغه په توسط سره و دغه نا معلوم شي ته رسېدل راځي هغه ته قول شارح ویل کیږي. او دغه قول شارح په پنځو کلیاتو باندي موقوف دی. لهذا مخکني کلام په بیان د موقوف علیه او راتلونکي کلام په بیان باندي د موقوف مشتمل دی. ددغه وجي مصنف د موقوف علیه د بیان څخه د فارغ والي ورسته شروع په بیان سره د موقوف و کړلاو وېویل: القول الشارح.

سوال: د سید سند رحمه الله ددغه قول څخه "الغرض من المنطق" مقصد څه دی؟

جواب: مقصد ددې قول څخه جواب ورکول د یو مقدر سوال څخه دی، تقریر د سوال دادی چي څه وخت چي مصنف رحمه الله د بیان څخه د پنځو کلیاتو فارغه سو نو بیا ده ولي تر دغه ورسته بیان د قول شارح راوړي، ددې څه وجه ده، نو سید رحمه الله جواب ورته ورکړي چي د علم المنطق اصلي مقصد د قول شارح او حجت څخه سوا حاصلېدلای نسي. نو څرنگه دی موقوف علیه دپاره د مقصود وو په دې وجه مصنف رحمه الله دغه بحث ورسته تر بحث د پنځو کلیاتو راوړي.

سوال: مصنف رحمه الله د قول شارح بحث ورسته تر بحث د پنځو کلیاتو ولي راوړي، ددې څه وجه ده؟

جواب: کليات ماده، او اصل لپاره د قول شارح دي، ځکه قول شارح مرکب ددغه کلياتو څخه وی. نو کليات ماده لپاره د قول شارح دي. نو کليات اصل سوه په دغه وجه دوی مخکي کړل سول. دغه داسي دی لکه مصنف رحمه الله د قضاياؤ بحث مخکي تر بحث د حجت راوړی دي. ځکه قضايا ماده او اصل لپاره د حجت دي.

اقول التعريفات: که چيری تعريف د يوشي په ټولو ذاتياتو سره د هغه شي وی نو دغه ته حد تام ويل کيږی. لکه د انسان تعريف په حيوان ناطق سره کول. اوس دغه ته حد په دې وجه ويل کيږي چي حد په لغت کي منع کولو ته ويل کيږي دغه ډول دغه حد تام هم په ذاتياتو باندي د شي د مشتملوالي د وجي مانع داغيارو څخه ددغه معرَف وی. او دغه ته تام په دې وجه ويل کيږي چي دغه حد په ټولو ذاتياتو باندي د شي مشتمل وی.

او که چيری په بعضو ذاتياتو سره دشي وی نو هغه ته بيا حد ناقص ويل کيږی. لکه د انسان تعريف په جسم ناطق سره کول. نو اوس دلته جسم جنس بعيد لپاره د انسان او ناطق فصل قريب لپاره د انسان دی. اوس دغه ته حد په دې وجه ويل کيږي چي دغه پر فصلِ قريب د شي مشتمله وی. او ناقص په دې وجه ورته ويل کيږي چي په دغه حد کي کموالي د حد تام د اجزاؤ وی. او هغه جنس قريب دی.

قوله علي ماهية الشيء " حد دلالت پر ماهيت د شي کوی. په دغه قيد سره رسم ووتي، ځکه رسم پر ماهيت د شي دلالت نه کوی بلکه پر عرضياتو د شي دلالت کوی.

سوال: لفظ د "حد" تعريف کول صحت نه لری، ځکه دغه "حد" په حيث د حد سره وتعريف او و يو بل حد ته ضرورت لری. نو دغه ډول "حد الحد" هم و حد ته محتاجه دی. ځکه دغه حد هم په وصف سره د حد والي موصوفه دی. داډول تر آخره پوري. نو تسلسل لازم سو. او تسلسل باطل دی. نو د حد تعريف کول هم باطل دی؟

جواب: د "حد" تعريف کول صحت لری. او "حد الحد" و بل حد ته محتاجه نه دی. ځکه عقل "حد الحد" په اعتبار د ذات معتبر وی نه په حيث سره د اضافت. او په دغه حيث سره "حد" مساوي د معرَف سره دی. او دی و بل حد ته محتاجه نه دی. او که چيري دی په حيث د اضافت معتبره

سي نو بيا هم تسلسل نه راځي: ځکه عقل "حد الحد" همېشه په دغه حيث سره نه معتبر وي. نو عقل دغه تسلسل په قطع کولو سره د اعتبار "دحد الحد په حيثيت سره د حدوالي" قطع کړي.

اعلم ان ماهية الإنسان" ماهيت د انسان مرکب د "حيوان" او "ناطق" څخه دی. او حيوان عبارت د "جسم نامي حساس متحرک بالارادة" څخه دی يعني نما کونکي جسم، حس لرونکي او په اراده سره حرکت کونکي دی. او جسم عبارت د جوهر څخه دی کوم چي اهليت د ابعادو ثلثه وو لري. او دغه ابعاد عبارت د اوږدوالي، پلنوالي، او جوروالي څخه دی. "الجوهر القابل الخ" د ذاتياتو څخه د جسم دی. او دا قول "نما کونکي حس لرونکي او په اراده سره حرکت کونکي " دغه ذاتيات د حيوان دی. او حيوان ذاتي لپاره د انسان دی. نو دغه معناګاني ټولی ذاتيات لپاره د انسان دي. حيوان جنس قريب لپاره د انسان دی، جسم نامي جنس بعيد لپاره د انسان دی. جسم مطلق جنس ابعد لپاره د انسان دی. او جوهر جنس ابعد الابعد لپاره د انسان دی. ناطق انسان د هغه شيانو څخه جلا کوی کوم چي د انسان سره په جنس قريب کي شريکان دي. او دغه ناطق فصل قريب لپاره د انسان دی. او حساس انسان د هغه شيانو څخه جلا کوی کوم چي په جنس بعيد يعني جسم نامي کي شريک دي. نو حساس فصل بعيد لپاره د انسان دی. او نامي انسان د هغه شيانو څخه جلا کوی کوم چي د انسان سره په جنس ابعد يعني جسم مطلق کي شريک دی، دغه ته فصل الابعد ويل کيږی. او قابل الابعاد انسان د هغه شيانو څخه جلا کوی کوم چي دده سره په جنس ابعد الابعد کي شريک وي. چي هغه جوهر دی. نو دغه فصل ابعد الابعد لپاره د انسان دی.

سوال: هغه تعريف چي دلالت پر ماهيت د شي کوی هغه ته حد ويل صحت نه لري، ځکه حد مصدر دی، او مصدر وصف وی. او تعريف چي مانع د اغيارو څخه وی هغه ذات سره د وصفه وی يعني مانع (منعه کونکي) ، نه وصف چي منع ده، لهذا د حد اطلاق پر معرِف يعني مانع (ذات سره د وصف) باندی صحت نه لری؟

اول جواب: دغه حمل د وصف پر ذات باندی دپاره د مبالغه دی. او ددغه استعمال زيات دی. لکه پر زيد باندی په دې مثال کي "زيد عدل" سوی دی، لهذا معرِف د ډېر منعه کولو په وجه ګواکي دی پخپله منعه ده، نو پر ده باندی د منع اطلاق و سو.

دوم جواب: بعضو بیا ویلي د چي حد مصدر نه بلکه اسم فاعل دی، په اصل کي "حادِد" وو، بیا د اول دال حرکت ساقطه سو او په دوم کي ادغام کړل سو، نو "حادًا" و ګرځېدی، بیا په دې کي په حذف سره د الف تخفیف تر سره سو، نو "حد" وګرځېدی.

سوال: تعریف د حدِ تام صحی نه دی، ځکه ضمیر د "هو" و مطلقِ حد ته راجع دی، ځکه هر ضمیر لره مرجع پکار وی، او مخکي ذکر مطلق حد دی، نه حدِ تام، نو ضمیر د "هو" هم دغه مطلق حد ته راجع دی، نو معرَف (د چا چي تعریف کېږی) مطلق حد دی، او تعریف بیا ذ مطلق حد نه دی، ځکه مطلق حد و حدِ ناقص ته شامله دی، مګر دغه تعریف محض و حدِ تام ته شامله دی نه و ناقص ته، نو معلومه سوه چي دغه د مطلق حد تعریف نه دی، بلکه د حدِ تام تعریف دی، لهذا د معرَف او معرِف تر مینځ تطبیق نه راغلي؟

اول جواب: عبارت د مصنف رحمه الله د لیکونکو پر خطا محموله دی، اصل عبارت داډول دی "هو اما یترکب "یعني دغه حد مطلق به یًا مرکب د جنس قریب الخ څخه وی، ،لهذا اصل "اما" وو مګر لیکونکي دغه "ما" و لیکي او همزه یې و نه لیکل. نو اوس سوال دفعه سو، ځکه ضمیر راجع و مطلق حد ته دی، مګر تعریف دده نه بلکه دده د یو قسم چي حدی تام دی د هغه دی، نو د معرَف او معرِف تر مینځ موافقت راغلي.

دوم جواب: عبارت د مصنف حمل پر تقدیر د مبتدأ او خبر دی، اصل عبارت داډول دی "هو (مبتدا) قسمان (خبر)احدهما الذی الخ". یعني حد دوه قسمه لری، اولني قسم دادی چي مرکب د جنس قریب او فصلِ قریب څخه وی. نو اوس سوال دفعه سو، او دغه جواب تر هغه مخکني غوره دی، ځکه د هغه مطابق د حد ناقص په تعریف کي هم بدلېدل کول پکار دی، داډول "هو اما یترکب عن جنس الشيء و فصله القریبین کالحیوان الناطق بالنسبة الي الانسان و هو حد التام، و اما یترکب من جنسه البعید و فصله القریب کالجسم الناطق بالنسبة الي الانسان و هو الحد الناقص". څرنګه دغه جواب پر ډېرو تقدیراتو مشتمله دی په دې وجه دی کمزوری تر دوم جواب وګرځول سو.

عبارت

وَالحَدُّ النَّاقِصُ :وَهُوَ الَّذِي يَتَرَكَّبُ مِنْ جِنْسِ الشَّيْءِ الْبَعِيدِ وَفَصْلِهِ الْقَرِيبِ .كَالْجِسْمِ النَّاطِقِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْإِنْسَانِ. وَالرَّسْمُ التَّامُ وَهُوَ: الَّذِي يَتَرَكَّبُ مِنْ جِنْسِ الشَّيْءِ الْقَرِيبِ وَخَوَاصِّهِ اللَّازِمَةِ لَهُ كَالْحَيَوَانِ الضَّاحِكِ فِي تَعْرِيفِ الْإِنْسَانِ.

ترجمه

او حد ناقص دی، او دغه مرکب د یو شي د بعید جنس او د قریب فصل څخه وی. لکه جسم ناطق په تعریف کي د انسان . او رسم تام دی، دغه مرکب د شي د جنسِ قریب او د هغه د خاصه لازمه څخه وی، لکه حیوان ضاحک په تعریف کي د انسان.

تشریح

حدِ ناقص: هر هغه حد چي پر جنسِ بعید او پر فصل قریب باندي د یو شي مشتمله وی. لکه د انسان تعریف په جسم ناطق سره کول. جسم جنس بعید لپاره د انسان دی، او ناطق فصل قریب لپاره د انسان دی.

د تسمیه دوجي بیان : حد ناقص ته حد د مخکني وجي په خاطر ویل کیږي. او ناقص په دې وجه ورته ویل کیږي چي په دغه حد کي کموالي د حد تام د اجزاؤ وی. او هغه جنس قریب دی.

رسم تام: هر هغه رسم چي مرکب د جنس قریب او د خاصه لازمه څخه د یو شي وی.

مثال: د انسان تعریف په حیوان ضاحک سره کول. حیوان جنسِ قریب او ضاحک خاصه د انسان لپاره ده. نو دغه رسم مرکب د جنسِ قریب او خاصه لازمه څخه د انسان دی.

د تسمیې دوجي بیان: دغه ته رسم په دې وجه ویل کیږی چي رسم په لغت کي علامت او اثر ته د کور ویل کیږي .څرنگه چي رسم په خاصه سره د شي وی، او خاصه اثر د شي وی. او تعریف په اثر سره د شي کولو ته رسم ویل کیږي د دغه وجي دغه ته هم رسم ویل کیږي. او دغه تعریف ته تام په دې وجه ویل کیږي چي دی د حدِ تام سره په دې کي مشابهت لری چي څرنگه

حد تام په جنس قریب او په یوه داسي شي باندي مشتمله وی چي هغه د معرَف سره خاص وي چي هغه فصل قریب دی. دغه ډول رسم تام هم مشتمله پر جنس قریب او پر هغه څه باندي وی چي هغه خاص د معرَف سره وی چي هغه خاصه ده.

خلاصه حواشي ایوبي

څه وخت چي مصنف رحمه الله د بیان څخه د اول قسم د حد فارغه سو نو اوس ده د حد د دوم قسم بیان شروع کړی او هغه حدِ ناقص دی.

سوال: تعریف په مفرد سره جائز دی، او که نه؟

جواب: په دغه کي اختلاف ترسره سوی دی.

۱: **مشهور منطقین** فرمايي چي جائزه دي. لهذا د انسان تعریف محض په ناطق سره کول دغه حدِ ناقص دی. او په ضاحک سره کول رسم ناقص دی. او دغه هم مشهوره مذهب دی.

۲: **یو ټولی د محقیقنو** فرمايي چي تعریف په مفرد سره روایښت نه لري.

مختار مذهب: د مصنف رحمه الله په نزد دوم مذهب معتبر دی په دغه وجه ده په تعریف کي د حدِ ناقص قید د ترکیب اضافه کړي.

قوله والرسم: رسم په لغت کي اثر ته د یو شي ویل کیږی. ځکه رسم دده قول څخه د عربو "رسم الدار" اخیستل سوی دی یعني اثر او علامت د کور. او په اصطلاح کي هغه مرکب دی چي دلالت پر هغه لازم کوی چي هغه مساوی د معرَف سره وی.

د تسمیې وجه: دغه تعریف ته په دې وجه رسم ویل کیږی چي رسم په لغت کي و اثر ته ویل کیږی دغه ډول تعریف په هغه خارجي شي سره چي لازم د معرَف سره وی هم یو اثر د اثارو څخه دد غه معرَف وی.

قوله والرسم: رسم هم دوه قسمونه لري. ۱: تام، ۲: ناقص. ځکه که چیری په تعریف کي جنس قریب سره د هغه شي ذکر وی چي هغه دغه جنس ددغه معرَف سره خاصه وی نو دغه ته رسم تام ویل کیږی. رسم په دې وجه ورته ویل کیږی چي دغه تعریف پر لازم او اثر د شي مشتمله وی، او تام په دې وجه ورته ویل کیږی چي دغه مشابهت د حدِ تام سره لری، چي په دواړو کي جنس قریب او تخصیص کونکي موجوده وی، په دغه وجه ده ته تام ویل کیږی. او که چیری

رسم دغه ډول نه وو نو دغه ته بیا رسم ناقص ويل کيږي. ځکه په دې کې کمي تر رسم تام واقع وی داډول چي په هغه کي جنس قريب ذکر وی او په ده کي ذکر نه وی.

يرد عليه ان المثال: سوال: مثال د ممثل موافق نه دی، ځکه حد ناقص کي جنس بعيد ذکر وی، او په مثال کي جنسِ بعيد ذکر نه دی بلکه جنسِ ابعد ذکر دی داډول چي د انسان جنسِ بعيد جسم نامي دی او جنس ابعد مطلق جسم دی، نو دلته په مثال کي جسم ذکر دی نه جسم نامي؟

جواب: دلته مراد د بعيد څخه بعيد اصطلاحي د منطقينو په وړاندی نه دی بلکه بعيد د قريب مقابل واقع سوی دی او مراد دادی چي قريب نه وی بيا عام تردې بعيد ، ابعد او كه ابعد الابعد وی، لكه په تعريف كي د انسان ويل كيږي: "الانسان جسم نام ناطق". او داډول هم ويل كيږي " الانسان جسم ناطق".

فافهم: سوال: تعريف د انسان په جسم ناطق سره صحت نه لري، ځکه تعريف مانع او جامع وی، او دغه تعريف مانع نه دی، ځکه دغه پر مَينا او طوطي باندی صادقه راځي ،ځکه هغوی هم جسم ناطق دی، او جامع خپلو افرادو ته هم نه دی، ځکه ګونګي انسان ووتي، ځکه هغه جسم ناطق نه دی، خبری نسي کولای؟

جواب: مراد د ناطق څخه خبری کونکي نه دی ، بلکه ادراک کونکي د کلياتُ مراد دی، نو اوس مينا او طوطي ووتل ځکه دوی ادراک د کلياتو نسي کولای، او ګونګي داخل سو ځکه هغه ادراک د کلياتو کولای سي.

عبارت

وَالرَّسْمُ النَّاقِصُ وَهُوَ الَّذِي يَتَرَكَّبُ مِنْ عَرَضِيَّاتٍ تَخْتَصُّ جُمْلَتُهَا بِحَقِيقَةٍ وَاحِدَةٍ .كَقَوْلِنَا فِي تَعْرِيفِ الْإِنْسَانِ إِنَّهُ مَاشٍ عَلَى قَدَمَيْهِ، عَرِيضُ الْأَظْفَارِ، بَادِي الْبَشَرَةِ، مُسْتَقِيمُ الْقَامَةِ، ضَحَّاكٌ بِالطَّبْعِ.

ترجمه

او رسم ناقص دی، او دغه مرکب د هغه عرضیاتو څخه وی د کومو مجموعه خاص تر یوه حقیقته پوری وی. لکه زمونږ د انسان د تعریف په هکله دا وول وینا انسان پر پښو تګ کونکي دی ، پلن نوکان یې دي، صفا پوستوکي والا، سیدا قد والا دی، او په طبعي اعتبار سره خندونکي دی.

تشریح

رسم ناقص: هرهغه تعریف چي په داسي عوارضو سره وسي د کومو مجموعه خاص تر دغه معرَف پوری وي. دغه ته رسم ناقص ویل کیږي. لکه د انسان تعریف په "ماشي علي قدميه" (چي په پښو تلونکي)،عریض الاظفار(پلن نوکي) بادی البشرة (سپین پوستی) مستقیم الاقامة (سیدها قدلرونکي) ضحاک بالطبع (په اعتبار د طبعیت خندا کونکي).اوس د دغه ټولو مجموعه د انسان پوري خاص ده.

د تسمیې دوجې بیان: دغه ته رسم د تیري سوي وجي په وجه ویل کیږي.او دغه ته ناقص په دې وجه ویل کیږي چي په ده کي کمي د بعضو اجزاؤ د رسم تام وي چي هغه جنس قریب دی.

خلاصه حواشي ایوبي

جملتها: د دغه ټولو مجموعه تر انسانه پوری خاص وی، که څه هم د دوی څخه هر یو تر انسان عام و نورو ته هم شامله وی. لکه "ماشي" ، دغه خاص تر انسانَ پوری نه دی بلکه و نورو ته هم شامله دی. و ډیرو نورو شیانو ته شامله دی. مګر د دغه ټولو مجموعه تر انسانَ پوری خاص ده، بل هیچا ته شامله نه ده.

الرسم العلامة : رسم و علامه ته ویل کیږی. او په علامه سره د شي پیژندنه د شيَ راځي. د مثال په توګه ضاحک چي بالنسبت و انسان ته واخیستل سي، او د ډوال بالنسبة و کور ته

راخیستل سي، ضاحک دلالت پر خندا کونکي کس کوی، او دېوال پر کور دلالت کوی. په دغه وجه سره رسم منطقي يې په رسم لغوی سره مسمي کړی.

اقول اختصاص المجموع: کله د يو شيانو داسي مجموعه وی چي مجموعه هم تر يو شي پوری خاص وی، او هر يو ددغه مجموعې د افرادو څخه هم تر دغه شي پوری خاص وی. لکه مجموعه د ضاحک، کاتب او متعجب (تعجب کونکي)، اوس ددې ټولو مجموعه تر إنسانَ پوری خاص ده، او دغه ډول هر يو ددوی څخه هم تر انسانَ پوری خاص دی. او کله کله مجموعه په حيث د مجموع تر يوه شي پوری خاص وی، مگر هر يو ددغه افرادو څخه ددغه مجموعې تر هغه شي پوری خاص نه وی، لکه د چوپړک په تعريف کي داسي وويل سي "طائر ولود" زيږېدونکي مرغه يعني چوپړک، اوس مجموعه ددغه دواړو تر چوپړکه پوری خاص ده بل چا ته شامله نه ده، مگر نه طائر خاص تر چوپړکه پوری دی ، ځکه طائر مرغه ته ويل کيږی، او مرغان ډير دی، او دغه ډول ولود و اولاد ورکولو ته ويل کيږی، او اولاد ورکونکي ډير دی لکه پوسه او نور. مگر ددوی دواړو مجموعه تر چوپړکه پوری خاص ده . او کله داډول هم وی چي مجموعه په حيث د مجموع هم تر يوه شي پوری خاص وی، خو ددغه مجموعې د افرادو څخه بعض تر دغه شي پوری خاص وی، او بعضې بيا خاص نه وی. ددغه مجموع د افرادو څخه بعضې چي خاص تر شي پوری وی ددې راوړل په دغه مجموعه کي کومه د توجه وړ خبره نه ده.

قوله ما يتركب: سوال: تعريف د رسم ناقص صحت نه لری، ځکه هر تعريف و خپلو افرادو ته جامع وی او دغه تعريف جامع نه دی، ځکه که د يو شي تعريف په جنس بعيد او خاصه سره وسي نو دغه هم رسم ناقص دی، مگر دغه تعريف جوړ د عرضياتو څخه نه دی، بلکه د ذاتياتو (جنس بعيد) او عرضياتو (خاصه) څخه مرکب دی، نو دغه تعريف دا ويل کېدای نسي چي دغه مرکب د عرضياتو څخه دی، لهذا دغه رسم ناقص مگر تعريف نه پرې صادقيږی؟

اول جواب: دلته مصنف رحمه الله داسي تعريف کړی نه دی چي هغه و ټولو افرادو ته د رسم ناقص شامله وی، او نه ددې دغه مقصد دی، بلکه ده د رسم ناقص غير مشهوره فرد بيان کړی

دي. او شهرت رسېدلي فرد حرنګه و شهرت ته رسېدلی وی او بيان ته ضرورت نه وی په دغه وجه ده هغه مشهور فرد بيان نه کړی.

دوم جواب: د جنسِ بعيد او خاصه څخه جوړ سوی تعريف که څه هم د ذاتي او عرضي څخه جوړ سوی وی، مګر دلته د عرضي غلبه پر ذاتي ورکول سوېده. ددې بيان دادی چي دغه رسم ناقص د داخل او خارج څخه مرکب وی، بيا دغه خارج ته غلبه پر داخل ورکړل سوه، او دی يې تابع په نامه کي و ګرزول سو. او پر ده باندی د عرضي اطلاق وسو، نو دغه تعريف د عرضياتو د قبيلې څخه و ګرزول سو.

فافهم: **سوال:** دلته د حيوان، او ضاحک څخه مرکب سوی تعريف د عرضياتو د قبيلې څخه ګرزول صحت نه لری، که څه هم پر طريقه تغليب والي نه وی. ځکه عرضيات جمع د عرضي ده، او د جمعي اطلاق پر درو کيږی. او د جنس بعيد او خاصه څخه مشترک تعريف په صورت کي د تغليب پر طريقه باندی عرضيات دوه دي نه درې. نو بيا ما يترکب عرضيات صحت پيدا نه کړی؟

جواب: په علم المنطق کي جمع چي څه وخت ذکر سي هلته جمعه لغوی مراد وی نه اصطلاحي. او د جمعي لغوی اطلاق پر دوو کيږی نه پر دو، نو اوس کوم اشکال نه وارديږی.

قوله تختص: **سوال:** د انسان په تعريف کي "عريض الاظفار"، "الماشي" او "مستقيم الاقامة" راوړل صحت نه لري، ځکه يو ددوی څخه هم خاص تر انسانه پوری نه دی؟ ځکه ماشي و نورو افرادو ته د حيوان پرته د انسان هم شامله دی. او دغه ډول عريض الاظفار په خره کي هم وجود لری، او دغه ډول پاته نور قيود چي په تعريف کي د انسان ذکر سوی دي.

جواب: دلته د هر يوه تخصيص مقصود او مطلوب نه دی، بلکه مقصد دادی چي ددغه عرضياتو مجموعه په حيث د افرادو نه بلکه په حيث د مجموعې خاص تر معرَّف پوری وی. او دلته هم دغه ډول دی چي ددغه ټولو مجموعه تر انسانه پوری خاص ده.

مهمه فائده: دلته څلور شيان بيان سوه .١: حدِ تام. ٢: حدِ ناقص. ٣: رسمِ تام. ٤: رسمِ ناقص. بيا ددوی څخه هر يو مفهوم او يوه معني لری چي هغه په صورت کي د تعريف راوړل کيږی، او هر يو مصداق (هغه شي چي پر هغه دوی صادقيږی) لری. د هر يوه مفهوم علماؤ بيان

کړي دي لکه اوس چي دلته د مصنف رحمه الله د طرفه څخه هم بيان سوه، مگر مصداق ددوی څوک دي. په دغه کي سخت اشکال او دغه يوه ستره د فهم وړ خبره ده، آيا حيوان ناطق حد تام او که حد ناقص، رسم تام او که رسم ناقص دی. او که څه بل يو. دغه محض هغه څوک پيژندلای سي کوم ته چي پاک او د تميز وړ طاقت د الله جل جلاله د طرفه څخه ورکول سوی وي. په دغه وجه شيخ ابن سينا فرمايي: جنس او د عرض عام ترمينځ اشتباه وجود لری. او د فصل او خاصه تر مينځ.

سوال: د مصنف رحمه الله دغه راوړل سوی مثالونه صحت نه لری، ځکه تا پخپله و فرمايل چي شيخ صاحب فرمايي د جنس او عرض عام ترمينځ اشتباه وجود لری او د خاصه او فصل ترمينځ. نو اوس د حد تام مثال په حيوان ناطق سره او دغه ډول هغه نور مثالونه چي تعريف د اقسامو لپاره وړاندی کړي دي صحت نه لری. ځکه دا کېدای سي چي حيوان عرض عام وی لکه جنس کېدای سي، او ناطق خاصه وی لکه دی چي فصل کېدای سي. نو که چيری حيوان عرض او ناطق خاصه سي نو دغه رسم ناقص سو نه حد تام نو بيا دغه مثال د حدِ تام لپارد راوړل صحت نه لری؟

اول جواب: دغه فرضي مثالونه دي يعني موږ دا فرض کړی دي چي حيوان جنس او ناطق فصل دی. نو بيا دغه مثالونه ددوی دپاره وړاندي کړه.

دوم جواب: دغه اصطلاحي مثالونه دي داډول چي د منطقينو اصطلاح پر دې راغلېده چي حيوان جنس لپاره د انسان او ناطق فصل دده دپاره دی. نو خلاصه دا سوه چي دغه مثالونه خو يا فرضي او يا اصطلاحي دي، نه واقعي چي بيا اعتراض وارد سي چي د واقع په هکله خو تا ته معلومات نسته.

﴿فائده﴾: دلته دوه ډوله شيان دي. ۱: **واقعي شيان** : دا هغه شيان دي چي څوک يې معتبر کړي او که يې نه کړي دوی وجود لری.

۲: **اعتباری شيان**: که يو څوک دوی معتبر کړی نو بيا دوی وجود لری ، او که يې معتبر نه کړي نو بيا وجود نه لری. لهذا ددوی وجود موقوفه پر اعتبار د معتبرونکي دي. لهذا د اول قسم شيانو جنس فصل او عرض عام او دغه ډول دغه نور ددوی مصداق معلومول ډېر يو

مشکل کار دی، او پاته د اعتباری شیانو ددوی د جنس او د نورو معلومول ډېر آسانه کار دی، معتبرونکي چي کوم شي ددوی لپاره جنس معتبر کړی هغه ددوی دپاره جنس دي، او دغه ډول دغه نور.

سوال: مصنف رحمه الله ضحاک په قید سره د "بالطبع" ولي مقید کړي، ددې قید څه فائده ده؟

جواب: یوه خندا فطرتي وی، یعني د یو شي په طبعیت کي پرته وی. او دغه خندا پرته د انسان بل هیڅ یو شي هم نه لری. او یوه خندا هغه ده چي زده سي. نو اوس خندا کونکې بیزو هم وی. مګر دغه خندا ددې طبعي نه وی بلکه مصنوعي او زده سوې وی. لهذا مصنف رحمه الله په "بالطبع" قید سره بیزو وایستل.

سوال: دا د څه څخه معلومیږی چي د بیزوګي خندا زده سوې خندا وی نه طبعي؟

جواب: طبعي خندا هغه ده چي یو د تعجب وړ شي ولیدل سي نو بیا خندا تر سره سي. لکه انسان چي د تعجب وړ شي ووینې نو بیا دی و خاندی. په خلاف د بیزو دغه څومره چي هم د تعجب وړ خبره ووینې نو دا نه خاندی، بلکه د مالک په وینا سره خاندی. مالک ورته ووای چي د سپین سری ښځي خندا و کړه مثلاً نو بیا یو داسي فعل وکړی لکه خندا.

عبارت

الْقَضِيَّةُ:قَوْلٌ يَصِحُّ أَنْ يُقَالَ لِقَائِلِهِ إِنَّهُ صَادِقٌ فِيهِ أَوْ كَاذِبٌ .وَهِيَ إِمَّا حَمْلِيَّةٌ:

ترجمه

قضیه یو داسي قول دی چي د هغه ویونکي ته دا ویل کیدای سي چي ته په دغه وینا کي رښتیوني او یا دروغجن یې. او دغه به یا حملیه وی.

تشریح

د قضیه تعریف: هرهغه مرکب چي وویونکي ته ئې داډول وینا صحی وي چي ته رشتیا گویې یا دروغ جن په دغه مرکب کي ئې.او ددغه قضیه دوه قسمه دي.

۱: **قضیه ملفوظه** : هر هغه قضیه چي هغه مرکب د الفاظو څخه وی.د مثال په توگه "زید کاتب".زید یو لفظ او کاتب بل لفظ دی.

۲: **قضیه معقوله:** هر هغه مفهوم عقلي چي مرکب د محکوم علیه،به او دنسبت حکمي څخه وی"هر هغه نسبت چي دده اضافت و حکم ته کیږي.ځکه دغه حکم په ده باندي واردیږي"او د حکم (دغه ادراک ددې خبري دی چي دغه نسبت چي د هغه ادراک سوي او واقع ترمینځ د محکوم علیه او د به دی مطابق یا مطابق د هغه شي سره نه دی چي هغه په نفس الامر کي دی.او دغه حکم په تصدیق سره په نیز د امام مسمی کیږی).

جمله حملیه: هر هغه قضیه چي طرفین ددې بالفعل یا بالقوه مفرد وي.او ددې څو صورتونه دي.

۱: هر هغه قضیه چي ددې دطرفو څخه یو طرف هم دلالت په نسبت نه کوي.اونه په نسبت مشتمله وی . د مثال په توگه "زید قائم".

۲: هر هغه قضیه چي د هغې یو طرف په نسبت باندي دلالت کوي د مثال په توگه "زید ابوه قائم".

۳: هر هغه قضیه چي ددې دواړه طرفونه دلالت په نسبت اجمالا کوی(هر هغه مرکب چي د هغه څخه تعبیر په مفرد سره کول ممکن وی) دمثال په توگه "زید عالم نقیضه زید لیس بعالم".لهذا ددغه څخه داډول تعبیر کول ممکن دی "هذه القضیة نقیض تلک القضیة"

خلاصه حواشي ایوبي

سوال: "القضايا" څه ترکيبي حيثيت لري؟
جواب: دغه مبتدأ خبر يې حذف سوی دی، اصل عبارت داډول دی " منها القضايا". او دغه ضمير د "ها" و "مما يجب استحضارها" ته راجع دی، نو خلاصه دا سوه چې بعض د هغه شيانو څخه چې د هغه حاضرول په ذهن کې عرفاً واجب دی د هغه څخه يو قضايا دي.
سوال: مصنف رحمه الله اولاً "القضايا" و فرمايل، مگر تعريف يې د "القضية" وکړی، ددې څه وجه ده؟
جواب: ددې وجه داده چې جمعه و تعريف ته محتاجه نه وی بلکه و تعريف ته مفرد محتاجه وی، ځکه جمعه هلته مبهمه گرزی چې ددې افراد مبهم او مجهول وی، ځکه جمعه جوړه د افرادو څخه وی، د افرادو د تعريف او مجهوليت په حيث کوم حال وی هم هغه حال د جمعې وی، څرنگه و تعريف ته مفرد محتاجه وو، او دده په پيژندلو د جمعې پيژندنه راځي په دې وجه مصنف رحمه الله د مفرد تعريف وکړی نه د جمع. بلکه علماء فرمايلي دي چې تعريف دپاره د ماهيت په ماهيت سره وی نه د جمع او د افرادو ، ځکه د يو ماهيت د هر هر فرد پيژندنه د انسان د وس څخه وتلې خبره ده ، او د جمع په ضمن کې افراد وجود لري. نو د افرادو تعريف کېدای نسي، نو په چا کې چې دغه افراد موجوده وی د هغه هم تعريف کېدای نسي.
سوال: دا خبره د محشي چې اضمار قبل الذکر نه لازميږی دغه خبره صحت نه لري، ځکه دلته ضمير نسته چې بيا اضمار قبل الذکر خبره مينځ ته راسي؟
جواب: دغه خبره بناء بر هغه نسخه ده چې په هغه کې د "القضية" پر ځای ضمير "هي" ذکر سوی دی. او بناء بر موجوده نسخه نه ده . نو د موجوده نسخې موافق دغه خبره هيڅ شد ، او وجود نه لري، او نه يې ضرورت سته.
سوال: که چيری دلته ضمير د "هي" پر ځای د "القضية" راسي نو بيا کوم څه اعتراض واردېږی؟
جواب: هغه سوال دادی چې دلته د ضمير راوړنه صحت نه لري، ځکه ضمير هلته راوړل کېږی چيری چې مخکې تر ده کوم داسې شي ذکر وی چې هغه ته دغه ضمير راجع و گرزول سي. او ماقبل کې کوم داسې شي نسته چې هغه ته دغه ضمير د "هي" راجع و گرزی؟

جواب: دلته مرجع مخکي ضمناً ذکر ده، ځکه مخکي "القضايا" ذکر سوی دی. او "القضايا" جمع په ضمن کي خپل افراد لري، چي هغه قضيه ده. لهذا دلته مرجع مخکي ضمناً ذکر ده. او هم دغه د ضمير د راوړلو د صحت دپاره کفايت کوی.

سوال: قضيه په لغت کي څه ته وايل کيږی؟

جواب: واقعي او نفس الامری حکم بيانول، او په اصطلاح کي هغه څه ته ويل کيږی کوم چي مصنف رحمه الله ذکر کړي.

قول يصح: هر تعريف پر جنس او فصل باندی مشتمله وی، اوس په تعريف کي د قضيه جنس او فصل څوک دي؟

جواب: "قول" جنس شامله و مرکب تام او غير تامه ټولو مرکباتو ته دی. او دا قول "يصح ان يقال" په دغه سره اقوالِ ناقصه (مرکباتِ ناقصه) ووتل، او ده اُودَه کس وينا هم ووتل، ځکه هغه ته دا نه سي ويلای چي ته رښتيوني يا دروغجن يې. مرکب اضافي او نور ټول اقسام د مرکب ووتل، ځکه د يوه ويونکي ته هم دا ويل کېدای نسي چي ته رښتيونکي يا دروغجن يې.

"المراد بقوله ان يقال: سوال: تعريف د قضيه صحی نه دی، ځکه دغه جامع و خپلو افرادو ته نه دی، ځکه "يصح ان يقال" څخه دا معلوميږی چي قضيه هغه ده چي ويونکي ته يې في الحال رښتيونکي يا دروغجن ويلای سي. او حال دا چي يو کس ووايي "زيد قائم" يعني زيد ولاړ دی، اوس تاته في الحال دا معلومه نه ده چي رښتيا زيد ولاړ او که نه دی، نو ته في الحال دغه کس ته رښتيوني يا دروغجن ويلای نسې، لهذا دغه قضيه ده مګر في الحال د دغه ويونکي موصوف په رښتيا يا دروغ سره کېدای نسي؟

جواب: دلته د "ان يقال" څخه في الحال موصوفيت مراد نه دی، بلکه دغه عام دی في الحال ورته رښتيونکي يا دروغجن ويلای سي، او که داسي قول وی چي دده ويونکي ته رښتيوني يا دروغجن ويل ممکن وی. نو اوس ذکر سوی قول و نه وتي، ځکه د دغه قول ويونکي ته رښتيونکي يا دروغجن ويل ممکن دی.

سوال: دغه تعميم "ان يقال بالفعل او بالقوة" دده لپاره تر سره سوی دی چي تعريف د قضيه شامله و بدهي قضاياو ته وګرزي، ځکه که چيری دغه تعميم تر سره نسي، نو بيا دغه تعريف

و بدهي قضاياؤ ته شامله کېداى نسي، ځکه ددوى و ويونکو ته في الحال رښتيوني يا درغجن ويل کېداى نسي. د مثال په توګه يو کس ووايي " السماء فوقنا" يعني آسمان تر موږ لوړ دى، اوس دغه خبر رښتيا دى، او په دې کي د درواغو هيڅ يو احتمال نسته، او څه وخت چي د قول شخه عام واخيستل سو نو اوس دغه ته هم تعريف د قضية شامله سو، ځکه د بدهي قضاياو ويونکي ته د کذب نسبت نسي کېداى مګر په دغه کي احتمال د رښتياوالي او دروغجنوالي ددواړو سته، ځکه دغه يوه قضيه ده ، په دې کي محمول و موضوع ته ثابته ګرزول سي. نو دا کېداى سي چي دغه نسبت ثابته وى او دا هم کېداى سي چي ثابته دي نه وى. مګر صرف رښتياوالي په وجه د خارج دى نه په اعتبار د مفهوم.

بيان د رد د طرف شخه د محشي : دغه قول محشي رد کړي او وېويل: بالفعل د يوې قضيه و ويونکي ته رښتيوني ويل او يا دروغجن ويل دغه د بداهت سره هيڅ کوم تضاد نه لري چي د بداهت په لفظ سره دوى د تعريف شخه د قضيه ووزى، چي بيا د شمول لپاره لفظ د "ان يقال" عام و ګرزول سي.

فتدبر: **سوال:** "ان يقال" و بالفعل او امکان دواړو ته شامله ګرزول په کار نه دى، دغه هغه وخت په کار وو که چيرى د "يصح" لفظ په عبارت کي وجود نه لرلاى، او حال چي اوس موجوده دى، او ددغه مطلب دادى چي بالفعل او که بالقوه وى، نو دغه تعميم د "يصح" شخه فهميږى، نو دغه تعميم مستقلاً اخيستل دغه ته کوم ضرورت نسته.

جواب: دلته دوې نسخه د ايساغوجي وجود لرى.

۱: په يوه کي لفظ د "يصح" وجود لرى. ۲: په بله کي لفظ د "يصح" وجود نه لرى، بلکه داډول دى" قول يقال لقائله الخ". او دغه تعميم اخيستل په هغه صورت کي دى چي لفظ د "يصح" وجود نه لرى. نو اوس کوم اعتراض نه وارديږى.

انه صادق فيه: "يصح" صفت لپاره د "قول" دى، په دغه سره د نيوني خبرى ووتلې ، او دغه ډول د کوشني خبرى او دغه ډول د اوده کس خبرى.

سوال: علماؤ دغه خبرى د نيوني، کوشني او دغه ډول ددغه نورو په تعريف کي د خبر داخل ګرزولي دى. خبر او قضيه يو شي دى نو يو داخل شي ايستل کومه معني نه لرى، لهذا دغه

خبری باید د تعریف څخه د قضیه و نه ایستل سي. البته دا خبره کېدای سي چي ددوی خبری په قصد او اراده سره وی خو بیا دغه قید د قصد په تعریف کي د قضیه معتبر نه دی یعني قضیه هغه ده چي متکلم چي کومي خبری کوی هغه په اراده او قصد سره وی، کوشني، نیوني او اوده کس داډول نه دی، مګر دغه د قصد خبره بیا په تعریف کي د قضیه معتبره نه ده؟

جواب: علامه سیبویه او جمهورو نحویان فرمایي چي په کلام (قضیه) کي قصد معتبر دی، لهذا بېله قصده خبره کولو ته کلام او قضیه نه ویل کېږی. نو مصنف هم ددغه موافق تللي دي. لهذا په ایستولو کي کوم حرج نسته.

تجري قاعدة : الأمور بمقاصدها في علم العربية أيضا فأول ما اعتبروا ذلك في الكلام فقال سيبويه : والجمهور باشتراط القصد فيه فلا يسمى كلاما ما نطق به النائم والساهي وما تحكيه الحيوانات المعلمة وخالف بعضهم فلم يشترطه وسمى كذلك كلاما واختاره أبو حيان وفرع على ذلك من الفقه ما إذا حلف لا يكلمه فكتمه نائما بحيث يسمع فإنه يحنث وفي بعض روايات المبسوط : شرط أن يوقظه وعليه مشايخنا لأنه إذا لم ينتبه كان كما إذا ناداه من بعيد وهو حيث لا يسمع صوته كذا في الهداية. (الاشباه و النظائر لابن النجيم المصری رحمه الله تعالي ۱۸۱ / ج۱. الفن الاول في القواعد الكلية، النوع الاول، القاعدة الثانية : الامور بمقاصدها)

و قوله ان يقال: سوال: ددې قول څه مطلب دی؟

جواب: ددې مطلب دادی چي دا خبره ممکنه وی چي و متکلم ته کوم بل کس رښتیا یا دروغجن ووایي. لهذا بالفعل وینا معتبره نه ده بلکه امکان د وینا معتبر دی، که چیری د یو قضیه ویونکي ته بالفعل رښتیوني یا دروغجن نسي ویلای کېدای نو ددې څخه کوم اثر نه پرېوزی، بلکه امکان یې وی، لهذا امکان کافي دی، او بالفعل شرط نه دی.

قوله صادق: ددې قول څخه څه مراد دی؟

جواب: ددې څخه مراد دادی چي ویونکي د یو داسي کلام خبر ورکونکي وی چي هغه د واقع سره مطابق وی. او یا د یو داسي کلام خبر ورکونکي وی چي هغه د واقع سره موافق نه وی.

سوال: جمله څو قسمونه لری؟

جواب: جمله دوه قسمونه لری. ۱: حملیه. ۲: شرطیه.

سوال: قضیه ولي په دغه دوه قسمونو کي حصر ده؟

جواب: ځکه په قضیه کي که چیری محکوم علیه او به دواړه بالفعل مفرد یا بالقوه وی نو دغه ته حملیه ویل کیږی او که چیری دغه ډول نه وی نو هغه ته بیا شرطیه ویل کیږی.
سوال: تعریف د حملیه صحت نه لری، ځکه دغه تعریف جامع خپلو افرادو ته نه دی داډول چي "زید ابوه قائم" جمله حملیه ده، مګر ددې طرفین مفرد نه دی، محکوم علیه خو مفرد مګر محکوم به "ابوه قائم" بیا جمله اسمیه ده؟
جواب: مفرد عام دی حقیقتاً او که حکماً وی. مفرد حقیقتاً لکه "زید قائم". او مفرد حکمي هرهغه مرکب چي د هغه څخه تعبیر کونه په مفرد سره د ملاحظه د نوعیت د حکم [یعني که چیرې په معبرعنه کې حکم حملي وو نو په تعبیر کې به هم حکم حملي وي] امکن وی. نو اوس شرطیه په حملیه کې داخله نه سوه. ځکه طرفین د شرطیه مفردین بالقوه نه دي. ځکه تعبیر کونه د طرفینو څخه په شرطیه کې سره د ملاحظه د نوعیت د حکم شرطي په مفردین سره ممکن نه دي. ځکه په شرطیه کې حکم په اتصال یا په انفصال سره وي.
فتدبر سوال: مفرد عام و حقیقي او حکمي ته اخیستل او ورسته تر هغه بیا اعتراض واردول چي "في تعریف الحملیة نظر" دغه هیڅ معني نه لری، ځکه دغه اعتراض د مفرد په تعمیم سره دفعه سو، نو د دفعي ورسته بیا واردېدل څرنګه راځي؟
جواب: دغه اعتراض واردېدل بناء بر اغماض دی، یعني د دغه تعمیم څخه سترګي پټي کړې او بیا یې دغه اعتراض وارد کړي، او بناء بر اغماض دغه کول صحت لری.

عبارت

كَقَوْلِنَا زَيْدٌ كَاتِبٌ. وَإِمَّا شَرْطِيَّةٌ مُتَّصِلَةٌ :كَقَوْلِنَا إِنْ كَانَتِ الشَّمْسُ طَالِعَةً فَالنَّهَارُ مَوْجُودٌ .وَإِمَّا شَرْطِيَّةٌ مُنْفَصِلَةٌ. كَقَوْلِنَا: الْعَدَدُ إِمَّا أَنْ يَكُونَ زَوْجًا أَوْ فَرْدًا . وَالْجُزْءُ الْأَوَّلُ مِنَ الْحَمْلِيَّةِ يُسَمَّى مَوْضُوعًا .وَالثَّانِي مَحْمُولاً .وَالْجُزْءُ الْأَوَّلُ مِنَ الشَّرْطِيَّةِ يُسَمَّى مُقَدَّمًا .وَالثَّانِي تَالِيًا .

ترجمه

لکه زموږ دا قول "زید لیکوال دی". او یا به شرطیه متصله وی لکه زموږ دا قول " که چیری لمر راختلي وی نو ورځ به موجوده وی". او یا به شرطیه منفصله وی لکه زموږ دا قول " عدد به جفت او یا طاق وی . د حملیه اولني جزء ته موضوع او دوم ته یې محمول ویل کیږی. او اول جزء ته د شرطیه مقدم او دوم ته تالي ویل کیږی.

تشریح

شرطیه: هر هغه قضیه چي طرفین ئې نه بالفعل او نه بالقوه مفرد وي. بلکه دواړه طرفونه ددې په نسبت باندي تفصيلاً (چي ددوي څخه په مفرد سره تعبير ممكن نه وی) مشتمله وي.

د شرطیه اقسام: د شرطیه دوه قسمه دي.

متصله: هرهغه شرطیه چي په دې کي په صدق یا په عدمي صدق سره د يوې قضيه حکم په تقدير د صدق يا د عدمي صدق د بلي قضيي سوي وي.

مثال: موجبه: ان كان هذا انسانا فهو حيوان. که چيري دغه انسان وي نو دی به حيوان وی.

سالبه: ليس ان كان هذا انسانا فهو جماد. که چيري دغه انسان وو نو دغه به جماد وی دغه ؤول نه دہ.

منفصله: هر قضيه چي په دې کي تنافي یا په عدمي تنافي سره ددو قضيو ترمينځ په اعتبار د صدق او کذب ددواړو حکم سوي وی.

مثال: موجبه: اما ان يكون هذا العدد زوجا او فردا. دغه عدد به جفت يا طاق وي.

سالبه : ليس اما ان يكون هذا الانسان كاتبا اواسود. دغه انسان به صرف يا كاتب او يا به اسود وي دغه دوال نه ده. بلكه دواړه كيداى سي.

دقضيه داجزاؤنومونه: په قضيه حمليه كي دري اجزاء وي.

۱ : **موضوع**: د حمليه اول جزء چي محكوم عليه دى ته موضوع ويل كيږي.

د تسميه د وجي بيان: موضوع د اسم مفعول صيغه په معني سره د هغه شي دى چي وضع سوي وى. لهذا محكوم عليه هم ددې لپاره وضع سوي چي په ده باندي حكم وسي.

۲ : **محمول**: د حمليه دوم جزء چي محكوم به دى هغه ته محمول ويل كيږي.

د تسميې د وجي بيان: محمول د مفعول صيغه په معني سره د هغه شي ده چي حمل كيږي. لهذا محكوم به هم د حمل كيدو لپاره وضع سوي دى.

نسبت حكميه: هر هغه جزء چي هغه د موضوع او د محمول ترمينځ تعلق او ربط پيدا كوى. او دغه يو معنوى شي دى. او په دې باندي دلالت كونكي لفظ ته رابط ويل كيږي.

وجه د تسميې: حكمي كي ياء نسبتي ده. هر هغه نسبت چي د هغه نسبت و حكم ته كيږي. لهذا په دغه نسبت حكم واقع كيږي ددغه وجي ده ته نسبت حكمي ويل كيږي.

د شرطيه دوه اجزاء وي. اول جزء ته مقدم ويل كيږي (ځكه دغه جزء په ذكر كولو كي مخكي وى) او دوم جزء ته ئې تالي ويل كيږي (ځكه تالي د تُلو څخه ده او دغه په معني سره د تبع ده. دغه دول د شرطيه دوم جزء په ذكر كي د اول جزء تابع وى دادول چي ورنسته تر ده راځي)

خلاصه حواشي ايوبي

فان الحكم فيها: منفصله دوه قسمونه لري.

۱ : **منفصله موجبه**: هر هغه منفصله چي په هغه كي حكم په منافات سره تر مينځ د قضيو تر سره سوى وى هغه منفصله موجبه ده.

مثال: "العدد اما ان يكون زوجاً او فرداً" يعني عدد به جفت او يا طاق وى. اوس دلته ددغه منفصله دوه طرفونه دي ." كون العدد فردا" . يعني عدد طاق كېدل. ۲ : "كون العدد زوجا". يعني د عدد جفت كېدل. اوس په دغه قضيه كي حكم په دې سره سوى دى چي ددوى دوو تر مينځ منافات

وجود لري، دوی دواړه یو ځای سره جمعه کېدای نسي، داسي کوم عدد نسته چي هغه دي جفت هم وی او طاق هم.
۲: **منفصله سالبه** : هر هغه شرطیه چي په دې کي حکم په سلب سره د تنافي په ما بین کي ددو قضیو سوی وی. د مثال په توګه "زید لیس اما ان یکون حیوانا او کاتبا" زید به محض حیوان یا کاتب وی او دواړه نه سي کیدای داډول نه ده، بلکه دواړه کیدای سي. اوس په دغه قضیه کي حکم په سلب سره د منافات په ما بین کي د زید د حیوانیت او دزید د کاتبوالي سوی دی.
سوال: محشي د منفصله سالبه دپاره دغه مثال" لیس ان کانت الشمس طالعة فاللیل موجود" وړاندی کړی دی او حال دا چي دغه مثال دپاره د منفصله سالبه صحت نه لري، ځکه په منفصله سالبه کي حکم په نسلب سره د ضدیت تر مینځ د قضیو سوی ، یعني دواړه طرفونه یو ځای جمعه کېدای سي، او دلته لمر راختل او شپه موجودېدل دا یو ځای کېدای نسي، نو بیا دغه محشي ځرنګه مثال ګرزولي دی؟
جواب: خبره هم دغسي ده، مګر دغه مثال دپاره د متصله سالبه دی چي په هغه کي حکم په سلب د صادق والي د یوې قضیه پر تقدیر د صادق والي د هغه بلي قضیې سوی وی.
مثال : "لیس ان کانت الشمس طالعة فالیل موجود".
آسانه طریقه : دلته دوه طرفونه دی .۱: د لمر راختل. ۲: د شپې موجود والي. اوس لمر راختل او د شپې موجود والي نسي سره جمعه کېدای. لهذا اوس معني د جمله دا ګرزی، که لمر راختلي وی نو شپه به موجوده وی، آیا داسي کېدای سي نو جواب به ستا د طرفه څه وی، جواب به دا وی چي دا نسي کېدای نو هم دغه معني د "لیس" ده. یعني دا کېدای نسي چي لمر دي راختلي وی او شپه دي موجوده وی.
وجه د تسمیې د شرطیه : شرطیه ته په دې وجه شرطیه ویل کیږی چي دغه پر حرف شرط مشتمله وی، نو دغه تسمیه د کل په اسم سره د جزء ده. او متصله بیا په دې وجه ورته ویل کیږی چي تالي متصله د مقدم سره په موجبه متصله کي وی. او سالبه متصله ته بیا په دې وجه متصله وایي چي دا مشابهت د موجبه متصله سره په طرفینو کي لري (لکه خرنګه د بوی

طرفین نه مفرد حقیقي او نه حکمي وي دغه ډول ددغه بلي). نو ددغه مشابهت په وجه دې ته دغه نوم ورکول سو.

سوال: د حملیه دوم جزء ولي په محمول سره مسمي سو؟

جواب: محمول د مفعول صیغه ده، او دغه دوې معناګاني لري.

۱: **لغوی معني**: هغه شي چي پر بل شي باندی بار او اچول سوی وی، هم دغه ډول محکوم به پر موضوع باندی حمل سوی او بار سوی وی.

۲: **معني اصطلاحي**: اتحاد او یو والي د هغو دوشیانو تر مینځ کوم چي د ذهن په اعتبار سره جلا او په اعتبار د خارج سره یو وی. په دې صورت کي محمول هم د موضوع سره ذهناً جلا والي او په خارج کي یو والي لري.

فتدبر: **سوال**: محمول په لغوی او که په اصطلاحي معني مراد سي نو دغه د سالبه حملیه پر محمول باندی صادقه نه راځي، ځکه په سالبه کي نه حمل پر موضوع وی، بلکه سلب د موضوع څخه وی. او نه محمول اتحاد د موضوع سره په خارج کي لری، بلکه سلب د اتحاد وی. لهذا د حملیه سالبه و دوم جزء ته محمول ویل صحت نه په اعتبار د معني لغوی او نه معني اصطلاحي لری؟

جواب: د سالبه و دوم جزء ته محمول ویل په اعتبار د موجبه دی، لهذا دغه تسمیه مجازی ده، دا ډول دوم جزء ته د موجبه محمول ویل کیږی. او سالبه د موجبه سره په طرفینو کي تشبیه په دې کي لری چي د سالبه طرفین هم دغه ډول مفرد حقیقي یا حکمي وی لکه د موجبه طرفین چي مفرد حقیقي یا حکمي وي. لهذا ددغه تشبیه د وجي پر دوم جزء د سالبه اطلاق د محمول وسو. او په دې کي کوم حرج نسته.

و انما عد المنفصلة : **سوال**: منفصله ته ولي شرطیه ویل کیږی او حال دا چي په دې کي حرفِ شرط هم وجود نه لری؟

جواب: منفصله که څه هم في الحال پر حرف شرط مشتمله نه وی مګر تأویل و هغه صورت ته کیږی چي په هغه کي حرفِ شرط وجود لری. ځکه زموږ د دې قول "العدد اما ان یکون زوجا او فردا"

معني داده " العدد ان كان زوجاً فليس بفرد، و ان كان فرداً فليس بزوج" يعني عدد كه چيرى جفت وى نو بيا طاق نه وى او كه چيرى طاق وى نو بيا جفت نه وى.
الزوج ما يكون منقسما: سوال: زوج او فرد و څه ته ويل كيږى؟
جواب: زوج هغه ته ويل كيږى چي برابر تقسيميږى، لكه څلور، دغه اوس برابر دوو، دوو ته وېشل كيږى. او فرد هغه ته ويل كيږى چي برابر نه ويشل كيږى. لكه درې، اوس دغه برابر نه وېشل كيږى.
الجزء الاول من الحملية: سوال: اول جزء ته د حمليه ولي موضوع ويل كيږى؟
جواب: موضوع د اسم مفعول صيغه په معني سره د هغه شي ده چي هغه وضع سوي وى. لهذا محكوم عليه هم ددې لپاره وضع شوي چي په ده باندي حكم وسي. او يا موضوع په لغت كي و معين شي ته ويل كيږى. دغه ډول اول جزء د حمليه هم معين ددې لپاره وى چي پر ده بل څوك حمل كړل سي.
سوال: موږ دا خبره نه منو چي اول جزء ته د حمليه موضوع ويل كيږى، ځكه په دې مثال كي "في الدار زيد" كي اول جزء "في الدار" دى مگر دغه ته موضوع نه ويل كيږى؟
جواب: دلته اول دوه حيثيته لري.
١: اول په اعتبار د لفظ چي اولاً دغه لفظ راغلي وى.
٢: اول په اعتبار د رتبه سره يعني رتبه، او مقام دده اول وى. لهذا دلته مراد د اول څخه اول په اعتبار د رتبه دى، بيا عام ترده په اعتبار د لفظ هم اول وى لكه "زيد كاتب"، او كه په اعتبار د لفظ اول نه وى لكه په ذكر سوى مثال كي "في الدار زيد" چي زيد دى، دغه په اعتبار د لفظ وروسته دى.
انما سمي الجزء الثاني الخ: سوال: دوم جزء ته د شرطيه ولي تالي ويل كيږى؟
جواب: ځكه تالي د "تلو" څخه مشتق دى. او تلو و تابعوالي ته ويل كيږى، دغه ډول تالي تابع د مقدم وى. دغه تابعوالي يې كله په اعتبار د لفظ او طبعيت دواړو وى، او كله بيا په اعتبار د لفظ نه وى خو په اعتبار د طبعيت او مقام وى. او دغه په هغه صورت كي چي شرط وروسته تر جزاء وى.

عبارت

وَالْقَضِيَّةُ: إِمَّا مُوجَبَةٌ :كَقَوْلِنَا زَيْدٌ كَاتِبٌ.وَإِمَّا سَالِبَةٌ كَقَوْلِنَا زَيْدٌ لَيْسَ بِكَاتِبٍ. وَكُلُّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا إِمَّا مَخْصُوصَةٌ كَمَا ذَكَرْنَا .وَإِمَّا كُلِّيَّةٌ مُسَوَّرَةٌ :كَقَوْلِنَا كُلُّ إِنْسَانٍ كَاتِبٌ، وَلاَ شَيْءَ مِنَ الْإِنْسَانِ بِكَاتِبٍ .وَإِمَّا جُزْئِيَّةٌ مُسَوَّرَةٌ: كَقَوْلِنَا بَعْضُ الْإِنْسَانِ كَاتِبٌ، وَبَعْضُ الْإِنْسَانِ لَيْسَ بِكَاتِبٍ .وَإِمَّا أَنْ لا يَكُونَ كَذَلِكَ، وَتُسَمَّى مُهْمَلَةً: كَقَوْلِنَا الْإِنْسَانُ كَاتِبٌ وَالْإِنْسَانِ لَيْس بِكَاتِبٍ .

ترجمه

قضيه به يا موجبه وي، لكه زموږ دا قول "زيد ليكونكي دی". او يا به سالبه وي لكه زموږ دا قول " زيد ليكو نكي نه دی". او هر يو ددوی څخه به مخصوصه يعني موضوع به يې يو معين شخص وي لكه زموږ په ذكر سوی مثالونو كې. او يا به كليه مسوره وي لكه زموږ دا قول " هر انسان ليكونكي دی". او "د انسان څخه يو فرد هم ليكونكي نه دی".او يا به جزئيه مسوره وي لكه زموږ دا قول "بعض انسانان ليكونكي دي".او " بعض انسانان ليكونكي نه دی. او يا به دغه ډول نه وي نو دغه ته مهمله ويل كيږي. لكه زموږ دا قول " انسان ليكونكي دی". او "انسان ليكونكي نه دی".

تشريح

قضيه مطلقا عام تر دې حمليه او كه شرطيه وي دوه قسمونه لري. ۱: موجبه. ۲:سالبه.

سوال: قضيه ولې په موجبه او سالبه كې حصر سوه؟

جواب: ځكه قضيه به يا حمليه وي نو دغه به د دوو حالو څخه خالي نه وي.

۱: كه چيري په دې كي حكم په ثبوت د محمول لپاره د موضوع سوی وي نو دغه مؤجبه ده. د مثال په توګه "زيد ليكونكي دی".

۲: كه چيري په دغه كي حكم په سلب د محمول د موضوع څخه سوي وي د مثال په توګه " زيد ليكونكي نه دی" دغه سالبه ده.

او قضيه به يا شرطيه متصله وي نو بيا د دوو حالو څخه خالي نه وي.

۱: كه چيري په دې كي حكم په صادقوالي د يوې قضيه پر تقدير د صادقوالي ددويمې قضيې سوی وي نو دغه منفصله موجبه ده .

مثال: "كه چيري لمر راختلي وی نو ورځ به موجوده وی". اوس په دغه كي حكم په صادقوالي سره د موجود والي د ورځي پر تقدير د لمر د راختو سوي دی.

۲: كه چيري حكم په سلب سره د صادقوالي د يوې قضيه پر تقدير د صدق د بلي قضيې سوي وی نو د غه متصله سالبه ده.

مثال: "داډول نه ده چي لمر دي راختلي وي او شپه دي موجوده وی". اوس په دغه كي حكم په سلبوالي سره د شپې پر تقدير د صادقوالي د لمر د راختو سوي دی.

اويا به شرطيه منفصله وی، نو بيا د دوو حالو څخه به خالي نه وی.

۱: كه چيري په دغه كي حكم په منافات سره ددو قضيو ترمينځ سوي وی نو دغه منفصله مؤجبه ده.

مثال: "عدد به يا جفت او يا طاق وي".

۲: كه چيري په دغه كي حكم په سلب د تنافی سره ددو قضيو ترمينځ سوی وی نو دغه منفصله سالبه ده.

مثال: "زيد به يا حيوان او يا كاتب وی دغه ډول نه ده". اوس په دغه كي حكم په سلب سره د منافات تر مينځ د زيد د حيوانيت او د ده د كاتبوالي سوې ده.

سوال: موجبه او سالبه څو قسمونه لري؟

جواب: دغه درې قسمونه لري:

۱: **مخصوصه:** هرهغه قضيه چي موضوع ددې يو معين شي وي، دغه په شخصيه او مخصوصه سره نمول كيږي. د مثال په توگه "زيد ليكونكي دی. زيد ليكونكي نه دی".

وجه د تسميه بيان: دغه ته په دې وجه مخصوصه ويل كيږی چي موضوع د دغه قضيه يو شخص معين وي په دغه وجه سره په شخصيه او د موضوع د خاصوالي د وجي په مخصوصه سره نومول كيږي.

۲: **محصوره:** هر هغه قضيه چي موضوع ددې يو معين شخص نه وی. بلكه كلي وي، او حكم په افرادو د موضوع وي. او د موضوع د افرادو مقدرا بيان سوي وی. دغه ته محصوره او مسوره ويل كيږي. او دغه بيا په دوه قسمه ده.

کلیه: هر هغه محصوره چي په دی کي حکم په محمول سره پر ټولو افرادو د موضوع سوي وی، او یامحمول د ټولو افرادو څخه دموضوع سلب سوي وی.دغه ته محصوره او مسوره کلیه ویل کیږي.د مثال په توګه "هر انسان حیوان دی. او د انسان څخه یو لا هم ډبره نه ده".

جزئیه: هرهغه محصوره چي حکم په محمول سره پر بعضوافرادو باندي د موضوع سوي وی. او یاپه سلب سره د محمول د بعضو افرادو څخه د موضوع سوي وی. دغه ته محصوره جزئیه ویل کیږي.د مثال په توګه "بعض د حیوان څخه انسان وی. بعض د حیوان څخه انسان نه وی".

۳: **مهمله:** هر هغه قضیه چي په هغه کي مقدار د افرادو د موضوع نه ټوله او نه بعض بیان سوي وی دغه ته مهمله ویل کیږي.د مثال په توګه "الانسان حیوان" انسان حیوان دی. "الانسان لیس بکاتب" انسان کاتب نه دی".

د تسمیه د وجي بیان: مهمله د اهمال څخه ده.او اهمال پاته کېدولو او پرې ښولو ته ویل کیږي دغه ډول په دغه قضیه کي هم بیان د افرادو پاته سوي وي.

په شرطیه کي اوضاع په مثل د موضوع په حملیه کي وی، په دغه وجه شرطیه درې قسمونه لری.

۱: **شرطیه شخصیه:** هرهغه شرطیه چي په هغه کي حکم په لزوم د تالي دمقدم سره یا په عناد دتالي دمقدم سره سوی وي په هغه وضع معین باندي چي هغه منافات دمقدمیت سره دمقدم نه لري. د مثال په توګه "ان جئتنی آلان اکرمک".که ته اوس چیري راغلې نو زه به ستا عزت و کړم".

۲: **شرطیه محصوره کلیه:** هر هغه شرطیه چي په هغه کي حکم په ټولو اوضاعو ممکنو باندي د مقدم سوي وی. دغه ته شرطیه محصوره کلیه ویل کیږي.عام تر دې دغه متصله وي لکه "کلما کانت الشمس طالعة فالنهار موجود". څه وخت چي لمر راختلي وی نو ورځ به موجوده وی".او که منفصله وی د مثال په توګه"دائما اما ان یکون العدد زوجا او فردا" همیشه به عدد جفت یا طاق وی".

۲:**شرطیه محصوره جزئیه:** هرهغه شرطیه چي په هغه کي حکم په اتصال یا انفصال سره په بعضو غیر معین اوضاعو باندي د مقدم حکم سوي وی. د مثال په توګه "قد یکون اذا کان الشی حیوانا کان انسانا". کله کله که یو شي چیري حیوان وي نو هغه به انسان وی". "قد یکون اما ان یکون الشی حیوانا او ابیض". کله کله به یو شي حیوان یا سپین وی".

۳:**مهمله:** هره هغه قضیه شرطیه چي په دې کي کمیت دحکم[په دې سره چي په جمیع اوضاعو باندي دی او که په بعضو اوضاعو باندي دی] بیان سوی وي.لکه "ان کانت الشمس طالعة فالارض مضیئة". که چیري لمر راختلي وی نو مځکه به ځلېدونکې وی". "اما ان یکون الشمس طالعة واما ان لا یکون النهار موجودا". یا به لمر راختلي وی او یا به ورځ موجوده نه وی".

خلاصه حواشي ایوبي

سوال: موجبه و کومي قضیې ته ویل کیږی؟

جواب: هر هغه قضیه چي په هغه کي نسبت خبری وقوع وی.

السالبة هي التي : سوال: سالبه و کومي قضیې ته ویل کیږی؟

جواب: هر هغه قضیه چي په هغه کي نسبت خبری لاوقوع وی.

فالحکم فیها ان کان بثبوت: که چیری حکم په ثبوت سره د محمول لپاره د موضوع سوی وی لکه "زید لیکونکي دی" نو دغه موجبه ده او که چیری حکم په سلب سره د محمول د موضوع څخه سوی وی نو دغه بیا سالبه ده. لکه "زید لیکونکي نه دی".

هي التي في اولها: سوال: مسوره کومه قضیه وی؟

جواب: مسوره هغه قضیه وی چي د هغه په شروع کي حرف سور راغلي وی، او حرفِ سور لفظ د "کل" او "بعض" او سېوا ددوی څخه نور لکه "لاشی" دي.

هي التي یحکم فیها الخ: سوال: کلیه کومه قضیه وی؟

جواب: هر هغه قضیه چي حکم په هغه کي پر ټولو افرادو د موضوع سوی وی، او یا سلب د حکم د ټولو افرادو څخه د موضوع سوی وی.

سوال: دغه قضیه ته کلیه ولي ویل کیږی؟

جواب: ځکه په دغه قضيه کي حکم پر ټولو افرادو باندی د موضوع سوی وی. او مسوره په دې وجه ورته ویل کیږی چي دغه پر حرفِ سور بانْدی مشتمله وی.

مسورة آه: سوال: مسورة په لغت کي څه ته ویل کیږی؟

جواب: مسورة د مفعول څخه ده، او دغه د سور څخه دی. او سور ددې قول څخه "سور البلد" اخیستل سوی دی. او "سور البلد" هغه دېوال ته ویل کیږی چي په ښار چار چاپېره راتاوی سوی وی. او دغه د باب څخه د "سار، یسار سوراً" دی، او دغه په لغت کي و احاطه کولو ته ویل کیږی. او په اصطلاح کي هغه لفظ ته ویل کیږی کوم چي په حملیه کي پر تعداد د افرادو د موضوع دلالت کوی او په شرطیه کي پر کمیت د اوضاعو د مقدم دلالت کوی. او دغه ته محصوره په دې وجه ویل کیږی چي محصوره د حصر څخه ده.او حصر په معني سره د محاصره کولو او چارچاپېر کېدو دی.دغه ډول دغه قضیه پر افرادو د موضوع (په قضیه حملیه کي) ، او پر اوضاعو د مقدم (په شرطیه کي) محاصره کونکې او چارچاپېره وي.

سوال: په موجبه حملیه کي د سور لپاره کوم کوم الفاظ راځي؟

جواب: سور د موجبه کلیه "کل" دی. او هر هغه حرف دی چي هغه استغراق فائده کوی. او سور د سالبه کلیه دوه دي. ۱: لاشی. ۲: لا واحد. د مثال په توګه "لا شی او لا واحد من الانسان بجماد" یو لا هم د انسان څخه ډبره نه ده. او سور د موجبه جزئیه دوه دي. ۱: بعض. ۲: واحد. د مثال په توګه "بعض الحیوان یا واحد الحیوان انسان". بعض حیوان یا یو د حیوان څخه انسان دی. او سور د سالبه جزئیه درې دي. ۱: لیس کل. ۲: لیس بعض. ۳: بعض لیس. د مثال په توګه " لیس کل، لیس بعض یا بعض لیس الحیوان انسانا". او سور د موجبه کلیه متصله څلور دي. ۱: متی، ۲: کلما، ۳: مهما ۴: حیثما دي. او سور د موجبه کلیه منفصله لفظ د "دائما" دی. او سور د سالبه کلیه متصله او منفصله " لیس البتة" دی. او سور د موجبه جزئیه متصله او منفصله "قد یکون" دی. او سور د سالبه جزئیه متصله او منفصله "قد لا یکون" دی.

﴿فائده﴾: داوضاعو بیان: هغه تقادیر او احوال چي مقدم ته هغه وخت ورانديږي څه وخت چي مقدم په داسي شیانو سره متصفه سي چي د هغوی یو ځای والي ممکن وی.بیا عام تر دې دغه تقادیر په نفس الامر کې محال وي [لکه کلماکان الفرس انسانا کان حمارا. د دې معني داده چي لزوم

دحیوانیت دفرس لپاره دانسانیت دفرس دغه لزوم ثابت په هغه اوضاعو باندې دی چي دمقدمیت سره د مقدم منافات نه لري. او هغه تقادیر دادی چي فرس ضاحک وي او ناطق او کاتب وي. ځکه فرس څه وخت انسان سواو د انسان لپاره دغه امور ثابت وی نو فرس چي انسان دی هم دغه امور ورسره جمع کیږي. لکن دغه تقادیر (کون الفرس ضاحکا) په نفس الامر کې محال دی. ځکه فرس ضاحک اوناطق کېدلای نه سي]. او که دغه تقادیر محال نه وي [لکه "کلما کان زید انسانا کان حیوانا" اوس په دې مثال کې لزوم د تالي (حیوانیت زید) ومقدم (انسانیت زید) ته ثابت دی په هغه ټولو تقادیرو باندې چي د مقدمیت سره دمقدم منافات نه لري اوهغه تقادیر دادي "کون زید قائما او ضاحکا او کاتبا"].

هي التي لایکون الموضوع فیها الخ: سوال: مهمله و څه ته ویل کیږی؟

جواب: مهمله هر هغه قضیه ته ویل کیږی د کومي موضوع یو شخص نه وی او نه یو داسي کلي وی چي پر هغه حرفِ سور داخل سوی وی او نه یو داسي جزئي وی چي پر هغه حرفِ سور داخل سوی وی. بلکه کلي وی خو تعداد د افرادو یې بیان سوی نه وی.

عبارت

والمُتَّصِلَةُ :إمَّا لُزُومِيَّةٌ : كَقَوْلِنَا إنْ كَانَت الشَّمْسُ طَالِعَةً فالنَّهَارُ مَوْجُودٌ .وَإمَّا اِتِّفَاقِيَّةٌ. كَقَوْلِنَا: إنْ كَانَ الْإِنْسَانُ نَاطِقًا فَالْحِمَارُ نَاهِقٌ .وَالمُنْفَصِلَةُ إمَّا حَقِيقِيَّةٌ: كَقَوْلِنَا: الْعَدَدُ إمَّا زَوْجٌ وَإمَّا فَرْدٌ .وَهِيَ إمَّا مَانِعَةُ الجَمْعِ وَالْخَلْوِ مَعًا كَمَا ذَكَرْنَا

.

وَإمَّا مَانِعَةُ الجَمْعِ فَقَطْ كَقَوْلِنَا: هذَا الشَّيْءُ إمَّا أنْ يَكُونَ شَجَرًا أَوْ حَجَرًا .وَإمَّا مَانِعَةُ الْخُلُوِّ فَقَطْ كَقَوْلِنَا: زَيْدٌ إمَّا أنْ يَكُونَ فِي الْبَحْرِ، وَإمَّا أَنْ لاَ يَغْرَقَ .وَقَدْ تَكُونُ الْمُنْفَصِلاَتُ ذَوَاتِ أَجْزَاءٍ كَقَوْلِنَا: الْعَدَدُ إمَّا زَائِدٌ أَوْ نَاقِصٌ أَوْ مُسَاوٍ.

ترجمه

متصله به يا لزوميه وى، لکه زموږ دا قول "که چيرى لمر راختلي وى نو ورځ به موجوده وى". او يا به اتفاقيه وى. لکه زموږ دا قول "که چيرى انسان ناطق وى نو خر به ناهق وى". او منفصله به يا حقيقه وى لکه زموږ دا قول " عدد به يا جفت وى، او يا به طاق وى". او دغه مانعة الجمع او مانعة الخلو دواړه دي. او يا به محض مانعة الجمع وى لکه زموږ دا قول " دغه شي به يا درخته او يا به ډبره وى". او يا به محض مانعة الخلو وى لکه زموږ دا قول " زيد به يا په درياب کي وى او يا به غرق نه وى ". او کله کله منفصلات څو اجزاء لرونکي وي لکه زموږ دا قول " عدد به يا زائد او يا ناقص او يا به مساوى وى".

تشريح

شرطيه متصله لزوميه: هر هغه شرطيه چي د يوې علاقې په وجه حکم په دې کي په صادقوالي يا په عدمي صادقوالي سره دتالي پر تقدير دصادقوالي د مقدم سوي وى دغه ته لزوميه ويل کيږي.

سوال: علاقه و څه ته ويل کيږي؟

جواب: هر هغه شي چي د هغه په سبب يو شي د بل شي سره ملګري سي.اودلته مراد هر هغه شي دى چي د هغه په سبب مقدم د تالي سره يوځاى والي طلبوي.او دغه علاقه دوه قسمه لرى.

١: **موجبه**:هغه علاقه چي هغه د يوه شي د بل شي سره يو ځاى والي لازم ګرزوي لکه علتيت د شي لپاره د معلول.

۲: غیر موجبه: هغه علاقه چي هغه د یوه شي د بل شي سره یو ځای والي طلبوي مگر لازم ئې نه گرزوي لکه د شي شرطیت لپاره د مشروط.

سوال: علتیت په څو صورتونو کي راځي؟

جواب: په دريو صورتونو کي.

۱: مقدم علت لپاره د تالي وي. د مثال په توگه "ان كانت الشمس طالعة فالنهار موجود". که چیري لمر راختلي وی نو ورځ به موجوده وی. دلته د لمر راختنه علت لپاره د ورځي د موجود والي دی.

۲: تالي علت لپاره د مقدم وي. د مثال په توگه "ان كان النهار موجودا فالشمس طالعة" که چیري ورځ موجوده وی نو لمر به راختلي وی، دلته د لمر راختنه د ورځي د موجود والي لپاره علت دی.

۳: مقدم او تالي د یو دریم شي لپاره معلول وي دادول چي دغه شي د مقدم او تالي تر مینځ د یوه داسي ارتباط تقاضی کوي چي د هغه په وجه ددوی ترمینځ جلا والي راتلنه ممتنع و گرزی. د مثال په توگه "ان كان النهار موجودا فالعالم مضئ" که چیري ور ځ موجوده وی نو دنیا به روښانه وي. اوس دلته دورځي موجودوالي اوددنیاروښانه والي دوا ړه معلول د لمر د راختي دپاره دي.

سوال: موږ دغه خبره نه منو چي دعلت او معلول تر مینځ علاقه دعلتیت وی. بلکه ددوی ترمینځ علاقه د تضایف وي. ځکه د علت معني ده "ما له معلول". هر هغه شي چي ده لره معلول وي". او د معلول مطلب دادی "ما له علة". چي ده لره علت وی". او دغه علاقه د تضایف ده نه ده علتیت. ځکه د یوه تصور بیله هغه بله نسي کېدای؟

جواب: دلته دعلت او معلول مفهومونه مراد نه دي. بلکه دلته هغه شي مراد دی چي هغه ته دغه مفهومونه ورعارضیږي. او ددوي د مفهومونو د معروضانو ترمینځ علاقه د تضایف نسته بلکه علاقه د علتیت ده.

سوال: علاقه محض دغه یو قسم "علتیت" لری او که کوم بل یو هم لری ؟

جواب: هو، دعلاقې دوه قسمه لری. ۱: علتیت. ۲: تضایف (د دوو موجودو شیانو داسي کېدنه چي د یوه تصور او تعقل بیله هغه بله نسي راتلای. د مثال په توگه "که چیري زید د عمر لپاره پلار نو عمر به د زید زوی وي. نو اوس د زید دعمر لپاره پلار کېدنه په تصور د زوی والی د عمر لپاره د زید موقوفه دی) ده.

اتفاقيه: هر هغه شرطيه چي په هغه کي حکم په صادقوالي سره د تالي پر تقدير د صادقوالي د مقدم د وجي د يوې علاقه نه وی نو دغه ته اتفاقيه ويل کيږي. د مثال په توګه "که چيري انسان ناطق وی نو خر به ناهيق وی". اوس د انسان د ناطقيت او د خره د ناهقيت تر مينځ کوم قسم د علاقه وجود نه لري.

سوال: منفصله څو قسمونه لري؟

جواب: منفصله درې قسمونه لري.

اول: **منفصله حقيقيه**: هغه شرطيه ده چي په هغه کي حکم په منافات ددوو قضيو ترمينځ په اعتبار د صدق او کذب د دواړو په يوه پلا سوي وي دا ډول چي دوی د صدق او نه د کذب په اعتبار سره جمع کيږي (يعني خالوالي د طرفينو څخه ناروا وی، او يو ځای والي د طرفينو هم ناروا وي). او دغه ته منفصله حقيقيه ويل کيږي. دغه بيا دوه قسمه لري.

١: **موجبه**: حکم په تنافی سره په اعتبار د صدق او د کذب ددواړو سوي وی. لکه زموږ دا قول: "دغه عدد به يا جفت او يا طاق وي". ځکه په دغه قضيه کي حکم په منافات د زوجيت او د فرديت په اعتبار د صدق او د کذب دواړو سوي دی.

٢: **سالبه**: حکم په نفي سره د منافات په اعتبار د صدق او کذب سره سوي وي دغه ته منفصله حقيقيه سالبه ويل کيږي. لکه زموږ دا قول: "داډول نه ده چي دغه به يا حيوان او يا به تور وي". اوس په دغه کي حکم په نفي سره د منافات ترمينځ د حيوان او د تور په صدق او کذب په دواړو سوی دی.

دوم: **مانعة الجمع**: هغه منفصله چي په هغه کي د قضيو ترمينځ حکم په منافات سره محض په اعتبار د صدق سوي وی نه د کذب، او يا حکم په سلب سره د منافات تر مينځ د قضيو په اعتبار د محض صدق سوي وی نه د کذب. (يعني خالوالي د طرفينو څخه روا اويو ځای والي ئې ناروا وي). دغه ته منفصله مانعة الجمع ويل کيږي لکه زموږ دا قول: "دغه شي به يا درخته او يا به ډبره وي".

دريمه: **مانعة الخلو**: هغه منفصله چي په هغه کي حکم په نفي سره د ددو قضيو صرف په اعتبار د کذب سوي وي نه د صدق (يعني خالوالي د طرفينو څخه روا نه وي البته يو ځای والي ئې روا وي)

دغه ته منفصله مانعة الخلو ویل کیږي، لکه زموږ دا قول: "زید به یا په دریاب کي وي او یا به غرق نه وي". دغه مثال د موجبه دی. او د سالبه مثال دا دي: "داډول نه ده چي دغه انسان دي رومي یا زنجي وي".

خلاصه حواشي ایوبي

هي ما يكون الاول علة الخ: لزومیه هغه ده چي په هغه کي مقدم علت لپاره د تالي وي.
مثال: "ان كانت الشمس طالعة فالنهار موجود" که چیري لمر راختلي وی نو ورځ به موجوده وی. دلته مقدم لمر راختنه ده، او تالي دورځي موجودوالي دی. لمر راختنه علت لپاره د ورځي د موجودوالي دی.
او یا به مقدم او تالي دواړه د یو دریم شي لپاره معلول وي داډول چي دغه شي د مقدم او تالي تر مینځ د یوه داسي ارتباط تقاضی کوي چي د هغه په وجه ددوی ترمینځ جلاوالي راتلنه ممتنع ګرزېدلې وی.
مثال: "ان كانت الارض مضيئة فالنهار موجود" که چیري مځکه روښانه وی نو ورځ به موجوده وی. اوس دلته مقدم د مځکي روښانوالي دی، او تالي د ورځي موجودوالي دی. اوس دلته د ورځي موجودوالي او د مځکي روښانوالي دغه دواړه معلول لپاره د لمر راختولو دی، ځکه تر څه وخته پوری چي لمر راختلي نه وی تر هغه پوری نه مځکه روښانه وی، او نه ورځ موجوده وی.
هي التي يكون الحكم فيها: اتفاقیه هغه قضیه شرطیه ده چي په هغه کي حکم په صادقوالي سره د تالي په تقدیر د صادقوالي د مقدم د وجي د یوې علاقه نه وی، بلکه محض د مقدم او تالي تر مینځ موافقت او یو ځای د وجي راغلي وی.
اما حقيقة آه ، انما سميت الخ : **سوال:** دغه ته حقیقیه ولي ویل کیږی؟
جواب: ځکه انفصال په حقیقت کي ددې نوم دی چي دوې قضیې یعني مقدم او تالي داډول وي چي نه ددوی یو ځای والي روا وی او نه ددوی څخه د یو شي خالي والي روا وی. د مثال په توګه جفت او طاق. ددوی څخه یو عدد هم خالي نه دی، او نه دوی دواړه پر یو د عدد سره جمعه کېدای سي. څرنګه انفصال په حقیقت کي د دغه نوم دی او دغه محض په دغه قضیه کي

وجود لرى په دې وجې دې ته نوم د حقيقيه وركول سو. په خلاف د هغه منفصله چې محض مانعة الجمع وى، او يا مانعة الخلو وى.

قوله العدد الواحد الخ: سوال: دغه قضيه "العدد اما زوج او فرد" كومه منفصله ده؟

جواب: دغه منفصله حقيقيه ده، ځكه يو داسي عدد وجود نه لرى چې هغه دي جفت او طاق دواړه وى. او يا دي يو ددوى څخه هم نه وى.

و هذا مثال لموجبتها الخ: دغه په متن كي ذكر سوى مثال د موجبه دى، مگر منفصله حقيقيه سالبه داده چې په هغه كي نفي او سلب د منافات د مقدم او تالي ترمينځ په اعتبار د صدق او كذب د دواړو سوي وي، لكه زموږ دا قول "داډول نه ده چې دغه انسان به يا ليكونكي او يا به عالم وي" اوس په دغه كي حكم په منافات د كاتب او عالم ترمينځ په اعتبار د صدق او كذب د دواړو سوى دى. لهذا داسي هم كېداى سي چې دغه دي عالم هم نه وى او كاتب هم نه وى، او دا هم روا ده چې عالم دي هم وى او كاتب هم.

﴿فائده﴾: منفصله حقيقيه يوه معني لرى كومه چې مصنف رحمه الله بيان كړه. پاته مانعة الخلو او مانعة الجمع دوى دوې معناگاني لري.

اوله معني: هغه منفصله چې په هغه كي حكم په منافات په ما بين كي د قضيو يا دده په نفي سره فقط په اعتبار دصدق سوي وي نه په اعتبار د كذب (يعني خالوالي د طرفينو څخه روا اويو ځاى والي ئې ناروا وي). دغه ته منفصله مانعة الجمع ويل كيږي.

هر هغه منفصله چې په هغه كي حكم په نفي سره د ددو قضيو صرف په اعتبار د كذب سوي وي نه د صدق (يعني خالوالي د طرفينو څخه روا نه وي البته يو ځاى والي ئې روا وي) دغه ته منفصله مانعة الخلو ويل كيږي.

مانعة الجمع او مانعة الخلو په دغه معني سره مقابل د منفصله حقيقيه دي. او دغه معناگاني يې اصل دي ، ځكه په تقسيم كي اصل داوى چې دوى نه يو ځاى سره جمعه كېداى سي ، او نه ددوى څخه خالوالي راتلاى سي. او په دغه ذكر سوى معناگانو سره دوى يو د بل سره جمعه كېداى نسي او نه ددوى څخه يو قسم خالي كېداى سي.

دويمه معني : مانعة الجمع هر هغه قضيه ده چي په هغه کي د طرفينو تر مينځ منافات په اعتبار صادقوالي وي، بيا عام تردي په اعتبار د کذب هم وي او که نه وي. په دغه تعريف کي قيد د فقط وجود نه لري، ددې مطلب دا سو چي د مانعة الجمع طرفين يو ځاى کېداى نسي عام تردې دواړه مرتفع وي او که نه وي. لهذا په دې کي عموم وجود لري.

مانعة الخلو هغه قضيه ده چي په هغه کي د طرفينو ترمينځ د منافات حکم په اعتبار د کذب تر سره سوى وي، بيا عام تردي په اعتبار د صدق منافات وي او که نه وي.

لإنه لايجوز الجمع الخ: دلته د طرفينو څخه يو د شي ډبر کېدل دي او بل طرف د شي درخته کېدل دي. نو اوس دغه نه دواړه کېداى سي چي ډبره دي هم وي او درخته دي هم وي، البته داسي کېداى سي چي دغه دي نه ډبره وي او نه دي درخته وي. بلکه کوم دريم شي دي وي. د مثال په توګه انسان دي وي. او يا دې د انسان څخه علاوه کوم بل شي وي.

يعني يجوزان يكون: دلته طرفين زيد په درياب کي کېدل دي او د زيد د غرقېدل دي. اوس دلته دواړه طرفين يو ځاى سره جمعه کېداى سي، ځکه دلته دا ممکنه ده چي زيد دي په درياب کي وي، او غرق دي نه وي، دا هغه وخت چي دى په درياب کي لمبو کوي، او يا دي په کښتي کي سپور وي. په دغه صورت کي په درياب کي هم دى او غرق هم نه دى. او دلته دا کېداى نسي چي يو د طرفينو څخه دى هم نه وي دا ډول چي زيد دي په درياب کي نه وي او غرق سوى دى وي.

سالبه مانعة الخلو هغه ده چي په هغه کي حکم په سلب سره د نفي د ددو قضيو صرف په اعتبار د کذب سوي وي نه د صدق.

مثال: "ليس اما ان لا يكون في البحر و اما ان يغرق" يعني دا ډول نه ده چي زيد دي په درياب کي وى او غرق سوى دى وي.

آسانه طريقه: زيد دى په درياب کي نه وى بلکه پر مځکه دي وى او غرق سوى دى وى، اوس ستا څخه پوښتنه کوو چي آيا داسي کېداى سي نو جواب دا دى چي نسي کېداى، او هم دغه د "ليس" معني ده. او په دغه منفصله کي دوه طرفونه دي.

[1]: په درياب کي نه کېدل. او ددې څخه خالي والي دا ډول راځي چي په درياب کي دى وى.

۲: غرقېدل. او ددې کذب داډول راځي چې غرق دی نه وي. نو اوس د طرفينو څخه خالي والي دلته روا دی او داسي کېدای سي چې زيد په درياب کي دی او غرق نه دی، نو په دې صورت کي سلب د منافات په کذب کي ترسره سوی دی.

بله طريقه: "ليس زيد اما ان لايكون في البحر او ان يغرق" اوس د مثال د فهمېدلو لپاره ته ليس د قضيې څخه پورته کړه. نو تقدير دا ډول کيږي "اما ان لايكون في البحر ان يغرق". او معنی يې دا ده چې زيد به يا په درياب کې نه وي يا به غرق وي. او کذب د ان لايكون في البحر، "ان يكون في البحر" دی او د "ان يغرق "كذب "ان لايغرق" دی. نو معنی د دې قول [اما ان يكون في البحر او لايغرق] دا سوه: زيد به يا په درياب کې وي يا به غرق نه وي لهذا دواړه کېدلای نه سي. او څه وخت چې ليس پرې داخل سي نو هغه تنافي په مابين کې د طرفينو پورته سي نو معنی دا سوه زيد دی په درياب کې وي او غرق دی نه وي.

يعلم ان كل مادة صدق فيها الخ : هر هغه مثال او ماده چې پر هغه موجبه منع الجمع صادقيږي هم هلته سالبه مانعة الخلو صادقيږي.

مثال: "هذا الشي اما شجر او حجر" يعني دغه شي به يا ډبره او يا به درخته وي، لهذا يو طرف ډبره او بل طرف درخته ده، اوس يو شي داسي نسي کېدای چې هم دي ډبره او هم دي درخته وي. البته داسي يو شي کېدای سي چې د طرفينو څخه يو لاهم نه وي، د مثال په توګه انسان وي. نو دلته د طرفينو جمعه ناروا او خالوالي روا دی.

اوس هم پر دغه مثال سالبه مانعة الخلو صادقيږي.

مثال: "ليس هذا الشي اما شجر او حجر". دغه ډول نه ده چې دغه شي به يا درخته وي او به ډبره وي. نو د سالبه مانعة الخلو معني داسوه چې خالي والي د يو شي د طرفينو څخه راتلای او هم دغه معني د موجبه مانعة الجمع ده چې خالي راتلای سي نه يو ځای والي.

او هر هغه قضيه چې پر هغه موجبه مانعة الخلو صادقيږي هم هلته به سالبه مانعة الجمع صادقيږي.

مثال: "هذا الشيء اما لاشجر او اما لاحجر". اوس دغه قضيه موجبه مانعة الخلو ده، لهذا دلته پر يو شي باندی طرفين جمعه کېدای سي، البته د طرفينو څخه يو شي هم خالي کېدای نسي، دا

کېدای سي چي يو شي دي نه ډبره وی او نه درخته وی بلکه د مثال په توګه انسان دی وی، لهذا پر انسان "لاشجر" او "لاحجر" سره جمعه سوه. او داسي کېدای نسي چی یو شي دی هم "لاشجر" نه وی، او هم دي "لاحجر" نه وی، ځکه یو شي هم د نقیضینو څخه خالي نه وی مثلاً یو شي به خامخا "لاحجر" وی او یا به "لاحجر" وی. ځکه د "حجر" څخه علاوه ټوله شیان "لاحجر" دی. هم دلته اوس که یو شي "لاحجر" نه وی او دغه ډول "لاشجر" هم نه وی، نو هرو مرو به پر دغه شي ددوی دوو "لاشجر، لاحجر" مقابل او نقیض پر صادقیږی چي هغه "شجر" او "حجر" دی. نو یو شي شجرهم سو او حجر هم سو، او حال دا چي یو شي دغه دواړه کېدای نسي. نو معلومه سوه چي دلته د طرفینو څخه د یوشي خالي والي ناروا دی، البته د طرفینو یو ځای والي روا دی.

هم اوس پر دغه سالبه مانعة الجمع پر صادقیږی.

مثال: "لیس اما ان یکون هذا الشيء لاشجر و لاحجر". په موجبه مانعة الجمع کي د طرفینو یو ځای والي ناروا وو، او په سالبه کي دغه ناروالي سلب سوی دی، لهذا طرفین پر یوه ځای صادقه راتلای سي. نو دلته یو طرف د شي "لاشجر" کېدل دی او بل طرف یې د شي "لاحجر" کېدل دی. نو اوس یوکس وایي چي یو شي "لاشجر" او "لاحجر" کېدای نسي. نو ایا ته دغه خبره منې، نو ستا جواب به په "نه" سره وی (ځکه یو شي "لاشجر" او "لاحجر" دواړه کېدای سي لکه انسان چي "لاشجر" هم دی او "لاحجر" هم دی)، او هم دغه معني د لیس ده. نو دلته د طرفینو پر یو ځای صادقوالي ممتنع نه دی، او هم دغه معني د سالبه مانعة الخلو ده.

وكذا من جانب سالبتها: چیری چي سالبه مانعة الجمع صادقیږی هم هلته به موجبه مانعة الخلو صادقیږی.

مثال: لیس هذا الشيء اما لاشجر او لاحجر". اوس دلته یو طرف د شي لاشجریت دی، او بل طرف د شي لاحجریت دی. اوس ته "لیس" د آساني لپاره لری که. نو عبارت دا جوړیږی "هذا الشي اما لاشجر او لا حجر". نو معني دا سوه چي یو شي "لاشجر" او "لاحجر" کېدای نسي، نو ته دغه خبره منې، نو ستا د طرفه به جواب دا وی چي نه، یو شي دواړه کېدای سي چي هم دي لاشجر او هم

دي لاحجر وی لکه انسان. او هم دغه معني د "لیس" ده. او دغه د طرفینو پر یوشي باندی جمعوالي منعه وو، هغه "لیس" لری کړی، نو اوس دواړه طرفه پر یوشي صادقېدای سي.
او دغه ډول موجبه مانعة الخلو دلته هم صادقیږی،.
مثال: "هذا الشيء اما لاشجر او لا حجر". اوس دلته یو طرف لاشجریت او بل طرف لاحجریت دی لاشجریت او لاحجریت پر یوه شي باندی جمعه کېدای سي چي انسان دی. البته دا کېدای نسي چي یو شي دي لاشجر هم نه وی او لا حجر دي هم نه وی. ځکه که چیری لاشجر او لاحجر نسي نو ددوی نقیض به ېیا پرې صاقیږی. د لاشجر نقیض شجر دی او دلا حجر نقیض حجر دی. نو یو شي به شجر هم وی او حجر هم وی. او حال دا چي یو شي شجر او حجر کېدای نسي، نو معلومه سوه چي داسي کېدای نسي چي یو شي دي ددغه طرفینو څخه خالي وی.
او چیری چي سالبه مانعة الخلو صادقیږی.
مثال: "لیس اما ان یکون هذا الشيء شجراً او حجراً" اوس دلته یو طرف شجریت او بل طرف حجریت دی. نو د آساني دپاره ته "لیس" د جمله څخه لری کړه. نو معني به دا سي چي دغه "شي به یا درخته وی او یا ډبره وی". اوس دلته یو شي شجر او حجر ګېدای نسي، البته دا کېدای سي چي نه دي شجر او نه دی حجر وی. نو دلته موجبه مانعة الجمع ده نه مانعة الخلو. او څه وخت چي "لیس" پر داخل سو نو اوس سالبه مانعة الخلو وګرزېده، ځکه په سالبه مانعة الخلو کي خالي والي د یو شي د طرفینو څخه روا وی. نو دلته هم د شجر او حجر څخه د یو شي خالي روا دی چي هغه مثلاً انسان دی. لهذا سالبه مانعة الخلو چي "حرفِ نفي" ځني لری کړې نو بیا موجبه مانعة الجمع ځني جوړه سي.
سوال: دغه کېدای سي چي په دریاب کي دی نه وی او غرق سوی دی وی لکه په مځکه ننوزی؟
جواب: دغه ته غرقېدل نه ویل کیږی بلکه دغه ته خسف او ننوتل ویل کیږی.
کالستة فان نصفها الخ: د مثال په توګه شپږ. اوس ددې نصف درې، ثلث ئې دوه او سدس ئې یو دي. نو ددغه کسوروو مجموعه شپږ ده. نو مجموعه د کسورو او دغه عدد سره برابر دي. نو شپږ ته عدد مساوي ویل کیږي.

العدد الزائد هو الذى الخ" **سوال:** عدد زائد ناقص او مساوي څه ته ویل کیږي؟

جواب: د اهل حساب په نیز عدد په دوه قسمه دي.

اول: عدد منطق: هر هغه عدد چي ده لره د نو صحی کسورو څخه یو کسر وي. او هغه کسورداد ي" ۱: **نصف:** نیم. ۲: **ثلث:** دریمه، ۳: **ربع:** څلورمه. ۴: **خمس:** پنځمه. ۵: **سدس:** شپږمه. ۶: **سُبع:** اومه. ۷: **ثُمن:** آتمه. ۸: **تُسع:** نمه. ۹: **عُشر:** لسمه. د مثال په توګه "آته". اوس ده لره نصف "څلور" ربع "دوه" او دغه ډول نور هم سته. او دغه په درې قسمه دي.

۱: **زائد:** هر هغه عدد چي په هغه باندي هغه کسور زیات وي چي هغه په ده کي موجود وي. د مثال په توګه دولس. اوس ددې نصف شپږ، ثلث ئې څلور، ربع ئې درې او سدس ئې دوه دي. نو ددغه ټولو کسور (نصف، ثلث، ربع، سدس) موجودو مجموعه پنځلس ده. او پنځلس تر دولسو زیات دی. لهذا دولس ته عدد زائد ویل کیږي.

۲: **ناقص:** هر هغه عدد چي تر هغه دده کسور کم وي (کوم چي په ده کي موجود وي) د مثال په توګه څلور. او س ددې نصف دوه، ربع ئې یو دی. لهذا مجموعه ددغه کسورو درې دي. او درې تر څلورو کم دي. نو دغه څلور ته عدد ناقص ویل کیږي.

۳: **مساوي:** هر هغه عدد چي دده سره هغه کسور برابر وي، چي هغه په ده کي موجود وي. د مثال په توګه شپږ. اوس ددې نصف درې، ثلث ئې دوه او سدس ئې یو دي. نو ددغه کسورو مجموعه شپږ ده. نو مجموعه د کسورو او دغه عدد سره برابر دي. نو شپږ ته عدد مساوي ویل کیږي.

دوم: اصم: هر هغه عدد چي دی ددغه صحی کسورو څخه یو لا هم نه لري. د مثال په توګه یو لس. او دغه لره نصف، ثلث، ربع دغه ډول نور کسور هم نسته.

عبارت

اَلتَّنَاقُضُ هُوَ اخْتِلاَفُ الْقَضِيَّتَيْنِ بِالْإِيْجَابِ وَالسَّلْبِ بِحَيْثُ يَقْتَضِي لِذَاتِهِ اَنْ تَكُوْنَ إِحْدَاهُمَا صَادِقَةً وَالْأُخْرَى كَاذِبَةً. كَقَوْلِنَا زَيْدٌ كَاتِبٌ. زَيْدٌ لَيْسَ بِكَاتِبٍ .وَلاَ يَتَحَقَّقُ ذٰلِكَ إِلاَّ بَعْدَ اتِّفَاقِهِمَا فِي الْمَوْضُوْعِ وَالْمَحْمُوْلِ وَالزَّمَانِ وَالْمَكَانِ وَالْإِضَافَةِ وَالْقُوَّةِ وَالْفِعْلِ وَالْجُزْءِ وَالْكُلِّ وَالشَّرْطِ .نَحْوُ زَيْدٌ كَاتِبٌ، زَيْدٌ لَيْسَ بِكَاتِبٍ.

ترجمه

تناقض اختلاف په اعتبار د ايجاب او سلب په ما بين کي ددو قضيو دادول دي چي دغه اختلاف په اعتبار د ذات د يوې قضيه د صادقوالي او دهغه بلي د کاذب والي تقاضی کوي. لکه زموږ دا قول "زيد ليکونکي دی" او " زيد ليکونکي نه دی". او دغه تناقض تر هغه وخته پورې نه ثابتيږی ترڅو چي ددغه دواړو قضيو موضوع سره يوه نه وي. محمول سره يو نه وی. زمانه سره يوه نه وی، مکان يو نه وی. اضافت يو نه وی. قوت او فعل سره يو نه وی. کل او جزء يو نه وی. او شرط يو نه وی. لکه "زيد ليکونکي دی"، او " زيد ليکونکي نه دی".

تشريح

د تناقض د تعريف بيان: هر هغه اختلاف چي په اعتبارد ايجاب اوسلب ددو قضيو په مابين کي وی. او دغه اختلاف دخپل ذات د وجي د يوې قضيې دربنتيا والي او د هغه بلي د درواغ والي تقاضی کوي.

دلته مصنف دا خبره ښيي چي تناقض مطلقا دداسي دو قضيو په ما بين کي نه راځي چي هغه د ايجاب او سلب په اعتبار سره مختلف وي. عام تردې دغه قضيې مخصوصې او که محصورې وي.بلکه ددې دپاره څو شرائط سته. او هغه آته او لاندې ذکر کيږي.

1: **د موضوع وحدت او يو والي:** ددواړو قضيو موضوع به يوه وی، ځکه که چيرې ددواړد موضوع يوه نه وی نو بيا تناقض نه راځي، ځکه هغه دواړې ربنتيا او درو غجني کيدای سي. **مثال:** "زيد قائم" "عمر و ليس بقائم". ددوې په ما بين کي د تناقض د نه موجود والي وجه نه يو والي د موضوع دی.

۲: **یو والي د محمول:** ددواړو قضیو محمول به یوه وی ځکه که چیري ددواړو محمول یونه وی نو بیا تناقض نه راځي ځکه هغه دواړي رښتیا او دروغجني کېدای سي.

مثال: "زید قائم. زید لیس بضاحک". اوس د محمول د نه یو والي په خاطر ددوی په مابین کي تناقض نسته.

۳: **د شرط او د قید یو والي:** دواړي قضیې به د شرط او قید په اعتبار سره یو وی ځکه که چیري شرط یي یو نه وو، نو بیا تناقض نه راځي ځکه هغه دواړي رښتیا او دروغجني کیدای سي.

مثال: "الجسم مفرق للبصر. بشرط کونه ابیض" په جسم په دې شرط سره سترګي بریښي چي دی سپین دی "الجسم لیس بمفرق للبصر بشرط کونه اسود" په جسم سترګي په دی شرط سره نه بریښي چي دی تور دی. اوس د شرط د مختلف والي ﴿سپین والي او تور والي﴾ د وجي ددوی په مابین کي اختلاف نسته.

۴: **د کل او جزء یو والي:** دواړي قضیې به د کل او جزء په اعتبار سره یو وی. که چیري په یوه کي حکم په کل یا په جزء وی نو په هغه بله کي به هم حکم په کل یا په جزء وی. ځکه که چیري دادول نه وو نو بیا تناقض نه راځي ځکه هغه دواړي رښتیا او دروغجني کیدای سي.

مثال: "الزنجی اسود. ای بعضه. زنجي تور دي یعني ددو ی ځيني بعض. "الزنجی لیس باسود ای کله" زنجي تور نه دي یعني هغه ټوله. اوس په یوه کي حکم په کل او په بله کي حکم په جزء باندي د کېدو د وجي ددوی په مابین کي تناقض نسته.

۵: **د زماني یو والي:** دواړي قضیې به دزماني په اعتبار سره یو وی ځکه که چیري زمانه یوه نه وی نو بیا تناقض نه راځي ځکه هغه دواړي رښتیا او دروغجني کېدای سي.

مثال: "زید قائم نهارا" زید د ورځي ولاړ دی. "زید لیس بقائم لیلا" زید د شپې ولاړ نه دی. اوس د زماني د مختلف والي ﴿ورځ او شپه﴾ د وجي ددوی په مابین کي تناقض نسته.

۶: **یو والي د مکان:** دواړي قضیې به د مکان په اعتبار سره یو وی ځکه که چیري مکان یو نه وی نو بیا تناقض نه راځي ځکه هغه دواړي رښتیا او دروغجني کیدای سي.

مثال: "زيدجالس في الدار"زيد په كور كي ناست دی."زيد ليس بجالس في السوق"زيد په بازار كي ناست نه دی.اوس دمكان د مختلف والي﴿كور او بازار﴾ د وجي ددوی په مابين كي تناقض نسته.

٧: **يو والي د اضافت:** دواړي قضيې به داضافت او نسبت په اعتبار سره يو وی ځكه كه چيري نسبت يو نه وی نو بيا تناقض نه راځي ځكه هغه دواړي رښتيا او دروغجني كيدای سي.

مثال: "زيد اب لعمر" زيد دعمر پلار دی."زيد ليس باب البكر" زيد د بكر پلار نه دی.اوس دنسبت او اضافت د مختلف والي﴿نسبت و عمر او په بله كي و بكر ته سوی دی﴾ د وجي ددوی په مابين كي اختلاف نسته.

٨: **دقوت او فعل يو والي:** دواړي قضيې به دقوت او فعل په اعتبار سره يو وی ځكه كه چيري په يوه كي حكم بالقوه او په هغه بل كي بالفعل وی نو بيا تناقض نه راځي ځكه هغه دواړي رښتيا او دروغجني كيدای سي.

مثال: "الخمر مسكر في الدن اى بالقوه."دمنگي شراب بالقوه نشه راوستونكي دی"الخمر ليس بمسكر في الدن اى بالفعل"په منگي كي شراب بالفعل نشه راوستونكي نه دی.اوس دقوت او د فعل د مختلف والي﴿بالفعل بالقوه﴾ د وجي ددوی په مابين كي اختلاف نسته.

خلاصه حواشي ايوبي

سوال: هر تعريف په جنس او فصل باندي مشتمل وي نو دلته جنس او فصل څه دي؟

جواب: د مصنف دغه قول"الاختلاف"جنس او شامل هغه اختلاف ته دی چي هغه د قضيو، د مفردينو، د قضيه او دمفرد ترمينځ وی.او د مصنف دغه قول "القضيتين" فصل دی، په دي سره هغه اختلاف ووتي چي هغه د قضيو ترمينځ نه وي. او دمصنف دغه قول " بالايجاب و السلب" فصل دی، او په دغه سره هغه اختلاف وزی چي هغه په اعتبار د اتصال او انفصال، كليت او جزئيت، تحصيل او د عدول وي. او د مصنف دغه قول "بحيث يقتضى" فصل په دغه سره هغه اختلاف وزی چي په ايجاب او سلب سره وی، مگر تقاضى د يوې قضيه د صادقوالي او د هغه بلي د دروغوالي نه كوي. د مثال په توگه " زيد ساكن دی". او " زيد متحرک نه دی". او د مصنف دغه قول "لذاته" فصل په دغه سره هغه اختلاف وزی چي هغه په ايجاب او سلب سره

وي، او تقاضی د یوې د صادق والي او د هغه بلي د درواغوالي کوي، مګر په اعتبار سره د ذات نه وي. بلکه په اعتبار د یو خاص مثال او ماده وی. لکه په یوې قضیه کي ایجاب او په هغه بلي قضیه کي سلب دده د هغه لازم وی چي هغه دده سره مساوی وي. د مثال په توګه "زید انسان". "زید لیس بناطق". نو اوس "زید انسان" د "زید لیس بناطق" سره مختلف او دغه اختلاف په اعتبار د ایجاب او د سلب دی، او دغه د یوې د صادق والي او دهغه بلي د درواغ والي تقاضی کوي. مګر دغه تقاضی په اعتبار د ذات ددغه اختلاف نه ده، بلکه په واسطه د لازم مساوي وی. ځکه ناطق د انسان سره مساوي دي. ددغه وجي د ناطق په نفي کولو سره نفي د انسان راځي. او بالعکس. لهذا زید انسان په قوت کي د زید ناطق دی. ګواکي په حقیقت کي دا ډول ده "زید ناطق، زید لیس بناطق. لهذا دلته دغه اختلاف د مساوي شي "ناطق" په واسطه سره ددغه خبري تقاضی کوي چي چي یوه قضیه صادق او هغه بله کاذبه ده. او دغه تناقض نه دی. ځکه په تناقض کي هغه اختلاف معتبر دی چي هغه د یوې د صادقوالي او د هغه بلي د کاذب والي په اعتبار د ذات تقاضی کوي.

لقد جمع هذه الشرائط: بعضو شاعرانو دغه آته شرطونه د تناقض په دغه راتلونکو بیتونو کي یو ځای کړي دي.

په تناقض کي آته اتحاده شرط بوله ○ یو والي د موضوع، محمول، مکان.

وحدت د شرط، اضافت، جزء او کل ○ قوت او فعل دی بل وحدت زمان بوله.

اقول النسخ القدیمة شاهدة : دغه قید په اصل نسخه کي وجود نه لری، بلکه دغه د کاتبوانو د قلم تېروتنه ده.

سوال: پر دغه تېروتني څه دلیل وجود لری؟

جواب: دلیل دادی چي تناقض محل کوم خاص قسم د قضیه نه دی، بلکه دغه په دغه ذکر سوی شرطونو سره عام دی شامله و مخصوصه او محصورې دواړو ته دی، البته په محصوراتو کې د تناقض د وجود دپاره یو زائد شرط پر دغه ذکر سوی شرطونو وجود لری. او هغه شرط دادی چي ددوی تر مینځ به اختلاف په اعتبار د کلیت او جزئیت وی. انشاء الله ئې تفصیل راتلونکي دی.

عبارت

فَنِقيضُ المُوجَبَةِ الْكُلِّيَّةِ إنَّمَا هِيَ السَّالِبَةُ الجُزئِيَّةُ. كَقَوْلِنَا كُلُّ إنسَانٍ حَيَوانٌ، وَبَعْضُ الإنسَانِ لَيسَ بِحَيَوانٍ. وَنَقِيضُ السَّالِبَةِ الْكُلِّيَّةِ إنَّمَا هِيَ المُوجَبَةُ. كَقَوْلِنَا: لاَ شَيْءَ مِنَ الإنسَانِ بِحَيَوانٍ، وَبَعْضُ الإنسَانِ حَيَوانٌ .

ترجمه

د موجبه کليه نقيض سالبه جزئيه راځي. لکه زموږ دا قول "هر انسان حيوان دی". او "بعض د انسانانو څخه بيا حيوان نه دی". او د سالبه کليه نقيض موجبه جزئيه راځي. لکه زموږ دا قول "يو هم د انسان څخه حيوان نه دی". او "بعض د انسانانو څخه حيوان دی".

تشريح

په قضيه محصوره کي حکم پر افرادو سوی وی. که چيری په يوه قضيه کي حکم پر ټولو افرادو د موضوع سوی وی، نو ددغه د مخالفت لپاره دومره کفايت کوی چي ددغه موضوع د بعضو افرادو څخه دغه حکم نفي سي. د مثال په توګه که چيری وويل سي چي "هر انسان کاتب دی "، نو ددغه قضيه د صداقت لپاره دا ضروری ده چي د انسان ټوله افراد به کاتبان وی، او که چيری يو فرد د افرادو څخه د انسان کاتب نسي نو بيا دغه "هر انسان کاتب دی" کاذبه ګرزی، په دغه وجه که چيری يو کس ددغه قضيه په مقابل کي ووايي " بعض د انسان څخه کاتبان نه دي "، نو دغه قول د اول قول مقابل دی. او دغه دواړه قولونه صادق يا کاذب کېدای نسي ، دغه ډول که چيری حکم بعضو افرادو ته ثابت سوی وی، يا د بعضو څخه نفي سوی وی، نو ددغه د مخالفت لپاره ضروری ده چي د ټولو افرادو څخه حکم نفي سي او يا و هغو ته ثابته و ګرزول سي. ځکه د بعضو افرادو مخالفت په بعضو نورو سره وسي نو بيا تناقض نه ثابتيږی. نو دواړی قضيې به رښتيوني وي، د مثال په توګه " بعض د حيوان انسان دي"، او "بعض د حيوان څخه انسان نه دی"، لهذا دغه دواړی قضيې رښتيوني دی، او حال دا چي د تناقض دپاره دا ضروری ده چي يوه د قضيو څخه صادقه او هغه بله کاذبه وی. په دغه وجه د موجبه کليه نقيض سالبه جزئيه راځي، او د سالبه کليه نقيض موجبه جزئيه

راځي. او ددغه څخه معلومه سوه چي د سالبه جزئيه نقيض موجبه كليه راځي ، او د موجبه جزئيه نقيض سالبه كليه راځي.

خلاصه حواشي ايوبي

علامه فرمايي چي دغه قول د مصنف " فنقيض الموجبة الكلية "په اصل كي ورسته تر دې قول "د المحصورتان لا يتحقق الخ" دی، ځكه موجبه كليه او جزئيه اقسام د محصوره دي، نو اقسام بايد ورسته تر مقسم راوړل سي، نو اوس دغه راوړل مخكي تر مقسم دغه د كاتبانو تېر وتنه ده.

عبارت

وَالْمَحْصُورَتَانِ لاَ يَتَحَقَّقُ التَّنَاقُضُ بَيْنَهُمَا إِلاَّ بَعْدَ اخْتِلاَفِهِمَا فِي الْكُلِّيَةِ وَ الْجُزْئِيَةِ، لِأَنَّ الْكُلِّيَّتَيْنِ قَدْ تَكْذِبَانِ. كَقَوْلِنَا كُلُّ إِنْسَانٍ كَاتِبٌ، وَلاَ شَيْءَ مِنَ الْإِنْسَانِ بِكَاتِبٍ . وَالْجُزْئِيَّتَيْنِ قَدْ تَصْدُقَانِ. كَقَوْلِنَا: بَعْضُ الْإِنْسَانِ كَاتِبٌ، وَبَعْضُ الْإِنْسَانِ لَيْسَ بِكَاتِبٍ.

ترجمه

په دو محصورو قضيو كي تر هغه پوري تناقض راتلای نسي تر څو پوري دوی په كليت او جزئيت كي سره مختلفي نه وی. ځكه دوې كلي محصورې قضيې كله دروغجني وي لكه زموږ دا قول "هر انسان كاتب دی"، او " يو فرد د انسان كاتب نه دی". او داسي دوې قضيې چي جزئي وي كله رښتيوني وي . لكه زموږ دا قول " بعض د انسان څخه بالفعل كاتب دي"، او " بعض د انسان څخه بالفعل كاتب نه دی".

تشريح

څه وخت دد و محصورو ترمينځ د تناقض د راتګ دپاره د مخكني آتو شرائطو سره سره يو بل شرط هم سته، هغه شرط دادی چي دواړي قضيې به په كميت ﴿ چي كليت او جزئيت دی﴾ كي مختلفي وي دادول كه يوه كلي وی نو هغه بله به جزئي وي، ځكه كه چيري دواړی كلي يا جزئي وي نو بياتناقض نه راځي. ځكه د دواړي كليو درواغ والي او د دواړو جزئيه رښتياوالي په هغه مثال كي كېدای سي چي په هغه كي موضوع عام تر محمول وی.د مثال په توګه"هر حيوان انسان دی". "دحيوان يو فرد انسان نه دی". اوس دغه دواړه كليې دي مګر

دواړي درواغ دي.او جزئيې د مثال په توګه "بعض حيوان انسان دی.بعض حيوان انسان نه دی". اوس دغه دواړي قضيې صحی دی.

سوال: ددغه دواړي جزئيو رښتياوالي او عدمي تناقض ددې وجي څخه نه دی چي په دوی کي اختلاف د کميت نسته. بلکه په وې وجه سره دی چي په دوی کي يو والي د موضوع نسته. څکه د حيوان په کوم افرادو باندي چي په حيوانيت سره حکم سوي دی په هغو باندي حکم په نه انسانيت سره نسي کيدای. بلکه په هغه نورو افرادو باندي دی چي هغه سېوا د هغه اولو څخه دي.اوس.که چيري موضوع ددوی يوه سي نو بيا ددوی په ما بين کي تناقض راځي؟لهذا رښتيا والي او عدم تناقض د وجي د موضوع د مختلف والي دی نه د کميت د يو والي د وجي؟

جواب:په قضيه کي دوه شيان دي.

١: **ذات موضوع**: هغه افراد چي په هغو باندي په خارج کي موضوع صادقيږي. د مثال په توګه " کل انسان حيوان"اوس انسان په خارج کي په زيد او عمر باندي صادقيږي .او دغه زيد ،او عمر ذات د موضوع دی.

٢ :**موضوع فی الذکر**: هرهغه لفظ چي د موضوع د ذات څخه په هغه سره تعبير کول کيږي. په تير سوي مثال کي لفظ د انسان دی.اوس خلاصه د جواب داده چي په ټولو احکامو کی مفهوم د قضيې معتبريږی﴿ ددې وجي که چيري د جزئيو د مفهومو لحاظ وسي چي هغه ثبوت د بعضو افرادو او سلب د نورو بعضو افرادو دی نو بيا ددوی په مابين کي تناقض نه راځي.ددغه وجي ددوی په مابين کي د تناقض د راتلو دپاره د يو بل شي زياتوالي شرط سو چي هغه جلا والي په کميت کي دی﴾. لهذا که چيري يوه قضيه موجبه کليه وی نو هغه بله به سالبه جزئيه وي.او که چيري يوه موجبه جزئيه وی نو هغه بله به سالبه کليه وی.او د موجبه جزئيه نقيض سالبه کليه ده).

خلاصه حواشي ايوبي

په دو محصورو قضيو کي د تناقض د راتلو دپاره يو بل شرط وجود لری چي هغه دادی چي

ددوی تر مینځ به په کلیت او جزئیت کي اختلاف وی. ددغه شرط د ښوولو دپاره مصنف و فرمایل "و المحصورتان".

د محصورو تر مینځ به هلته تناقض راځي چي یوه ددوی څخه کلي او هغه بله جزئي وی. ځکه چيری دواړی جزئي وي نو بیا ددوی تر مینځ تناقض وجود نه لری، ځکه په دغه صورت کي ددې احتمال وی چي دغه دواړي قضیې دي رښتیوني وي. او دغه دول که چيری دغه دواړی قضیې کلي وي نو بیا هم ددوی تر مینځ تناقض وجود نه لری، ځکه دلته هم د دواړود دروغجنوالي احتمال وجود لری.

ای في الواقع فان القضيتين: په تناقض کي د محصورو که چيری جزئیت کافي سي دادول چي دواړی جزئیه وی نو دغه هلته صحت لری چي یو مثال به هم داسي نه وی چي دوې جزئې محصورې دی د واقع او نفس الامر په اعتبار سره یو ځای کیږی (سره د مخکني شرائطو د تناقض).

اوس که چيری موږ دا معلومول غواړو چي دوو محصورو تر مینځ د تناقض د راتګ لپاره جزئي والي کافي دی، نو باید موږ وګرو چي کومي داسي دوې محصورې جزئې خو به نه وی چي په واقع کي دواړي رښتیوني وي، نو داسي محصورې جزئې وجود لری چي په هغه کي د تناقض پاسني شرائط وجود لری خو بیا هم دواړي رښتیوني دي لکه زموږ دا وینا "بعض الانسان کاتب"، او "بعض الانسان لیس بکاتب" دواړي جزئیه محصوره دي، او دواړی په واقع کي رښتیوني دي، ځکه بالفعل بعض انسانان کاتبان او بعض بیا نه وي. نو معلومه سوه چي د تناقض لپاره جزئیت په محصورو کي کافي او شرط نه دی بلکه اختلاف د کلیت او جزئیت شرط دی.

عبارت

اَلْعَكْسُ: هُوَ أَنْ يَصِيرَ الْمَوْضُوعُ مَحْمُولاً .وَالْمَحْمُولُ مَوْضُوعًا مَعَ بَقَاءِ السَّلْبِ .وَالْإِيجَابِ بِحَالِهِ وَالتَّصْدِيقِ وَالتَّكْذِيبِ بِحَالِهِ، وَالْمُوجَبَةُ الْكُلِّيَّةُ لاَ تَنْعَكِسُ كُلِّيَّةً إِذْ يَصْدُقُ قَوْلُنَا :كُلُّ إِنْسَانٍ حَيْوَانٌ .وَلاَ يَصْدُقُ كُلُّ حَيْوَانٍ إِنْسَانٌ بَلْ تَنْعَكِسُ جُزْئِيَّةً لِأَنَّا إِذَا قُلْنَا: كُلُّ إِنْسَانٍ حَيْوَانٌ يَصْدُقُ بَعْضُ الْحَيْوَانِ إِنْسَانٌ، فَإِنَّا نَجِدُ شَيْئًا مَوْصُوفًا بِالْإِنْسَانِ وَالْحَيْوَانِ فَيَكُونُ بَعْضُ الْحَيْوَانِ إِنْسَانًا.

ترجمه

عکس هغه قضیه ده کومه چې د موضوع په محمول او د محمول په موضوع بدلولو سره حاصلیږي. هرد دې چې سلب او ایجاب او رښتیاوالي او دروغ والي په خپل حال پاته وی. د موجبه کلیه عکس کلیه نه راځي. ځکه زموږ دا قول هر انسان حیوان دی رښتیوني دی. مګر هر حیوان انسان دی رښتیوني نه دی، بلکه عکس ددې جزئیه راځي. ځکه څه وخت چې موږ ووایو: هر انسان حیوان دی، او بعض حیوان انسان دي. ځکه موږ یو شي په انسان او حیوان دواړو سره موصوفه پیدا کوو، نو بعض حیوان انسانان و ګرزیدل.

تشریح

عکس په لغت کي بدلولو ته ویل کیږي، او په اصطلاح کې ددغه اطلاق پر دو معناګانو کیږي.

(۱): ګرځول د محمول موضوع او د موضوع محمول.

(۲): هغه قضیه چې حاصله وروسته تر بدلولو سي.

سوال: د عکس اطلاق پر دغه دواړو معناګانو باندي څه حیثیت لري؟

جواب: اصل حقیقت دادي چې عکس په لغت و دې ته ویل کیږی چې دیو شي آخر اول و ګرزول سي. ﴿قاموس﴾ بیا دغه لفظ ددغه معني څخه و دې معني ته رانقل سو "محمول په موضوع او موضوع په محمول سره بدلول". او دغه مسمي کولو د خاص په نامه سره د ... د قبیلي څخه دی. او بیالفظ د عکس مجازاً پر دې معني یي اطلاق و سو "هر هغه قضیه چې ...

دغه بدلولو سره حاصله سي" ، ځکه دغه بدلول سبب ددغه قضیه دحاصلېدولو دی.یا عکس په دغه معني کي دومره استعمال سو چي په دغه کي یې استعمال حقیقت و گرزیدی.

سوال: ددغه تعریف یو څه وضاحت وکړه؟

جواب: د سلب او ایجاب د پاته کېدو مطلب دادی: که چیري اصل موجبه وه نو عکس به هم موجبه وی.او که چیري اصل سالبه وی نو عکس به هم سالبه وی.او د صدق او کذب د پاته کېدو مطلب دادی: که چیري اصل صادق وی نو عکس به هم صادق وی.د مثال په توگه "کل انسان حیوان" اوس موږ ددغه عکس جوړول غواړو نو موږ موضوع "انسان" محمول او محمول"حیوان"موضوع جوړه کړو.او ووایو "بعض الحیوان انسان" .او څه وخت چي موږ ددې "لاشی من الانسان بحجر" عکس جوړول وغواړو نو بیا به موږ داډول وایو "لاشی من الحجر بانسان".

سوال: په عکس کي دا خبره ولي شرط سوه چي که چیري اصل صادق حقیقتا یا صادق فرضا وي نو عکس به هم صادق وي؟

جواب: ځکه عکس د لوازمو څخه د قضیه یو خاص لازم دی.او د ملزوم رښتیا والي بېله رښتیا والي د لازم نسي کیدای. ددغه وجي یي دغه شرط و گرزوی.

سوال: منطقینو د کذب پاته والي ولي شرط نه کړي داډول که چیري اصل درواغ وی نو عکس به هم درواغ وی؟

جواب: ځکه د ملزوم د درواغ والي څخه د لازم درواغ والي نه لازمیږي.ځکه داډول کېدای سي چي ملزوم"اصل قضیه" درواغ او لازم" عکس" رښتیا وی.د مثال په توگه"هر حیوان انسان دی".او دغه درواغ دی.مگر ددغه عکس رښتیا دی"بعض انسانان حیوان دي" قطع نظر د نورو انسانانو څخه چي هغوی حیوانا ن دي او که نه دي.لهذاد عکس په تعریف کي د درواغ باقي پاته کیدنه شرط نه کړل سوه.

خلاصه حواشي ایوبي

عکس دوه قسمه لري. ۱: عکس مستوی د کوم تعریف مخکي تېر سو.

۲: عکس نقیض، ددې په تعریف کي اختلاف تر سره سوی دی،

متقدمین حضرات: نقیض د موضوع محمول و گرزول سي، او نقیض د محمول موضوع و گرزول سي. ایجاب او سلب باقي پاته وی او داډول صدق هم پر خپل ځای پاته وی.

مثال: "کل انسان حیوان" یعني هر انسان حیوان دی. اوس ددغه جمله عکس نقیض جوړول دی نو اوس دلته یو طرف "انسان" دی او هغه بل طرف "حیوان" دی، نو د موضوع نقیض چي "لا انسان" دی هغه محمول و گرزول سي، او د محمول نقیض "لاحیوان" دی هغه موضوع و گرزول سي، نود "کل انسان حیوان" عکس داډول و گرزېدی " کل لاحیوان لاانسان".

متاخرین: موضوع محمول و گرزول سي، او د محمول نقیض د موضوع محمول و گرزول سي، او ددغه سره سره په ایجاب او سلب کي اصل او عکس سره مختلف وی مگر صدق پر خپل ځای پاته وی.

مثال: " کل انسان حیوان"، اوس یو طرف "انسان" او بل طرف "حیوان" دی، موضوع بعینه محمول و گرزېدل، او د نقیض د محمول "لاحیوان" موضوع و گرزول سو، نو قضیه داډول سوه " کل لاحیوان لیس بانسان"، یعني نه حیوان انسان کېدای نسي.

سوال: تقریرد سوال دادی چي تعریف دعکس جامع نه سو. ځکه ذات د انسان موضوع ده مثلا. او محمول مفهوم د حیوان دی مثلا، او په عکس کي مفهوم د حیوان ذات د انسان نه کیږي بلکي ذات د حیوان موضوع او دغه ډول ذات د انسان محمول کېدلای نه سي بلکي مفهوم د انسان محمول کیږي نو احد طرفی مکان آخر نه سو؟

جواب: مراد د طرفین څخه طرفین په ذکر او عنوان کي دي نو اوس اعتراض نه واردیږي. ځکه یو طرف په مثال مذکور کي[کل انسان حیوان] لفظ د انسان ؤ دغه طرف محمول په عکس کي دی او هغه بل طرف په ذکر کي لفظ د حیوان دی اوس موضوع په عکس کي ده. نو خلاصه د تعریف داسوه چي گرزول د محمول عنوان د موضوع او عنوان د موضوع محمول دی سره د بقاء د صدق.[کذافی بحر العلوم صفحه نمبر ۲۰۲]

مؤجبات کلي او که جزئي وي د هغو عکس کلي نه راځي، بلکه عکس یي محض جزئي راځي، ځکه د مؤجبه کلیه عکس که چیري کلیه سي نو بیا دغه به په هر ماده او مثال کي

صادقیږي. ځکه د قضیه عکس په هره ماده کي چي هم وی د اصل قضیه سره لازم وی. او
حال داچي د مؤجبه کلیه عکس مؤجبه کلیه صادق کېدنه په هرځای کي نه راځي، ځکه په
کومو مثالو کي محمول عام او موضوع خاص وی په هغه کي د کلیه عکس کلیه نه
راځي. ځکه د عکس کولو ورسته موضوع عام او محمول خاص وګرزی. نو حمل د خاص په
ټولو افرادو باندي د عام راځي، او دغه صحی نه ده. د مثال په توګه "هر انسان حیوان دی".
اوس ددغه عکس دادي "هر فرد دحیوان انسان دی". لهذا اصل ربنتیا او عکس درواغ دی.
او دغه باطل دی. او هغه اصل چي ربنتیا وی د هغه عکس هم ربنتیا وی. او ددغه کلیه عکس
هلته ربنتیا کیږي چي عکس یي جزئي او داډول و ګرزول سي "بعض د حیوان څخه انسان
دي". نو دا خبره ثابته سوه چي د مؤجبه کلیه عکس جزئیه وي.

سوال: په عبارت کي د "الکذب" لفظ راوړل صحت نه لری، ځکه د اصل د کاذبوالي او دروغجن
کېدلو څخه دا لازمه نه ده چي ددغه عکس به هم کاذبه وی، ځکه داسي کیږی چي اصل دي
کاذب وی مګر عکس دې کاذبه نه وی، د مثال په توګه "کل حیوان انسان" کاذب دی، مګر ددغه
عکس "بعض الانسان حیوان" صادقه دی، نو که چیری د اصل د کذب څخه د عکس کذب
لازموای نو بیا به د "الکذب" ویل صحت لرلي وای؟

جواب: خبر هم دغه ستا صحی ده، مګر دلته دغه راوړل د کاتب څخه خطاء تر سره سوېده.
بعضو علماؤ چي په کومو نسخو کي دغه لفظ نه وو وراضافه کړی دی او دغه صحت نه لری.
ځکه علامه تفتازاني رحمه الله فرمایي : که چیری اصل صادق وو نو عکس به صادقه وی، او
که چیری عکس کاذبه وی نو اصل به کاذبه وی. او داډول نه ده چي کذب د اصل مستلزم
کذب لره د عکس دی. یا د مصنف د قول مطلب دادی چي په عکس کي به مجموعه د صدق
او کذب پاته وی. او دا قاعده ده چي د مجموعې په صورت کي د مجموعې د هر هر فرد
ربنتیاوالي ضروری نه وی. بلکه د یوه فرد په صدق سره هم مجموعه صادقه ګرزی، نو دلته د
صدق بقاء شرط ده نه د کذب. څرنګه دغه بقاء د صدق یو فرد د دغه مجموعه دی، د فرد په
صدق سره د مجموعه صدق راځي نو ددغه فرد په صدق سره مجموعه صادقه و ګرزېدله.

قوله بل آه: بدانکه صدق اصل را الخ: د صدق سره د اصل صدق د عکس لازم دی، ځکه عکس لازم د اصل سره وی. نو اصل ملزوم او عکس لازم دی، او د صدق سره د ملزوم صدق د لازم، لازم دی. او د کذب سره د اصل کذب د ملزوم لازم نه دی. ځکه د ملزوم په کذب سره د لازم کذب راتلل لازم نه دی. ځکه کله کله داسي وی چي لازم عام تر ملزوم وی. او په کذب سره د خاص کذب د عام راتلل لازم نه وی، نو کذب د ملزوم کذب لره د لازم، لازم نه دی. د مثال په توګه یو کس داسي وینا وکړی "لو کان هذا الشيء انسانا کان حیواناً لکنه لیس بالنسان" یعني که چیری دغه شي انسان وی نو حیوان به وی، مګر دغه انسان نه دی، نو اوس ددې سره دا لازمه نه ده چي دغه شي به حیوان هم نه وی، نو دا خبره ثابته سوه چي د نفي او کذب سره د خاص نفي او کذب د عام راتلل لازم نه دی.

سوال: آیا د قضایاؤ منفصله او اتفاقیه خاصو عکس راځي؟

جواب: عکس یې راتلای سي، مګر ګټور نه دی. ځکه په دغه دواړو صورتونو کي عکس کومه نوې فائده نه ورکوی. بلکه کوم څه چي اصل فائده کوی هم هغه شي ددوی عکس فائده کوی. د مثال په توګه "العدد اما زوج او فرد". نو عکس به ددغه "العدد اما فرد او زوج" به راسي، ددې او د اصل ترمینځ کوم فرق وجود نه لری، او دغه ډول که وویل سي "ان کان الانسان ناطقاً کان الحمارُ ناهقاً". اوس که ددې عکس جوړ سي نو داسي به وویل سي "ان کان الحمارُ ناهقاً کان الانسانُ ناطقاً". اوس کومه فائده چي اصل ورکول هم هغه فائده یې عکس ورکوی.

سوال: اتفاقیه عامه چي مرکبه د مقدم محال او تالي صادقه څخه وی ددغه عکس راتلای سي؟

جواب: نه دغه نسي راتلای، ترکیب ددوی د مقدم محال او تالي صادقه څخه روا ښت نه لری، د مثال په توګه "لو کان لاشيء موجوداً کان الانسان ناطقاً" یعني که چیری "لاشي" موجوده سي نو انسان به ناطقه وی. اوس دلته د "لاشيء" موجودوالي محاله دی، ځکه د "لاشيء" نقیض چي "شيء" دی په خارج کي وجود لری، لهذا مقدم محاله او تالي "د انسان ناطقیت" صادقه دی. اوس ددغه عکس روا نه دی، او عکس به یې داډول مرکبیږی "لو کان انسان ناطقاً کان لاشيء موجوداً" یعني که چیری انسان ناطق سي نو لاشي به موجود سي، لهذا د "انسان د

ناطقيت " د صدق په صورت کي به د "لاشي" موجوديت لازم سي، او حال دا چي د "لاشيء" موجودوالي کاذبه دی. نو دا خبره معلومه سوه چي عکس کاذبه دی، نو دلته اصل صادقه او عکس کاذبه سو، او داسي عکس صحی نه دی چي اصل يې صادقه او دی کاذبه وی، ځکه په عکس کي دا شرط وجود لری چي صدق به باقي په عکس کي وی کوم چي دلته نسته.

سوال: د اصل په کذب سره کذب د عکس لازم وی؟

جواب: نه، دغه لازم نه دی. د مثال په توګه که وویل سي "کل حیوان انسان " يعني هر حيوان انسان دی، اوس دغه خبره کاذبه ده،او عکس ددې " بعض انسان حيوان" دی يعني بعض انسان حيوان دی، او دغه صادق دی، نو اصل کاذب او عکس صادق دی.

سوال: "مع بقاء الصدق" په څه معني سره دی، يعني که اصل صادق وی نو عکس به يې هم صادقه وی، ددې څه مطلب دی؟

جواب: ددې مطلب دا نه دی چي اصل په واقع او حقيقت کي صادقه وی نو عکس به يې هم په واقع کي صادقه وی. بلکه د صدق معنی داده چي کوم شي صادق و بلل سي نو عکس به يې هم صادقه بلل کيږی. نو اوس تعريف د عکس و قضاياؤ کاذبو ته هم شامله سو. ځکه کوم کس چي " کل حمار فرس" صادقه بولي نو هغه دا هم صادقه بولي "بعض فرس حمار".

سوال: موجبه کليه عکس ولي موجبه کليه راتلای نسي؟

جواب: ځکه د قضيه د لوازمو څخه يو لازم د هغه قضيه عکس وی. او لازم د شي هر وخت وی او تر يو ځای پوری خاص نه وی، نو که عکس د موجبه کليه موجبه کليه سي نو په هره موجبه کليه کي به دغه ډول وی، او حال دا چي داډول نه ده، ځکه په کومه قضيه کي چي موضوع خاص او محمول عام وی، لکه "کل انسان حيوان" نو عکس ددې کليه صادقېدای نسي، "کل حيوان انسان". او په بعض ځايونه بيا راځي هغه وخت چي موضوع او محمول سره برابر وی لکه "کل انسان ناطق" " کل ناطق انسان" اوس دغه دواړه صادق دي. او دغه ډول که چيری موضوع عامه او محمول خاص وی نو بيا يې هم عکس کليه راتلای سي لکه "کل حيوان انسان" اوس دغه کاذبه ده مګر عکس يې راتلای سي " کل انسان حيوان". او دغه صادقه

ده، او په عکس کي بقاء د کذب لازمه ده   يعني که اصل کاذب وی نو عکس به هم کاذب وی دغه ډول نه ده. لهذا دا معلومه سوه چي هر ځای کي د موجبه کليه عکس موجبه کليه نسي راتلای نو معلومه سوه چي دغه عکس په صورت کي د موجبه کليه لازم د موجبه کليه سره نسو، کوم چي لازم نه وی هغه عکس نه وی، نو د موجبه کليه عکس موجبه کليه نه راځي.

﴿فائده﴾: څه وخت چي د يو شي عکس بيانيږي نو ددغه دري طريقي وي.

اول:افتراض: هرهغه دليل چي په هغه کي ذات دموضوع يو معين شي فرضول.اود عکس د مفهوم د حاصلولو په خاطر په ده باندي وصف د موضوع او د محمول حمل کولو ته افتراض ويل کيږي.د مثال په توګه څه وخت چي مؤجبه کليه صادق سي "کل انسان حيوان" نو موږ ذات د موضوع "چي افراد د انسان دي" په حيوان او انسان سره موصوفه پيدا کړو.دا ډول "کل فرد من افراد الانسان حيوان" و کل فرد من افراد الانسان انسان". نو ددغه نتيجه د شکل ثالث مطابق دا راځي "بعض الحيوان انسان".او دغه زموږ مقصد دی.

دوم:عکس: د اصل د نقيض د حاصلولو په خاطر دعکس د نقيض عکس کولو ته دليل عکس ويل کيږي.د مثال په توګه د "کل انسان حيوان" عکس "بعض الحيوان انسان" دی.اوس که چيري"دغه بعض الحيوان انسان" نه سي.نو ددغه "بعض الحيوان انسان" نقيض چي سالبه کليه ده "لا شی من لحيوان بانسان" به صادقه سي" ځکه که چيري صادق نه سي نو يو شي به د نقيضو څخه خالي پاته سي او دغه صحی نه دی". او څه وخت چي سالبه کليه صادقه سي نو ددې عکس به هم صادق سي "ځکه د عکس صادقېدل په تقدير د اصل دصادقېدو داصل دلوازمو څخه وی".اودغه "لا شی من الانسان بحيوان" دی.او دده "بعض الحيوان بانسان" د نقيض " لا شی من الحيوان بانسان" د عکس "لا شی من الانسان بحيوان" صادق کېدنه باطل دی.ځکه انسان اودحيوان په ما بين کي منافات راغلي.او دغه منافات راتلل باطل دی.نو نتيجه داسوه چي مؤجبه جزئيه عکس د مؤجبه کليه دی.

دريم:خلف: د عکس نقيض د اصل سره ددې لپاره ضمول چي سلب د شي د ځان څخه راسي. د مثال په توګه د "کل انسان حيوان" د صادق کېدو ورسته مؤجبه جزئيه "بعض الحيوان انسان" به

صادقه سي.ځکه که چیري دغه صادقه نه سي نو د موجبه جزئیه نقیض "لا شی من الحیوان بانسان" به صادق سي.او څه وخت چي نقیض یې صادقه سي نو دده یو ځای والي د اصل "کل انسان حیوان" سره روا وی.نو نتیجه دا سوه چي څه وخت مؤجبه جزئیه صادق نه سي نو دده د نقیض ضمول د اصل سره روا وی دادول "کل انسان نحیوان .و لا شی من الحیوان بانسان" نو نتیجه به داسي" لا شی من الانسان.بانسان"، مګر دده ضمول د اصل سره روا نه دی ځکه د دغه ضمېد ولو د وجي محال"د شي نفي کول د خپل ځان څخه "راځي. نو داثابته سوه چي موجبه جزئیه به صادقه کیږي.

عبارت

وَالمُوجَبَةُ الجُزئِيَّةُ أَيضًا تَنعَكِسُ جُزئِيَّةً بِهذِهِ الحُجَّةِ. وَالسَّالِبَةُ الكُلِّيَّةُ تَنعَكِسُ سَالِبَةً كُلِّيَّةً، وَذلِكَ بَيِّنٌ بِنَفسِهِ لِأَنَّهُ إِذَا صَدَقَ لاَ شَيْءَ مِنَ الإِنسَانِ بِحَجَرٍ، صَدَقَ لاَ شَيْءَ مِنَ الحَجَرِ بِإِنسَانٍ .وَالسَّالِبَةُ الجُزئِيَّةُ لاَ عَكسَ لَهَا لُزُومًا، فَإِنَّهُ يَصدُقُ بَعضُ الحَيَوَانِ لَيسَ بِإِنسَانٍ، وَلاَ يَصدُقُ عَكسُهُ.

ترجمه

په دغه دلیل سره د موجبه جزئیه عکس موجبه جزئیه راځي. او د سالبه کلیه عکس سالبه کلیه راځي. او دغه پخپله یوه ښکاره خبره ده. ځکه څه وخت چي د انسان څخه هیڅ یو ډبره نه ده، نو دا پخپله صادقیږي چي د ډبرې څخه هیڅ یو، انسان نه دی. او سالبه جزئیه عکس لازم نه لري. ځکه بعض حیوان انسان نه دی صادقه ده مګر ددې عکس صادقه نه دی.

تشریح

د سالبه کلیه عکس سالبه کلیه راځي، ځکه که چیرې د دې عکس کلیه نه سي نو سلب د شي به د خپل ځان څخه په دلیل خلف سره راسي. د مثال په توګه "لا شی من الانسان بحجر" عکس "لا شی من الحجر بانسان" دی. که چیرې دغه تسلیم نه سي. نو ددغه "لا شی من الحجر بانسان" نقیض "بعض الانسان بحجر" به صادق سي. ځکه که چیرې صادق نه سي نو یو شي به د نقیضینو څخه خالي پاته سي. او دغه باطل دی. نو د عکس نقیض صادق سو. لهذا اصل دا دی "لا شی من الانسان بحجر". وبعض الانسان حجر" نو نتیجه دا سوه "بعض الحجر لیس بحجر". او دغه سلب د شي "حجر" د خپل ځان "حجر" څخه راغلی. او دغه باطل دی. نو دا ثابته سوه چي د سالبه کلیه عکس سالبه کلیه وي.

د سالبه جزئیه عکس هر وخت نه راځي بلکه کله صحی نه وي. ځکه کله کله د سالبه جزئیه موضوع عامه او محمول یې خاص وي. او دغه صادق وي ځکه د خاص د بعضو افرادو څخه د عام سلبول صحی وي. د مثال په توګه "بعض الحیوان لیس بانسان". اوس دغه قضیه صادقه ده. مګر ددې عکس "بعض الانسان لیس بانسان" کاذب دی. ځکه په دغه کي سلب د عام د بعض

افرادو څخه د خاص راځي. او دغه صحی نه دی. ځکه خاص بېله عام نه سي موجودېدلای.او کله کله دده عکس راتلل صحي وی.دمثال په تو ګه "بعض الانسان ليس بحجر".او ددې عکس صادق وی "بعض الحجر ليس بانسان". او دغه صادق دی ددغه وجي مصنف يې وويل چي عکس ددې کلي نه وی.

خلاصه حواشي ايوبي

سوال: د سالبه جزئيه عکس سالبه جزئيه راتلل لازم نه دی، او دغه ډول د موجبه کليه عکس موجبه کليه راتلل هم لازم دی، کله صحی وی (دا هغه وخت چي موضوع او محمول سره برابر وی لکه کل انسان ناطق)، او کله بيا غلط وی (دا هغه وخت چي موضوع خاص تر محمول وی لکه کل انسان حيوان). لهذا سالبه جزئيه عکس او د موجبه کليه عکس سره برابر دی، دواړه لازم نه دی، دواړه کله صادقه او کله بيا کاذبه وی، نو مصنف رحمه الله د موجبه کليه د عکس په بيان کي ولي داسي نه وويل "د موجبه کليه عکس موجبه کليه راتلل لازم نه دی". او دلته يې بيا ولي وويل؟

اول جواب: عکس لغوی د قضيه لازم د قضيه سره نه وی، د سالبه جزئيه عکس سالبه جزئيه راتلل دغه عکس لغوی دی، څرنګه عکس لغوی لازم د قضيه سره نه وی په دغه وجه مصنف و فرمايل چي سالبه جزئيه عکس (لغوی) د سالبه سره لازم نه دی، او موجبه کليه کي عکس منطقي مراد دی، او عکس منطقي لازم د قضيه سره وی، او د موجبه کليه سره عکس (اصطلاحي) لازم موجبه کليه نه وی نو په دغه وجه هلته مصنف رحمه الله و فرمايل چي عکس د موجبه کليه، کليه نه راځي. (شيخ عبدالقادر)

دوهم جواب: دلته مراد عکس اصطلاحي دی نه لغوی، ځکه په فن کي بيان د اصطلاحي شيانو د هغه فن مقصود وی نه د لغوي معناګانو بيان، بهر حال د موجبه کليه عکس موجبه کليه راتلل ډېر کم وو، نو د کموالي په وجه ده ته اعتبار ورنه کړل سو، او دی معدوم و ګرزول سو، نو و ويل سوه چي دده عکس موجبه کليه نه راځي، پاته په سالبه جزئيه کي نو ددغه عکس سالبه جزئيه راتلل ډېر وی، نه لازم په دغه وجه مصنف و فرمايل: د سالبه جزئی عکس سالبه جزئيه راتلل لازم نه دی مګر ډېر دی. په دغه وجه يې دی بيان کړي.

تبصره: که چیرې عکس اصطلاحي مراد سي نو بیا قاعده داده چي دغه لازم د قضیه سره وی، او خاص تر کومي مادې پورې نه وی، او نه اکثري وی، بلکه هر ځای ورسره لازم وی، اوس که چیرې عکس اصطلاحي د سالبه جزئیه مراد وی نو هغه بیا سالبه جزئیه نسي کېدای، ځکه سالبه جزئیه د خپل اصل سره لازم په هره ماده کي نه دی، کوم چي دغه دول وی هغه عکس د یو اصل گرزېدای نسي، نو سالبه جزئیه عکس د سالبه جزئیه گرزېدای نسي.

والله اعلم بالصواب

عبارت

الْقِيَاسُ: قَوْلٌ مُؤَلَّفٌ مِنْ أَقْوَالٍ مَتَى سُلِّمَتْ لَزِمَ عَنْهَا لِذَاتِهَا قَوْلٌ آخَرُ، وَهُوَ إِمَّا اقْتِرَانِيٌّ: كَقَوْلِنَا: كُلُّ جِسْمٍ مُؤَلَّفٌ وَكُلُّ مُؤَلَّفٍ حَادِثٌ فَكُلُّ جِسْمٍ حَادِثٌ .

ترجمه

قیاس یو داسي قول دی کوم چي مرکب د داسي اقوالو څخه وی چي که چیرې دغه اقوال تسلیم او ومنل سي نو ددغه قول د ذات د وجې یو دربم قول لازم و گرزی. او دغه قیاس به یا اقتراني وی لکه زمونږ دا قول هر جسم مرکب دی، او هر مرکب حادث دی، نو هر جسم حادث دی.

تشریح

په منطق کي ددوی شیانو بیانول مقصود وي. ۱: قول شارح. ۲: دوم :قیاس. څه وخت چي مصنف د قیاس د موقوف علیه څخه فارغه سو نو ده په بیان کي د قیاس شروع و کړه او وبویل: القیاس.

د قیاس تعریف: هر هغه قول چي ددو یا زیات تر ددو قضایاؤ څخه داډول مرکب وی چي ددې د منولو څخه د یو بل قول منل لازم وی.

د تعریف د قیودو بیان: د مؤلف څخه هغه مؤلف مراد دی چي هغه معقول او عقلي وی. ځکه اصل رسونکي بالذات وتصدیق ته دغه معقول دی. په خلاف د مؤلف ملفوظ ځکه دغه په واسطه د مؤلف معقول رسونکي وی. لهذا قیاس په مؤلف معقول کي حقیقت او په لفظي کي

مجاز دی. اوس که چیري دغه تعریف د قیاس عقلي سي نو بیا د قول مؤلف څخه مرکب معقول مراد دی. او که چیري د لفظي تعریف سي نو بیا د مؤلف څخه قول لفظي مراد دی. او دده سره د نتیجه لازم والي په دې اعتبار سره دی چي دغه ملفوظ په دغه معقول باندي دلالت کونکي دی. بهرحال د نتیجه څخه مراد په هر صورت کي عقلي مراد دی. ځکه په نتیجه سره تلفظ کول د تلفظ څخه د قول ملفوظ لازم نه وي. ځکه قیاس نتیجه ورکوي نه تلفظ په نتیجه سره. او دغه ډول د قول ملفوظ د معناګانو د تصور څخه تلفظ په نتیجه سره لازم نه وي. ځکه د تصور څخه د معناګانو د قول ملفوظ تصور د معني د نتیجه لازم وي نه په دې سره تلفظ کول.

خلاصه حواشي ایوبي

: د مصنف د دغه قید "متی سلمت" څه فائده ده؟

ب: څه وخت چي مصنف "مؤلف من اقوال" وویل نو د دغه څخه ښکاره دا وه چي دغه اقوال به په حقیقت او نفس الامر کي رښتني وي. نو بیا هغه قیاس خارج سو چي هغه د واقعي رښتینو مقدماتو څخه جوړ نه وي، بلکه دده مقدماتي دروغجني وي. نو تعریف د قیاس هغه قیاس ته شامله نه سو چي د هغه مقدماتي دروغجني وي، مصنف و دغه قیاس ته د تعریف د شاملېدو د پاره وویل "متی سلمت". نو اوس تعریف خپلو افرادو ته شامله وګرزېدی. ځکه مراد د قیاس د مقدماتو څخه هغه مقدماتي مراد نه دي چي دوی واقعي رښتني وي، بلکه هغه قضایا او مقدماتي مراد دی چي هغوی که چیري ومنل سي نو بیا د دوی څخه بل قول لازمیږي، عام تر دې دغه اقوال واقعي رښتني وي او که نه وی. نو اوس تعریف و هغه قیاس ته شامله سو چي د هغه مقدماتي دروغجني مګر منل سوي وي. د مثال په توګه "الانسان حجر و کل حجر جماد" اوس دغه دواړي مقدماتي چي څه وخت و منل سي نو د دغه څخه دا قول "الانسان جماد" بیا لازمیږي.

قوله القیاس آه: المقصد الاعلی من المنطق الخ: د ذکر سوی اصطلاحاتو څخه ستر مقصود هغه قیاس دی. ځکه د منطق څخه ستر مقصود و مجهول ته رسېدنه ده، او قیاس و مجهول

تصديقي ته رسونکي وی کوم چې د مقاصدو څخه تر ټولو د شرف وړ دی. نو په دغه وجه قیاس مقصدی اعلي دی.

﴿فائده﴾: حقیقت دعلومو تصدیقات په مسائلو یا پخپله مسائلي دي. او تصورات ددغه مسائلو موضوع او محمولات وي. اورسونکي و مجهول تصوراتو ته قول شارح او مجهول تصدیقاتو ته رسونکي په دري قسمه دي. ۱: قیاس. ۲: استقراء. ۳: تمثیل. اوس دلته دوه شیان سوه. ۱: تصورات. ۲: تصدیقا ت. تصورات مبادي، موقوف علیه اووسائل لپاره د قیاس وي. ځکه قیاس بیله موضوع او محمول نه سیده اتلای. محمول او موضوع د تصوراتو څخه وي. لهذا تصورات وسائل او تصدیقات مقاصد دي. او ووسائلو ته رسونکي قول شارح او تصدیقاتو ته رسونکي قیاس، استقراء او تمثیل دی. او و اصل ته رسونکي ښه تر هغه دی چې هغه و وسائلو ته رسونکي وي. او دغه ډول هغه شي یقین فائده کوي ترهغه ښه دی چې هغه یقین نه فائده "تمثیل او استقراء" کوي. لهذا قیاس بالنسبت و قول شارح او دغه ډول استقراء او تمثیل ته اعلي او اوچته دي.

قوله القياس آه: هو في اللغة المساوات: سوال: قیاس په لغت کي و څه ته ویل کیږی؟

جواب: قیاس په لغت کي و مساوات او برابری ته ویل کیږی. او اصطلاحي تعریف لوړ تېر سو.

سوال: دلته د قیاس د معني لغوی او اصطلاحي تر مینځ څه موافقت وجود لری؟

اول جواب: څرنګه قیاس په لغت کي و مساوات ته ویل کیږی، دغه ډول د قیاس اصطلاحي نتیجه په صدق او کذب کي د قیاس د مقدمو سره برابره وی (یعني که صغری او کبری مثلاً رښتیني وی نو نتیجه به رښتیني وی او که دروغ وی نو نتیجه به هم دروغ وی).

دوم جواب: قیاس په لغت کي و برابری ته ویل کیږی دغه ډول په اصطلاحي قیاس کي نتیجه (چې په اصل کي مجهوله وه) د مقدمو سره د قیاس په معلومیت کي برابر ګرزی، لکه دوی معلومي وې دغه ډول نتیجه هم معلومه و ګرزی. لهذا قیاس سبب دپاره د برابروالي د نتیجه د مقدمو سره دی، نو قیاس سبب او د نتیجه د مقدمو سره برابر ګرزېدل مسبب دی. او د

مسبب نوم قیاس دی، نو دغه نوم یې د سبب دپاره و گرزوی، لهذا دغه د سبب په نامه سره د مسبب مسمي کولو د قبیلې څخه دی.
فان قیل تعریف القیاس غیر جامع :سوال: د قیاس کړل سوی تعریف صحت نه لری، ځکه هر تعریف خپلو افرادو ته جامع وی، او کوم چي جامع نه وی هغه صحی نه وی، اوس دا خبره چي دغه تعریف جامع نه دی، ځکه زموږ دا قول "زید د شپې گرزی"، ددې نتیجه داده" دی غل دی".
اوس دغه یو قیاس دی مگر مرکب د دوو مقدمو څخه نه دی. بلکه دی پر یوې مقدمې "زید د شپې گرزی" مشتمله دی؟
جواب: تعریف جامع دی، او "مؤلف" عام شامله و هغه مؤلف ته دی کوم چي بالفعل مرکب د مقدمو څخه وی او که مرکب د مقدمو څخه بالقوه وی یعني یوه ذکر سوې او بله مقدره وی.
نو اوس تعریف جامع سو ، ځکه دغه ذکر سوی قیاس مرکب د مقدمو څخه دی چي یوه ذکر سوې او هغه بله مقدره ده، اصل یې دادی " زید د شپې گرزی، او هر څوک چي د شپې گرزی هغه غل وی، نو زید غل دی". لهذا کبری مقدره ده، او مقدره د ذکر سوی په حکم کي وی.
سوال: هر تعریف پر جنس او فصل مشتمله وی، دلته جنس او فصل څوک دي؟
جواب: لفظ د "قول" دغه جنس دی، او لفظ د "اقوال" فصل دی په دغه سره هغه قضیه ووتل چي یوازی وي، او د بلي سره مرکبه نه وی، او ددې سره عکس نقیض او یا عکس مستوی ورسره لازم وی. لکه "کل انسان حیوان"، نو ددې سره دا لازمه ده "بعض الحیوان انسان". لهذا دغه یوه قضیه ده چي ددې سره بله لازمه ده. او قیاس جوړ د دوو قضیو څخه وی چي ددوی سره بیا نتیجه لازمه ده.
او د مصنف دغه قول" متی سلمت " د تعریف د شمول دپاره دی چي دغه و هغه قیاس ته شامله سي چي د هغه مقدمه کاذبي وي. د مثال په توگه "الانسان حجر و کل حجر جماد" اوس دلته صغری که څه هم کاذبه ده مگر چي څه وخت دغه مقدمه سره د ملگری چي کبری ده تسلیم سي نو ددغه څخه یو دریم قول لازمیږی چي هغه "الانسان جماد" دی.
او په دغه قید سره "لذاتها" هغه قیاس ووتي چي هغه د یو خارجي مقدمه په توسط مستلزم و قول آخر ته ﴿چي نتیجه ده﴾ وي. لکه قیاس مساوات ﴿ هرهغه قیاس چي دی دداسي

ددومقدماتو څخه جوړوي چي داولي قضيې د محمول متعلِق د دويمي قضيه موضوع واقع سوي وي. دمثال په توګه " آ مساو لب" و ب مساو لج". اوس په دغه کي د اولي قضيې د محمول "لب" . او دغه مجموعه د لام جاره او د ب څخه مرکبه ده "متعلِق " چي يووازي "ب" ده سره ددويمي قضيې "ب مساو لج" موضوع "ب" واقع سوې ده.اوس ددغه دواړو سره چي يو بله قضيه پرته ددغه مقدماتو ملګري سي "چي هغه داده مساوى المساوى مساوي يعني د مساوي مساوي وي" نو بيا نتيجه ته دغه مقدماتي مستلزمي سي چي هغه داده "آ مساو لج". اوس که چيري دغه قضيه ددغه مقدماتو سره ملګرې نه سي نو بيا دغه قياس هيڅ نتيجه نه ورکوي. د مثال په توګه ته ووايې "الانسان مباين الفرس. و الفرس مباين الناطق" اوس دغه دواړه نتيجه نه سي ورکولای. ځکه دلته يوه بيګانه قضيه "مباين المباين مباين" موجوده نسته.اوس که چيري دغه موجوده وای نو بيا به نتيجه ورکړې وای. نو ددې څخه معلومه سوه چي دغه بيګانه جمله په مخکني صورت کي " آ مساو لب" موجوده وه نو نتيجه يې ورکړه او په دوم صورت "الانسان مباين الفرس" کي موجوده نه وه نو نتيجه يې نه ورکړه. پس دغه نتيجه ورکول په توسط ددغه بيګانه قضيې دی.

او د مصنف دغه قول "آخر" ددې مطلب دادی چي دغه نتيجه به د قياس د مقدمو څخه سېوا وي، ځکه که چيري سېوا نه سي نو بيا به دا لازميږي چي څرنګه هم دوې قضيه سره يو ځای کړل سې نو هغه به قياس وي. د مثال په توګه تا وويل "زيد كاتب. و زيد شاعر". اوس دغه دي قياس سي.ځکه دغه دواړي قضيې چي سره يو ځای کړی نو دغه کل دی. او هر کل و خپل جزء ته" او جزء يې دلته صرف زيد كاتب يا زيد شاعر دی" لازم وي. لهذا په دغه دوو قضيو باندي دا صادقيږي چي دا يو داسي اقوال دی چي دې مستلزم و قول آخر"چي ددغه يو جزء دی" ته دی. حالانکه دغه ته قياس نه ويل کيږي بلکه د قياس لپاره خپل شرائط دي. لهذا په دغه صورت کي تعريف د قياس د اغيارو څخه مانع نه سو .او دغه نه مانع والي يې ددې وجې څخه راغلي چي نتيجه سېوا د مقدمو څخه نه وه.بلکه بعينه يوه د مقدمو څخه وه.لهذا دا معلومه سوه چي نتيجه به سېوا د مقدمو څخه وي.

سوال: "لذاتها" ضمير و چا ته راجع دی؟

جواب: دغه راجع و "اقوال" ته دی، او اقوال جمعه ده. او جمعي ته د مؤنث ضمير په تأويل د جماعت راجع کيږی.

سوال: که چيری د مؤنث د ضمير پر ځای د مذکر ضمير وای يعني "للدالة" نو بيا دغه صورت ښه دی او که د مؤنث؟

جواب: ضمير د مذکر غوره دی لکه څه ډول چي دغه په کتاب سلم العلوم کي هم ضمير په صورت د مذکر راغلي دی، او د ښوالي وجه داده که چيری ضمير د مؤنث سي نو بيا به راجع و "اقوال" ته سي. نو معني به دا و ګرزی چي نتيجه راتلل په وجه د ذات د اقوالو وی او په دې کي د کوم شي دخل نسته. او که چيری ضمير د مذکر راجع سي نو معني به داسي چي دغه قول چي مرکب د اقوالو څخه دی (چي په هغه کي مقدماتو څخه ترتيب او صورت د قياس تولـه په کي شامله دی، ځکه د ترتيب او صورت پر ته محض و اقوالو ته قياس نه ويل کيږی) چي د دغه قول د ذات د وجي نتيجه لازمه ګرزی، نو په دې صورت کي د نتيجه په راتګ کي د اقوالو ددوی د ترتيب او صورت دخل ته اشاره ترسره سوه، او د مؤنث د ضمير په صورت کي محض و اقوالو ته اشاره راځي نه و ترتيب او صورت ته. او دغه خبره حق ده چي په نتيجه کي څرنګه د اقوالو دخل سته دغه ډول د دغه اقوالو د ترتيب او ددوی د صورت هم دخل سته. لهذا د مذکر د ضمير په صورت کي و هغه ټولو شيانو ته اشاری ترسره کيږی چي د هغوی په نتيجه کي دخل لری په خلاف د مؤنث په دغه وجه د مذکر ضمير اولي تر ضمير د مؤنث د راوړلو دی.

فافهم: سوال: ستا د عبارت څخه دا معلوميږی چي ضمير د مذکر راجع ګرزول و قول ته صحی دی، او مؤنث ته راجع ګرزول باطل دی، ځکه تا وويل چي ضمير د مذکر "کما هو الحق" دی. او د حق مقابل باطل وی، څرنګه دلته د مذکر د ضمير مقابل ضمير د مؤنث دی، نو د مذکر ضمير راجع کول حق او د مؤنث دا بيا ناحقه و ګرزېدی. او حال دا چي تا د حاشيه په ابتداء کي وويل چي د مذکر ضمير اولي تر ضمير د مؤنث دی، ددې مطلب داسو چي ضمير د مؤنث صحی دی مګر غير اولي دی. نو د حاشيه په آخر کي ضمير د مؤنث باطل او په ابتداء کي صحی ګرزول نه دی مګر تعارض؟

جواب: "کما هو الحق" خبره د ضمیر د مذکر په   هکله نه ده، بلکه و دې خبرې ته اشاره ده چې د نتیجه په راتګ کې صورت او ترتیب د اقوالو هم دخل لرې، لهذا "کما هو الحق" دغه خبره ددې قول سره تعلق لرې چې ترتیب او صورت د اقوالو په نتیجه کې دخل لرې، او تعلق ددې خبرې سره نه لرې چې ضمیر د مذکر حق او د مؤنث دا بیا باطل دی. که چیرې داسې وای نو بیا به اعتراض وارد سوی وای.

قوله اقتراني : سوال: د اقتراني لغوی او اصطلاحي معناګاني دې بیان سي؟

جواب: اقتراني کې یاء نسبتي ده، یعني منسوب بسوی اقتران، او اقتران په معنې سره د ژندې کېدلو، او نزدې سوی دی. او په اصطلاح کې هر هغه قیاس چئ په هغه کې نتیجه په خپله ماده سره موجوده وی مګر په خپل هیئت سره موجوده نه وی. د مثال په توګه "کل جسم مولف. و کل مولف محدث.فکل مولف محدث" اوس په مخکښې قیاس کې جسم او دغه ډول محدث دواړه ذکر دی. مګر جسم مبتدا او محدث دده څخه د خبر د واقع کیدو په صورت کې ذکر نه دی. دادول چې جسم مبتدأ او محدث دده څخه خبر واقع سوي وی. بلکه جسم مبتدأ په طرف کې د صغری او محدث خبر په طرف کې د کبری واقع سوي دی.

سوال: قیاس اقتراني ته ولې اقتراني ویل سوی دی؟

جواب: څرنګه اقتران و یوځای والي ته ویل کیږی دغه ډول په دغه قیاس کې حدِ اصغر، اوسط او حدِ اکبر کې سره یوځای او متصله وی په دې معنې سره چې ددوی ترمینځ کوم د استثناء حرف راغلي نه وی.

عبارت

وَاَمَّا اسْتِثْنَائِيٌّ: كَقَوْلِنَا: إِنْ كَانَتِ الشَّمْسُ طَالِعَةً فَالنَّهَارُ مَوْجُوْدٌ لٰكِنِ النَّهَارُ لَيْسَ بِمَوْجُوْدٍ فَالشَّمْسُ لَيْسَتْ بِطَالِعَةٍ. وَالْمُكَرَّرُ بَيْنَ مُقَدِّمَتَيِ الْقِيَاسِ يُسَمّٰى حَدًّا أَوْسَطَ. وَ مَوْضُوْعُ الْمَطْلُوْبِ يُسَمّٰى حَدًّا أَصْغَرَ. وَمَحْمُوْلُهُ يُسَمّٰى حَدًّا أَكْبَرَ.

ترجمه

او دغه قیاس به یا استثنائي وی، لکه زموږ دا قول : که چیری لمر راختلي وی نو ورځ به موجوده وی، مګر ورځ موجوده نه ده نو لمر راختلي نه دی. د قیاس د مقدمو تر مینځ چي کوم مکرر راغلي وی هغه ته حدی اوسط ویل کیږی. او د نتیجه موضوع ته حدی اصغر او محمول ته د مطلوب اکبر ویل کیږی.

تشریح

د قیاس استثنائي تعریف : هر هغه قیاس چي په هغه کي نتیجه یا د نتیجه نقیض د ماده او هیئت په دواړو اعتبارنو سره په قیاس کي ذکر سوي وی.

مثال: "ان کان الشمس طالعة بالنهار موجود". لکن الشمس طالعة ینتج ان النهار موجود". اوس "النهار موجود " د خپل ماده او هیئت او صورت په اعتبار په طرف کي د قیاس واقع سوي دی. او د نتیجه د نقیض د ذکر کېدو مثال لکه "ان کان الشمس طالعة فالنهار موجود لکن الشمس لیست بطالعة ینتج ان النهار لیس بموجود". اوس دلته په قیاس کي د نتیجه "النهار لیس بموجود" نقیض "النهار موجود" موجو ده دی.

د تسمیه د وجي بیان: دغه ته استثنایي ددې وجي ویل کیږي چي په دغه کي حرف استثناء "لکن" ذکر سوې وي

د قیاسِ اقتراني د اجزاء بیان: ۱: اوسط وهغه شي ته ویل کیږي کوم چي په مابین کي راغلي وي دغه ډول حد اوسط هم په مابین کي د اصغر او د اکبر وي (او دا په هغه شکل کي چي اصل ترټولو دی او هغه شکل اول دی. او د پاته نورو شکلو رجوع هم دغه اول شکل ته کیږي نو ګویا دغه په ټولو اشکالو کي په مابین کي د صغری او کبری واقع سوي وی). او یا اوسط د واسطه څخه دی. دغه ډول حد

اوسط په نتیجه راهیستولو کي(یعني دده په واسطه سره د نتیجه دیوه طرف"اکبر" وهغه بل طرف ته یې نسبت ایجابي یا سلبي کیږي) واسطه ده.

۲: د نتیجه موضوع ته حدی اصغر ویل کیږي. ځکه اصغر وکوشني اوکم ته ویل کیږي دغه ډول حدی اصغرموضوع د نتیجه واقع وی. موضوع په اکثرو حالاتو کي خاص تر محمول وی. او د خاص افراد کم وي. دغه ډول د موضوع افراد هم تر محمول د افرادو کم وی.

۳: د نتیجه و محمول ته اکبر ویل کیږي. ځکه اکبر وغټ او ډیرو ته ویل کیږي دغه ډول حد اکبر محمول د نتیجه واقع سوي وی، اومحمول په عاموحالاتو کي عام تر موضوع وي.او د عام افراد زیات وي ددغه وجي و ده ته اکبر ویل کیږي.

خلاصه حواشي ایوبي

سوال: د نتیجه و موضوع ته ویلي اصغر ویل کیږی؟

جواب: دغه تسمیه د شي په نامه سره د مشبه به ده. په اصل کي حدی اصغر و لږ اجزاؤ لرونکي شي ته ویل کیږی. او د نتیجه موضوع هم لږ افراد لرونکې وی، او د لږ افراد لرونکي تشبیه د لږ لرونکي اجزاؤ سره ورکړل سوه. او ددوی په مینځ کي د تشبیه علاقه لږوالي دی. لهذا مشبه (لږ افراد لرونکي) په نامه سره د مشبه به (لږ اجزاء لرونکي) سره مسمي سو.

﴿فائده﴾: دلته څلور شیان دي .۱: کل .۲: کلي. اجزاء. ۴: افراد. کلي افراد لری، او کل اجزاء لری، جزء پر کل نه حمل کیږی او فرد پر کلي حمل کیږی. نو دلته د افرادؤ تشبیه د اجزاؤ سره ورکړل سوې ده. او علاقه د تشبیه لږوالي دی. دغه ډول کلي د کل سره تشبیه لري په وحدت کي څرنګه کلي یو وی دغه ډول کل هم یو وی. داډول چي حیوان یو کلي دی نه دوه، دغه ډول کل دی، نو کلي د کل سره او افراد د اجزاء سره تشبیه لری. په دغه وجه د مشبه به د نامه اطلاق یې پر مشبه باندی وکړی.

سوال: د نتیجه و موضوع ته ولي اصغر ویل کیږی؟

جواب: ځکه موضوع تر محمول اکثره خاص وی، او د خاص افراد کم وی، او کم افراد لرو نکي ته اصغر ویل کیږی، په دغه وجه و موضوع ته د نتیجه اصغر ویل کیږی.

سوال: و موضوع ته د نتیجه ولي اصغر ویل کیږي، باید دغه ته اقل وویل سي ، ځکه د اصغر پر هغه شي اطلاق کیږي چي د هغه اجزاء کم وي، او د اقل اطلاق پر هغه شي کیږي چي هغه لږ افراد لري، نو موضوع د نتیجه کم افراد لري نه کم اجزاء؟

جواب: دلته کم افراد په منزله د کم اجزاء لرونکي شي ګرزول سوي دي. نو څرنګه پر کم اجزاء باندي اطلاق د اصغر کیږي دغه ډول یې پر هغه شي هم اطلاق کیږي چي د هغه کم افراد په مثل د کم اجزاء ګرزول سوي دي.

سوال: موضوع ولي عموما خاص تر محمول وي؟

جواب: ځکه موضوع او مبتدأ عبارت د ذات څخه وي او محمول عبارت د وصف څخه وي، په ذات کي خصوصیت وي اوپه وصف کي عموم وي، ځکه د وصف داډول تعریف تر سره سوی دی : هر هغه اسم چي دلالت پر هغه مبهم ذات کوي چي د هغه سره بعض صفات د دغه ذات اخیستل سوي وي.

سوال: غالباً قید ولي ویل سوی دی داډول چي موضوع غالبا تر محمول خاص وي؟

جواب: ځکه دا هم ممکنه ده چي موضوع مساوي د محمول سره وي. لکه ویل کیږي "هر انسان ناطق دی". مګر عموما موضوع تر محمول خاص وي لکه "هر انسان حیوان دی".

سوال: محمول ته د نتیجه اکبر ویل صحت نه لري، ځکه اکبر و هغه شي ته ویل کیږي چي ډېر اجزاء لري، او محمول د نتیجه ډېر اجزاء نه لري بلکه ډېر افراد لري؟

جواب: دلته افراد د اجزاؤ مشابه دي، او تشبیه یې په ډېر والي کي ده. لهذا دغه تشبیه د مشبه په نامه سره د مشبه به (کثیر اجزاء) ده.

عبارت

وَالمُقَدِّمَةُ الَّتِي فِيهَا الأَصغَرُ تُسَمَّى صُغرَى .وَالَّتِي فِيهَا الأَكبَرُ تُسَمَّى كُبرَى .وَهَيئَةُ التَّالِيفِ تُسَمَّى شَكلاً .وَالأَشكَالُ أَربَعَةٌ .لِأَنَّ الحَدَّ الأَوسَطَ إِن كَانَ مَحمُولاً فِي الصُّغرَى مَوضُوعًا فِي الكُبرَى فَهُوَ الشَّكلُ الأَوَّلُ .

ترجمه

هغه قضيه چي په هغه کي صغری وی هغه ته صغری ويل کيږی. او په کومه مقدمه کي چي اکبر وی هغه ته کبری ويل کيږی. او د ترکيب کيفيت په نامه د شکل نومول کيږی. او اشکال څلور دي. ځکه حدی اوسط که چيری محمول په صغری کي او موضوع په کبری کي وی دغه شکلِ اول دی.

تشريح

تعريف د صغری : هغه مقدمه چي په هغه کي اصغر واقع سوي وی هغه ته صغری ويل کيږي، ځکه دغه مقدمه په حدی اصغر باندي مشتمله وی.او دغه مسمی کول د کل په وصف سره د جزء ده.

تعريف کبری: هغه مقدمه چي په هغه کي حدی اکبر واقع سوي وی هغه ته کبری ويل کيږي ځکه دغه مقدمه په اکبر باندي مشتمله وی.او دغه مسمی کول د کل په وصف سره د جزء ده.

تعريف قرينه: د مقدمو يو ځای والي "چي په موجبه والي سالبه والي، کليه والي يا جزئيه والي کي وی" ته قرينه ويل کيږي، ځکه قرينه د اقتران څخه ده . او دلته د اقتران څخه يو ځای والي د مقدمو په حيث د ايجاب يا سلب او د کليت او جزئيت مراد دی. لهذا قرينه ته پر اقتران باندی د دلالت کولو د وجي قرينه ورته ويل کيږي.او دغه ته ضرب هم ويل کيږي، ځکه ضرب و نوعي او يو قسم ته ويل کيږي، دغه ډول ددغه اقتران په سبب د اشکالو يو خاص نوع "شکل" حاصليږي.

تعريف شکل: هغه هيئت او صورت چي حاصل د حدی اوسط د اصغر او اکبر سره دوضع کولو (داډول حداوسط په صغری او کبری په دواړو کي محمول يا په دواړو کي موضوع او يا په يوه کي موضوع او په هغه بل کي محمول واقع سي) څخه حاصل سي دغه ته شکل ويل کيږي، ځکه

شکل په لغت کي وهيئت اوصورت ته ويل کيږي، دغه ډول دحدی اوسط د حدی اصغر او اکبر سره د يوځای کولو څخه يو هيئت اوصورت حاصليږي. ددغه وجي دغه ته شکل ويل کيږي.

دشکل اقسام: شکل څلور قسمونه لري.

شکل اول: هر هغه شکل چي په هغه کي حدی اوسط د صغري په طرف کي محمول او د کبری په طرف کي موضوع واقع سوې وی.

مثال: "کل انسان حيوان" و" کل حيوان جسم" نو نتيجه دا سوه "کل انسان جسم".

دتسميه د وجي بيان: اول ومخکي ته ويل کيږي دغه ډول ددغه شکل نتيجه بدهي ده او د پاته نورو شکلو نتيجه نظری ده اودهغه ټولو رجوع و ده ته کيږي نو ددغه وجي سره و دغه شکل ته اول ويل پکار دي، ددغه وجي دی يې په اول سره ونموی.

خلاصه حواشي ايوبي

صغری په لغت کي هر هغه شي ته ويل چي هغه موصوفه په صغر او کوشني والي سره وی. او په اصطلاح کي هغه مقدمه ته ويل کيږی چي په هغه کي حدی اصغر واقع سوی وی. او دغه مقدمه ته په دې وجه صغری ويل کيږی چي په دې کي اصغر واقع سوی دی. او هغه مقدمه چي په هغه کي اکبر واقع سوی وی هغه ته کبری ويل کيږی. او کبری په لغت کي هر هغه شي ته ويل کيږی چي هغه موصوف په وصف سره د کبر او لوی والي وی، يعني لوی او غټ شي. او په اصطلاح کي هغه مقدمه ته ويل کيږی چي په هغه کي اکبر واقع سوی وی. او دې ته په دې وجه اکبر ويل کيږی چي دا پر اکبر مشتمله وی.

سوال: شکل و څه ته ويل کيږی؟

جواب: شکل هغه هيئت ته د جسم ويل کيږی کوم چي د يوه حد د احاطه کولو څخه حاصل سوی وی، لکه په جسمي کروی کي. او يا د څو حدودو د احاطه کولو (چارچاپيره) څخه ورته حاصل سوی وی لکه د جسم کروی نيمی او مثلث او دغه ډول نور.

شکلی کروی

شکلی کروی

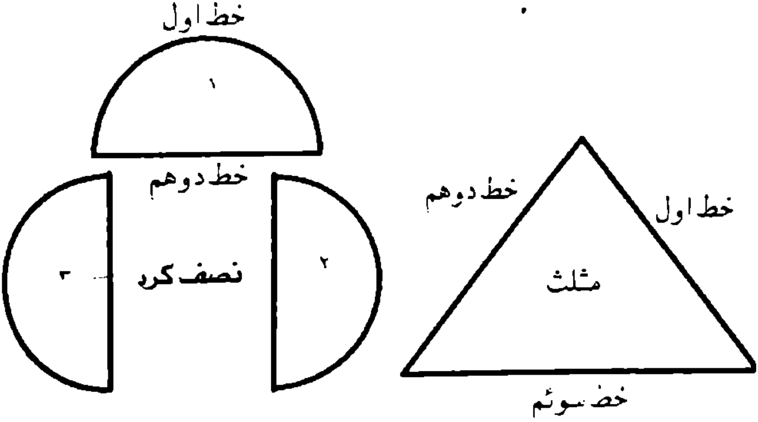

وقال ابنُ الكَمالِ : الشَّكْلُ هَيْئَةٌ حاصِلَةٌ للجِسْمِ بِسَبَبِ إحاطَةِ حَدٍّ واحِدٍ بالْمِقْدَارِ كمَا في الكُرَةِ أو حُدودٍ كَما في المُضَلَّعاتِ مِن مُرَبَّعٍ ومُسَدَّسٍ ج : أشْكَالٌ وشُكُولٌ. (تاج العروس ، الفصل الجيم المعجمة مع اللام).

او په اصطلاح كي د مناطقو هغه هيئت ته ويل كيږی كوم چي د صغری د كبری سره د يو ځای كېدلو څخه پيدا كيږی.

سوال: شكل اول ته ولي اول ويل كيږی؟

جواب: ځکه دغه تر ټولو شرف او عزت لرونکي شکل دی، دده نتیجه بدهي وی، او پاته شکلونو رجوع هم و دغه ته کیږی. څرنګه شرف لرونکي اول او اولي وی په دغه وجه و دغه ته اول وویل سو.

سوال: شکل څو قسمونه لري؟

جواب: په دې کې دوه قوله دي.

۱: **متأخرین:** شکل څلور قسمونه لری، لکه مصنف چې ذکر کړي دي.

۲: **متقدمین:** شکل درې قسمونه لري. څرنګه څلورم قسم د شکل د شکلي اول سره مخالفت لری. او د طبیعت څخه ډېر زيات لری دی ددغه بعد او نوری والي په وجه و ده ته اعتبار ورنه کړل سو.

عبارت

وَإِنْ كَانَ بِالْعَكْسِ فَهُوَ الرَّابِعُ .وَإِنْ كَانَ مَوْضُوعًا فِيهِمَا فَهُوَ الثَّالِثُ. وَإِنْ كَانَ مَحْمُولاً فِيهِمَا فَهُوَ الثَّانِي .وَالشَّكْلُ الثَّانِي مِنْهَا يَرْتَدُّ إِلَى الْأَوَّلِ بِعَكْسِ الْكُبْرَى. وَالثَّالِثُ يَرْتَدُّ إِلَيْهِ بِعَكْسِ الصُّغْرَى. وَالرَّابِعُ يَرْتَدُّ إِلَيْهِ بِعَكْسِ التَّرْتِيبِ أَوْ بِعَكْسِ الْمُقَدِّمَتَيْنِ. وَ بَدِيهِيُّ الإِنْتَاجِ هُوَ الأَوَّلُ.

ترجمه

او که چیری د اول شکل بالعکس وی نودغه څلورم شکل دی. او که چیری حدی اوسط په دواړو کي موضوع واقع سوي وی نو دغه دريیم شکل دی، او که چیری په دواړو کي محمول واقع سوی وی نو دغه دوهم شکل دی. او د دغه شکلونو څخه دوهم و اول ته په عکس د کبری ردیږی، او دریم شکل و اول ته په عکس د صغری ردیږی. او څلورم شکل و اول ته په عکس د ترتیب سره او یا په عکس سره د مقدمو ردیږی. او هغه شکل چې د هغه نتیجه ورکول بدهی وی دغه شکلی اول دی.

تشریح

د دوم شکل تعریف: هر هغه شکل چي په هغه کي حدی اوسط په دواړه طرفونو کي محمول واقع سوي وی.د مثال په توګه "کل انسان حیوان" ولا شی من الحجر بحیوان" نو نتیجه دا سوه "لا شی من الانسان بحجر".

د تسمیه دوجي بیان: دغه د شکل اول سره په اشرف کي د مقدمو چي صغری ده شریک دی د دغه شریکوالي په وجه دی تر باقي شکلونو ښه دی، ددغي وجي دی په نامه سره د دوم مسمی کول پکار وه. په دغه وجه دی په دغه نامه سره و نمول سو.

د دریم شکل تعریف: هر هغه شکل چي په هغه کي حدی اوسط په دواړه طرفینو کي موضوع واقع سوی وی. د مثال په توګه "کل انسان حیوان" و کل انسان ناطق" نو نتیجه دا سوه " بعض الحیوان ناطق".

د تسمیه د وجي بیان: دغه د شکلي اول سره په هغه کمزوه مقدمه کي چي کبری ده شریک دی. لهذا دی په دغه وجه تر دوم ورسته سو، او تر دوم ورسته دریم وی ، په دغه وجه ده ته دریم وویل سو.

د څلورم شکل تعریف: هر هغه شکل چي په هغه کي حدی اوسط موضوع په طرف کي د صغری او محمول په طرف کي د کبری واقع سوي وی. دمثال په توګه "کل انسان حیوان" و کل ناطق انسان"نو نتیجه دا سوه "بعض الحیوان ناطق".

د تسمیه د وجي بیان: دغه د شکلي اول څخه تر ټولو لري شکل دی، او په هیڅ کي د اول شکل سره شریک والي نه لري، په دغه وجه دی تر ټولو آخر راوړل سو. او په شکلونو کي تر ټولو آخر څلورم دی ددغه وجي دی په نامه سره د څلورم و نمول سو.

خلاصه حواشي ایوبي

سوال: د څلورم شکل مثال وړاندی کړه؟

جواب: مثال دادی " کل انسان حیوان"، دغه صغری ده، او کبری داده "کل ناطق انسان". نو نتیجه دا ګرزی" کل ناطق حیوان"، اوس دغه شکل د ترتیب په اړولو سره شکل اول ګرزی دادول " کل ناطق انسان"، "کل انسان حیوان". نو نتیجه دا ورکوی " کل ناطق حیوان". او ددغه قیاس نتیجه په عکسِ مستوی سره دا ګرزی " بعض الحیوان ناطق ". او هم دغه مقصود دی نتیجه ده.

سوال: شکل اول ته ولي اول ویل کیږي؟
جواب: ځکه په دغه ځلورو اشکالو کي تر ټولو ښه شکل اول دی.
اول دلیل: ځکه د شکلي اول د ترتیب تقاضي هغه طبعیت کوي چي هغه سالم او د نقص څخه خالي وي. او هغه دادي چي نقل د اصغر څخه و اوسط ته راسي، اود او سط څخه بیا و اکبر ته راسي. او هم دغه ترتیب په شکلي اول کي وجود لري.
دوم دلیل: بین الانتاج دی. ددې مطلب دادی چي مقصد د شکل د پيژندني څخه د نتیجه پیژندنه ده. او د شکلي اول د پیژندني څخه د نتیجه پیژندنه بدهي او ښکاره ده. ځکه دپيژندني څخه "د دې خبري چي اصغر په اوسط کي او اوسط بیا په اکبر کي درج دی" دا پیژنده لازمه ده چي اصغر لاندي تر اکبر درج دی.
دریم دلیل: دغه ډول د اول شکل نتیجه مؤجبه کلیه، مؤجبه جزئیه، سالبه کلیه او سا لبه جزئیه راتلای سي. په خلاف د نورو پاتو شکلونو چي د هغو نتیجه مؤجبه کلیه راتلای نسي.
﴿فائده﴾: د ټوله بحث خلاصه: مقصد ددغه اشکالو د پیژندو څخه دنتیجه پیژنده ده﴿ اونتیجه پر اصغر "چي موضوع ده" او پر اکبر "چي محمول ده" مشتمله وی، د موضوع اود محمول ترمینځ یو نسبت وی. دغه نسبت که چیري ښکاره وی نوبیابه دی محتاجه و دلیل ته نه وی. او دغه خبره ښکاره ده، ځکه قیاس دهغه نسبت د معلومولولپاره وی کوم چي په نتیجه کي وجود لری. او که چیري دغه نسبت مجهول وی نو اوس به دلته هغه شي موجود وی دکوم چي نسبت اصغر او اکبر دواړو ته سوي وی "او دغه حد اوسط دی". او که چیري دغه نه وی نو بیا دلیل وجود نه سي پیدا کولای ځکه دلیل ببله حدی اوسطه نه سي راتلای﴾. ځکه د نتیجه پیژندنه عبارت د پیژندني څخه ددې خبري دی چي اصغر په اوسط کي درج دی. او ددغه سره سره دغه صغری به موجبه وی. ځکه دلیل دصغری دموجبه کېدو څخه پرته نتیجه نه سي ورکولای. او ددې سره سره کبری به کلیه وی. که چیري نه وی نو بیا دلیل نه سي راتلای. لهذا ددلیل دپیژندني څخه د نتیجه دپیژندني دراتلولپاره دغه راتلونکي شیان شرط دي. ۱: نتیجه به نظری وی. ۲: حد اوسط به موجود وی. ۳: صغری به مؤجبه وی. ۴: کبری به کلیه وی. او دغه ټول شیان په اول

شکل کي موجود دی. ددغه وجي شکل اول   د هغه ترتیب مطابق دی د کوم چي مستقیم طبعیت تقاضي کوی".

سوال: د شکلي اول د نتیجه ورکولو لپاره کوم شرط دی؟

جواب: شکل اول هلته نتیجه ورکوی چي صغری موجبه او کبری کلیه وی.

سوال: مصنف ولي دغه شرط ذکر نه کړي؟

جواب: دغه خبره ښکاره وه په دې وجه يې ذکر نه کړی،

سوال: مصنف رحمه الله شرائط د شکلي اول ذکر نه کړه ، بلکه دده هغه صورتونه "په دې راتلونکي عبارت کي و ضروبه المنتجة اربعة الضرب الاول" يې ذکر کړه چي هغه نتیجه ورکوی، نو په دغه ذکر کولو کي اشاره و دې خبری ته کړېده چي د دغه شکل نتیجه ورکول بدهي ده،په دې وجه ګواکي دی و شرائطو ته احتیاج نه لری.

﴿**فائده**﴾: دغه حاشیه بنا پر هغه نسخې ده چي په هغه کي د شکلي اول شرائط ذکر سوی نه دی. او په کومه نسخه کي چي دغه شرائط ذکر سوی دی "لکه اوس په موجوده نسخه کي چي په راتلونکي عبارت کي ذکر سوی دی" په دې صورت کی بیا ددې حاشیه هیڅ یو ضرورت نسته.

قوله فهو الشکل آه: اقول اعلم: د څلورو شکلونو په راوړلو کي مختلفي نسخې وجود لری، او هره نسخه پر خپل ځای د صحت وجه لری. لهذا یوه موجوده نسخه ده چي نن صبا رائجه ده. او یوه نسخه هغه ده چي پر هغه صاحب یکروزی شرح لیکلې ده.

موجوده نسخه داډول ده: الاشكال اربعة ، لان الحد الاوسط ان كان محمولا في الصغرى و موضوعا في الكبرى فهو الشكل الاول، و ان كانُ محمولا فيهما فهو الشكل الثاني ، و ان كان موضوعاً فيهما فهو الشكل الثالث، و ان كان موضوعاً في الصغرى و محمولا في الكبرى فهو الشكل الرابع.

هغه نسخه چي پر هغه یکروزی شرحه سوېده: الاشكال اربعة لان الحد الاوسط ان كان محمولا في الصغرى و موضوعاً في الكبرى فهو الشكل الاول، و ان كان بالعكس فهو الرابع، و ان كان محمولا فيهما فهو الشكل الثاني، و ان كان موضوعا فيهما فهو الشكل الثالث. الشكل الرابع منها بعيد عن الطبع جداً

سوال: په موجوده نسخه کي د کوم ترتیب خیال ساتل سوی دی؟

جواب: په موجوده نسخه کي د اولوالي دوهموالي، دریېموالي او د څلورموالي خیال ساتل سوی دی. داډول چي اول، اول شکل بیا دوهم بیا دریېم بیا څلورم شکل راوړل سوی دی.

سوال: شرح یکرزوی چي پر کومه نسخه د ایساغوجي ترسره سوېده د هغه نسخې چي کوم ترتیب دی په هغه کي د کوم شي خیال ساتل سوی دی؟

جواب: په هغه کي د اختصار خیال ساتل سوی دی داډول چي په هغه نسخه کي عبات داډول دی "ان کان محمولا في الصغری و موضوعاً في الکبری فهو شکل الاول"، او ددغه ورسته بیا داسي عبارت دی "و ان کان بالعکس فهو شکل رابع". او دغه عبارت د موجوده نسخې ددې عبارت پر ځای دی: " ان کان موضوعا في الصغری و محمولا في الکبری فهو الشکل الرابع". نو په موجوده نسخه کي ددې الفاظو (موضوعا في الصغری و محمولا في الکبری) اضافه سوېده، او په نسخه کي د ایساغوجي (چي شرح یکروزی د هغه موافق ترسره سوېده) دغه الفاظ نسته نو دغه نه دی مگر اختصار.

خلاصه داسوه چي د اول مقابل څلورم وو، نو د اختصار په وجه دغه څلورم د اول متصل ذکر سوی دی. او دریېم د څلورم سره متصله دی داډول چي تر څلورم مخکي دریېم وی نو په دغه وجه دریېم ذکرسوی دی. پاته دوهم شکل سو نو هغه په آخر کي ذکر سوی دی.

سوال: په دغه صورت کي دوهم شکل د اول څخه ډېر لری سو، داډول چي په شروع کي اول شکل او په آخر کي دوهم شکل ذکر سوی دی. نو ددې لری والي دپاره کومه توجیه سته؟

جواب: هو، ددغه لری والي سبب اختصار دی، څرنگه اختصار په دغه طریقه سره راتلي چي د اول څخه ورسته څلورم بیا دریېم او بیا دوهم ذکر سي، نو په دغه وجه دوهم شکل د اول څخه لری ذکر سوی دی.

سوال: د موجوده نسخې او د صاحب د یکروزی د نسخه ترمینځ څه فرق وجود لری؟

جواب: په هغه کي اختصار وجود لری، او په موجوده نسخه کي اختصار نسته. او په نسخه کي د یکروزی زیات وضاحت تر موجوده نسخه لری، ځکه د شرح یکروزی د متن موافق دا الفاظ ویل سوی دی" دغه څلورم شکل د طبیعت څخه ډېر لری دی"، او دغه خبره په موجوده

نسخه کي وجود نه لری. البته په موجوده نسخه کي بيا په بل اعتبار سره زيات وضاحت تر متن د شرحي يکروزی وجود لری ، داډول چي په هغه کي د دوهم، دریم او څلورم شکل و اول شکل ته د ردولو طريقه او خبره ذکر سوې نه ده مګر په موجوده نسخه کي ذکر سوېده.

عبارت

والَّذِي لَهُ طَبْعٌ مُسْتَقِيمٌ وَعَقْلٌ سَلِيمٌ لاَ يَحْتَاجُ إِلَى رَدِّ الثَّانِي إِلَى الأَوَّلِ. وَإِنَّمَا يُنْتِجُ الثَّانِي عِنْدَ اخْتِلاَفِ مُقَدِّمَتَيْهِ بِالْإِيجَابِ وَالسَّلْبِ، وَ كُلِّيَّةِ الكُبْرَى. وَ الشَّكْلُ الأَوَّلُ هُوَ الَّذِي يُجْعَلُ مِعْيَارًا لِلْعُلُومِ . فَنُورِدُهُ لِيُجْعَلَ دُسْتُورًا. وَلِيُسْتَنْتَجَ مِنْهُ المَطَالِبُ كُلُّهَا.

ترجمه

کوم څوک چي د درست طبيعت مالک وی، او عقل يې سالمه وی، دغه کس و دې ته احتياج نه لری چي شکل دوهم و اول ته رد کړی. شکل اول هغه وخت نتيجه ورکوی چي دواړی مقدمې دده په ايجاب او سلب کي سره مختلفي وي. او کبری يې کليه وی. شکل اول د علومو دپاره معيار و کرزول سو، په دغه وجه موږ دی دلته ذکر کوو ددې دپاره چي دی دستور او ترازو مقرر کړل سي، چي دده څخه ټولی نتائجي تر لاسه سي.

تشريح

سوال: مصنف رحمه الله ولي ددغه څلورو شکلونو څخه صرف د اول شکل اقسام ذکر کړل او باقي يې ذکر نه کړه. ددې وجه څه ده؟

جواب: وجه يې داده چي د اول شکل ترتيب د هغه څه برابر دی د کوم چي طبعيت تقاضی کوي.او دوم دا چي دده نتيجه ورکول بدهي ده، و دليل ته محتاجه نه وی. نو دی يو قانون او ترازو لپاره د علومو و ګرزول سو. ددغه وجي مصنف دی سره دده د ټولو اقسامو سره ذکر کړی.نه نور ځکه هغوی دغه ډول نه دي.

﴿فائده﴾: معيار په معني سره د ترازو دی، او دی د عربو ددې قول څخه اخيستل سوی دی 'عيرنا الدينار' ما دينار يو تر بل ورسته وزن کړه. او ميزان ورسته تر معيار ذکر کول دغه د تفسير دپاره دی. او مراد د علومو څخه د پاته درو شکلونو نتيجې دي. او دستور په معني د قانون دی نه په معني لغوي سره چي هغه آغه غټ وزير دی چي ده ته په مسائلو کي رجوع کيږي.

خلاصه حواشي ايوبي

قوله او بعکس المقدمتين الخ : څلورم شکل و اول شکل ته په عکس د صغری او کبری رديږي.
مثال: " کل انسان حيوان " يعني هر انسان حيوان دی، "کل ناطق انسان" يعني هر ناطق انسان دی.
اوس دغه څلورم شکل دی، دده ردونه و اول شکل ته په عکس سره د مقدمتينو تر سره کيږي،
داډول "بعض الحيوان انسان " دغه عکس د صغری دی، " بعض الانسان ناطق" دغه عکس د کبری
دی، نو نتيجه دا ورکوی " بعض الحيوان ناطق".
سوال: طبع، عقل، نفس او روح دغه ټوله يو شي دي او که ددوی ترمينځ کوم فرق وجود لري؟
جواب: دوی ټوله يو دی مګر تر مينځ يې اعتباری فرق وجود لري. هغه شي چي په هغه سره سوچ او تعقل د شي حاصليږي دغه ته عقل ويل کيږي او په دې حيث چي په ده کي د شيانو نقش کېدل راځي دغه ته طبع او ذهن ويل کيږي. او په دې حيث چي دی موافق د شيطان سره وی، او د هغه سره ملګری کوی نو دغه ته بيا نفس ويل کيږي. او په دې حيث چي دی د الهي احکامو موافقت خپلوی نو دغه ته بيا روح ويل کيږي.
قوله الي رد الثاني الخ : کوم څوک چي د سالم طبعيت او ذهن خاوند وی هغه و دې ته احتياج نه لري چي دوهم شکل و اول ته رد کړي.
مثال: " کل انسان حيوان"، دغه صغری ده " لاشيء من الحجر بحيوان " دغه کبری ده، نو نتيجه دا ورکوی " لاشي من انسان بحجر". دغه دوهم شکل دی، او اوسط په دواړو کي محمول واقع سوی دی. او دغه شکل و اول ته د ردولو ضرورت نسته ، ځکه "حجر" د حيوان مباين او د هغه سره ضديت لري، او حيوان بيا عام دی، او افراد لري، د هغو څخه يو فرد انسان دی، او

دا قاعده ده چي هغه شي چي د عام سره مباين وی هغه شي ددغه شي د افرادو سره هم مباين وی. نو پخپله دا معلومه سوه چي انسان دبره نه ده، او ردولو ته يې ضرورت او احتياج نسته.

اما ينتج الثاني عند اختلاف مقدمتيه الخ : **سوال:** دوهم شكل چي نتيجه وركوی ددغه دپاره كوم شرط وجود لری او كه نه؟

جواب: ددغه دپاره دوه شرطه وجود لري.

اول شرط: په اعتبار د كيف يوه مقدمه به د هغه بلي څخه مختلفه وی. داډول كه چيري يوه مؤجبه نو هغه بله به سالبه وي. كه چيري داډول نه سي بلكه دواړی مؤجبه سي نو بيا په نتيجه كي اختلاف راځي داډول يو واري نتيجه د مؤجبه په صورت كي صادق وګرزی، او بل واري به بيا په صورت كي د سالبه صادقه وګرزی.

مثال: "كل انسان حيوان". "كل ناطق حيوان". دلته نتيجه د مؤجبه په صورت كي رښتنې راځي "كل انسان ناطق". او كه په دغه صورت كي چي مقدمې دواړي مؤجبې وي موږ كبری بدله كړو او وايو "كل انسان حيوان. و كل فرس حيوان". نو دلته نتيجه د سالبه په صورت كي رښتنې راځي "لا شی من الانسان بفرس". دغه ډول سالبه د مثال په توګه "لا شی من الانسان بحجر" "لا شی من الفرس بحجر". نو دلته نتيجه د سالبه په صورت كي رښتنې راځي "لا شی من الانسان بفرس". او كه چيري په دغه صورت كي موږ كبری بدله كړو او داډول ووايو "لا شی من الانسان بحجر"." لاشی من الناطق بحجر". نو تنيجه دمؤجبه په صورت كي رښتنې راځي "كل انسان بناطق".

ورسته تر مثاله دا خبره ثابته سوه كه چيري صغری او كبری د ايجاب او سلب په اعتبار سره مختلفي نه وي نو بيا به په نتيجه وركولو كي اختلاف راسي. او دغه ده نتيجه نه وركولو دليل دی. نو ددغه څخه دا معلومه سوه چي دغه قياس نتيجه نه وركوي. بلكه د نتيجه وركولو څخه خالي دی. ځكه نتيجه لازم د قياس سره وی، لكه څه ډول دغه د تعريف څخه د قياس معلوميږي ﴿متى سلمت لزمت عنهالذاته قولا آخر﴾. لهذا قياس ملزوم او نتيجه لازم ده. او ملزوم سبب لپاره د وجود د لازم وی. لهذا د نتيجه سبب ذات د قياس دی ﴿لذاته قولا آخر﴾ او هغه شي چي سبب يې ذات وي هغه د ذات څخه نه جلا كيږي. نو نتيجه د ذات څخه د قياس نه جلا

کبرې، او حال دا چي په صورت کي د يووالي د مقدمو په اعتبار د ايجاب او سلب نتيجه د قياس څخه جلا و ګرزي، دادول چي صورت د قياس يو دی(دواړي مقدمې مؤجبه يا سالبه دي) مګر نتيجه مختلف ده(کله مؤجبه او کله سالبه وی لکه تا چي دا وپيژندل).نو ددغه اختلاف څخه دا معلومه سوه چي دغه نتيجه د قياس نه ده، نو دغه قياس بيله کومي نتيجه راغلي او د قياس بېله نتيجه راتلل باطل دی، نو معلومه سوه چي مقدمې به د ايجاب او سلب په اعتبار مختلف وی نه يو.

دوم شرط: کبری به کليه وی. ځکه که کليه نه سي، نو بيا به جزئيه وی، بيا عام تر دې دا مؤجبه او که سالبه وی، نو بيا هم په نتيجه کي اختلاف راځي، دادول که چيري کبری مؤجبه وی د مثال په توګه "لا شی من الانسان بفرس". "و بعض الحيوان بفرس" نو نتيجه د مؤجبه جزئيه په صورت کي رښتني راځي "بعض الحيوان انسان". اوس په دغه صورت کي که چيري موږ کبری په دې قول سره بدله کړو "بعض الصاهل فرس". نو بيا نتيجه د سالبه جزئيه په صورت کي رښتني راځي "بعض الانسان ليس بصاهل". او که چيري کبری سالبه سي د مثال په توګه " کل انسان حيوان". "و بعض الجسم ليس بحيوان". نو نتيجه د مؤجبه جزئيه په صورت کي رښتني راځي "بعض الانسان بجسم". او په دغه صورت کي که چيري موږ کبری بدله کړو او ووايو "کل انسان حيوان". "بعض الحجر ليس بحيوان". نو نتيجه د سالبه جزئيه په صورت کي رښتني راځي "بعض الانسان ليس بحجر". پس دا ثابته سوه چي د دوم شکل د نتيجه ورکولو دپاره دا شرط دی چي مقدمې به په اعتبار د کيفيت مختلفي او کبری به کليه وي.

سوال: موږ دا خبره نه منو چي د اول شکل نتيجه ورکول يو بدهي خبره ده، ځکه د دغه شکل نتيجه ورکول پر دور باندی مشتمله ده، ځکه نتيجه د کبری په کلي والي باندي موقوفه ده ﴿ځکه د شکل اول د نتيجه ورکولو دپاره شرط کليت د کبری دی. نو نتيجه مشروط او د کبری کلي والي شرط دی. او مشروط پر شرط باندي موقوفه وی﴾. او د کبری کلي والي په نتيجه باندي موقوفه دی. دليل دا دی چي کبری کله مؤجبه وی د مثال په توګه "کل انسان حيوان" و کل حيوان جسم" نو نتيجه دا وکوی " کل انسان جسم". او کله سالبه وی د مثال په توګه " کل انسان جسم . و لا شی من الحيو ان بحجر" نو نتيجه دا ورکوی "لا شی من الانسان بحجر". نو د کبری کلي

والي هغه وخت چي مؤجبه وی داده چي اکبر و ټولو افرادو ته د اوسط ثابته وی. ځکه په کبری کي اوسط موضوع او محمول يې اکبر وی او محمول و ټولو افرادو ته د موضوع په کليه کي ثابته وی نو اکبر و ټولو افرادو ته د اوسط ثابت وی، او د اوسط د افرادو څخه يو فرد اوسط دی "ځکه په ذکر سوي مثال کي صغری داده "کل انسان حيوان". نو انسان يو فرد د حيوان دی. او دغه حيوان اوسط دی. لهذا انسان د حيوان يو فرد دی نو د اوسط يو فرد اصغر سو". لهذا اکبر د اوسط ټولو افراد ته ثابته وی نو دغه اکبر به و اصغر ته هم ثابته وی ځکه دی يو فرد د اوسط دی. او د اکبر و اصغر ته ثا بتېدل هم دغه نتيجه ده، نو د کبری کلي والي په نتيجه موقوفه سو. دغه ډول چي کبری سالبه وی، نو دا عبارت د سلب څخه د اکبر د ټولو افرادو څخه د اوسط وی. او د اوسط د افرادو څخه يو فرد اصغر هم دی نو اکبر به د اصغر څخه هم سلب وی او دغه بعينه نتيجه ده. لهذا د کبری کلي والي په نتيجه موقوفه سو. او نتيجه په کلي والی د کبری موقوفه سوه، نو نتيجه په خپل ځان موقوفه سوه، او دغه باطله خبره ده؟

جواب: موږ د کبری کلي والي په نتيجه باندي موقوف بلل نه منو. ځکه د اکبر ثابت والي لپاره د اصغر او دغه ډول سلبول د اکبر د اصغر څخه په کبری کي په عنوان سره د حدی اوسط دی. او د اکبر ثابت والي لپاره د اصغر او دغه ډول سلبول د اکبر د اصغر څخه په نتيجه کي په عنوان سره د اصغر دی. او دا جائزه ده چي اول بدهي، معلوم او دوم نظري او معلوم نه وی. لهذا نتيجه موقوفه په کلي والي د کبری سوه، او د کبری کلي والي په نتيجه موقوفه نه سو. نو دور نه راغلي نو په شکل اول سره په مطلوب باندي دليل پيشول لازم دور لره نسو.

او دغه ډول دور هم نه راځي، ځکه نتيجه په دې حيث سره واخيستل سي چي د اصغر څخه په حدی اوسط سره تعبير و نسي، په دغه حيث نتيجه پر کلي والي باندی د کبری موقوفه ده، او د کبری کلي والي پر نتيجه باندی هغه وخت موقوفه دی چي د اصغر څخه تعبير په حدی اوسط سره وسي، لهذا نتيجه پر کلي والي باندی د کبری په يوه حيث او کلي والي د کبری پر نتيجه باندی بيا په بل حيث سره موقوفه دی، لهذا دلته تغاير د جهت وجود لری، په دغه وجه دور نه راځي.

مثال: څه وخت چي د ذات څخه د عالم تعبير په متغير سره وسي نو بيا دا خبره معلومه ده چي حدوث و ذات د عالم ثابته دی، او څه وخت چي ددغه ذات څخه د عالم، تعبير په عالم سره وسي نو بيا معلوم نه دی. لهذا يو ذات په يوه اعتبار سره معلوم او په بل اعتبار سره بيا معلوم نه دی.

سوال: معيار و څه ته ويل کيږی؟

جواب: معيار په لغت کي پيمانې ته ويل کيږی، او په اصطلاح کي و شکل ته ويل کيږی.

سوال: اول شکل ته ولي معيار وويل سوه؟

جواب: څرنګه په پيمانه سره د شي اندازه او تول معلوميږی دغه ډول په شکلي اول سره د نورو پاتو شکلونو نتيجه معلوميږی، لهذا شکل اول او حقيقي پيمانه په دې کي سره شريک دي چي په دوی دواړو سره مجهول شي معلوميږی.

عبارت

وَشَرْطُ إِنْتَاجِهِ إِيجَابُ الصُّغْرَى وَكُلِّيَّةُ الْكُبْرَى. وَضُرُوبُهُ الْمُنْتِجَةُ أَرْبَعَةٌ : الضَّرْبُ الْأَوَّلُ: كُلُّ جِسْمٍ مُؤَلَّفٌ وَكُلُّ مُؤَلَّفٍ مُحْدَثٌ فَكُلُّ جِسْمٍ مُحْدَثٌ . الثَّانِي: كُلُّ جِسْمٍ مُؤَلَّفٌ وَلاَ شَيْءَ مِنَ الْمُؤَلَّفِ بِقَدِيمٍ، فَلاَ شَيْءَ مِنَ الْجِسْمِ بِقَدِيمٍ . الثَّالِثُ: بَعْضُ الْجِسْمِ مُؤَلَّفٌ وَكُلُّ مُؤَلَّفٍ حَادِثٌ فَبَعْضُ الْجِسْمِ حَادِثٌ .

ترجمه

د شکلی اول د نتیجې ورکولو دپاره شرط دادی چې صغری به مؤجبه او کبری به کلیه یې وی. د شکلی اول نتیجه ورکونکي قسمونه څلور دي. اولني قسم دادی دی " هر جسم مرکب دی". " او هر مرکب حادث وی". " نو هر جسم حادث دی". او دوهم قسم دادی " هر جسم مرکب دی". " او یو مرکب هم قدیم نه دی ". "نو یو جسم هم قدیم نه دی ". او دریم قسم دادی " بعضې جسم مرکب دی". " او هر مرکب حادث دی" نو " بعضې جسم حادث دی".

تشریح

د شکل اول هغه صورتونه چې ددوی رتلل ممکن وی شپاړس دي. او دغه لاندی دنقشې په صورت کي وړاندی کیږي

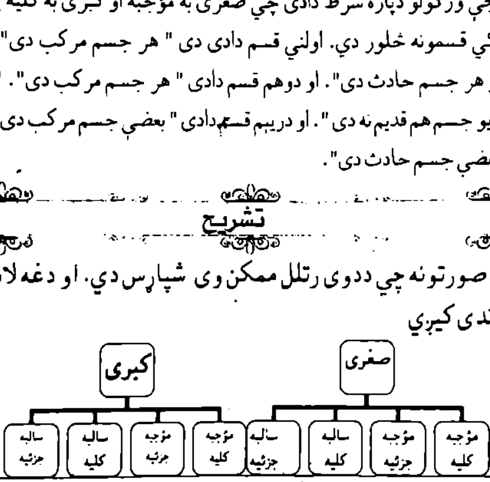

صغری: موجبه کلیه +۱: کبری: موجبه کلیه،۲: جزئیه،۳: سالبه کلیه،۴: جزئیه
صغری: مؤجبه جزئیه۱+: کبری: مؤجبه کلیه،۲: جزئیه،۳: سالبه کلیه،۴: جزئیه
صغری: سالبه کلیه +۱: کبری: مؤجبه کلیه،۲: جزئیه،۳: سالبه کلیه،۴: جزئیه

او ددغه څخه څلور قسمونه نتيجه وركونكي دي، او باقي ساقط سوي دي او هغه لاندي راتلونكي دي.

صغری	کبری	نتيجه
مؤجبه كليه	مؤجبه كليه	مؤجبه كليه
كل جسم مؤلف	كل مؤلف محدث	فكل جسم محدث
صغری	کبری	نتيجه
مؤجبه جزئيه	مؤجبه كليه	مؤجبه جزئيه
بعض الجسم مؤلف	كل مؤلف محدث	فبعض الجسم مؤلف
صغری	کبری	نتيجه
مؤجبه كليه	سالبه كليه	سالبه كليه
كل جسم مؤلف	لا شي من المؤلف بقديم	فلا شي من الجسم بقديم
صغری	کبری	نتيجه
مؤجبه جزئيه	سالبه كليه	سالبه جزئيه
بعض الجسم مؤلف	لا شي من المؤلف بقديم	فبعض الجسم ليس بقديم

او ساقط سوی صورتونه لاندی وړاندی کیږی.

مؤجبه كليه: ۱: كبرى: مؤجبه جزئيه: ۲: سالبه جزئيه
صغرى مؤجبه جزئيه: كبرى: ۱: مؤجبه جزئيه. ۲: سالبه جزئيه
صغرى: سالبه كليه + ۱: كبرى: مؤجبه كليه، ۲: جزئيه. ۳: سالبه كليه، ۴: جزئيه
صغرى: سالبه جزئيه + ۱: كبرى: مؤجبه كليه، ۲: جزئيه، ۳: سالبه كليه ۴: جزئيه

خلاصه حواشي ايوبي

د شکل اول د نتيجه ورکولو دپاره دوه شرطه دي.

اول شرط: د صغری مؤجبه کېدنه: که چیري داډول نه سي بلکه سالبه سي نو بیا په نتیجه کي اختلاف راځي داډول یو واري د نتیجه به د مؤجبه په صورت کي صادقه و گرزي، او بل واري به بیا نتیجه د سالبه په صورت کي صادق و گرزي.

مثال: "لا شی من الانسان بفرس". و"کل فرس حیوان". نو دلته نتیجه د مؤجبه په صورت کي رښتني راځي "کل انسان حیوان". او که په دغه صورت کي صغری سالبه و گرزي، او مورږ کبری په خپل دي قول سره بدله کړو، او وایو "کل انسان حیوان". "و کل فرس صهال". نو دلته نتیجه د سالبه په صورت کي رښتني راځي "لا شی من الانسان بصهال".

دوم شرط: کبری به کلیه وی. ځکه که چیري کلیه نه سي نو بیا به په نتیجه کي اختلاف راسي. داډول که چیري کبری مؤجبه وی د مثال په توگه "کل انسان حیوان". و "بعض الحیوان بفرس" نو نتیجه د سالبه په صورت کي رښتني راځي "لا شی من الانسان بفرس". اوس په دغه صورت کي که چیري مورږ کبری په دي قول سره بدله کړو"بعض الحیوان ضاحک". نو بیا نتیجه د مؤجبه کلیه په صورت کي رښتني راځي "کل انسان ضاحک". پس دا ثابته سوه چي د اول شکل د نتیجه ورکولو لپاره دا شرط دی چي صغری به مؤجبه او کبری به کلیه وي. که چیري داډول نه سي نو بیا به په نتیجه ورکولو کي اختلاف راسي، او دغه ده نتیجه نه ورکولو دلیل دی، نو ددغه څخه دا معلومه سوه چي دغه قیاس نتیجه نه ورکوي، بلکه د نتیجه ورکولو څخه خالي دی. ځکه نتیجه لازم د قیاس سره وی لکه څه ډول دغه د تعریف څخه د قیاس معلومیږي﴿متی سلمت لزمت عنهالذاته قولا آخر﴾. لهذا قیاس ملزوم او نتیجه لازم ده. او ملزوم سبب لپاره د وجود د لازم وی. لهذا د نتیجه سبب ذات د قیاس دی﴿ لذاتها قولا آخر﴾، او هغه شي چي سبب يې ذات وي هغه د ذات څخه نه جلا کیږي، نو نتیجه د ذات څخه د قیاس نه جلا کیږي، حالانکه په صورت کي د نه مؤجبه والي د صغری او د نه کلي والي د کبری نتیجه د قیاس څخه جلا سوه، داډول چي صورت د قیاس یو دی مگر نتیجه مختلف ده (که مؤجبه او که سالبه وی لکه تا چي دا ویږنده) نو ددغه اختلاف څخه دا معلومه سوه چي دغه نتیجه د قیاس نه ده نو دغه قیاس بېله کومي نتیجه راغلي، او د قیاس بیله نتیجه راتلل باطل دی، نو معلومه سوه چي مقدمې به د ایجاب او سلب په اعتبار مختلف وی نه یو.

صغری مؤجبه کلیه، مؤجبه جزئیه، سالبه کلیه، او سالبه جزئیه کېدای سي. او کبری هم څلور ډول کېدای سي، کبیر مؤجبه کلیه، مؤجه جزئیه، سالبه کلیه او سالبه جزئیه. نو څلور چي په څلور کي ضرب کړې نو ددغه څخه شپاړس قسمه حاصلېږي چي تفصیل یې لاندي راتلونکي دي.

صغری : مؤجبه کبری + کبری: ۱: مؤجبه کلیه، ۲: مؤجبه جزئیه، ۳: سالبه کلیه، ۴: جزئیه.
صغری: مؤجبه جزئیه+ کبری: ۵: مؤجبه کلیه، ۶: مؤجبه جزئیه، ۷: سالبه کلیه، ۸: جزئیه.
صغری: سالبه کلیه + کبری: ۹: مؤجبه کلیه، ۱۰: مؤجبه جزئیه، ۱۱: سالبه کلیه، ۱۲: جزئیه.
صغری: سالبه جزئیه + کبری: ۱۳: مؤجبه کلیه، ۱۴: جزئیه، ۱۵: سالبه کلیه. ۱۶: جزئیه.

او څه وخت چي د صغری مؤجبه والي شرط سو نو آته قسمه د مینځه لاړل، هغه دادی صغری سالبه کلیه وی، او کبری مؤجبه کلیه، جزئیه، سالبه کلیه، او سالبه جزئیه وی. صغری سالبه جزئیه وی، اوکبری مؤجبه کلیه، جزئیه، سالبه کلیه، او سالبه جزئیه وی. نو دغه آته قسمونه سوه. او څه وخت چي د کبری کلیت شرط سو نو څلور نور قسمونه د مینځه لاړل ، هغه دادی : صغری مؤجبه کلیه او کبری موجبه جزئیه او سالبه جزئیه وی. او صغری موجبه جزئیه او کبری مؤجبه جزئیه او یا سالبه جزئیه وی. نو دغه څلور قسمونه دي. لهذا ۱۲ قسمونه د اعتبار وړ نه دی، او څلور قسمونه د اعتبار وړ دي.

سوال: د شکلي اول د څلورو نتیجه ورکونکي قسمونو څخه اول قسم کوم دی؟

جواب: هغه دادی صغری مؤجبه کلیه او کبری هم مؤجبه کلیه وی، او ددغه نتیجه هم مؤجبه کلیه وی. او ددغه مثال په متن کي ذکر سوی دی. او دغه قسم ددغه څلورو قسمونو څخه ترټولو غوره قسم دی، ځکه دغه قسم پر ایجاب او کلیت مشتمله دی. او دغه دواړه غوره تر خپلو مقابلو دي، د کلیت مقابل جزئیت او د ایجاب مقابل سلب دی، کلیت تر جزئیت او ایجاب تر سلب غوره دی. څرنگه دغه قسم پر دواړو غورو شیانو مشتمله دی په دغه وجه تر پاته درو قسمونو غوره دی.

سوال: دغه څلورو قسمونه څخه هر یوه ته ولي ضرب ویل سوی دی؟

جواب: ځکه ضرب په لغت کي نوع او قسم ته ویل کیږی . څرنګه هر یو ددغه څلورو څخه یو قسم د شکل اول دی په دغه وجه دغه ته ضرب وویل سو.

سوال: دوهم قسم د څلورو نتیجه ورکونکو اقسامو څخه د شکلي اول کوم یو دی؟

جواب: هغه دادی: صغری مؤجبه کلیه او کبری سالبه کلیه وی. او نتیجه ددغه سالبه کلیه وی.

سوال: ددغه قسم نتیجه ولي سالبه وی؟

جواب: ځکه نتیجه د مقدمو څخه د هغی تابع وی چي هغه کمزوري د مقدمو څخه وی ، د مقدمو څخه یوه موجبه او بله سالبه وی، څرنګه سالبه کمزوري تر موجبه وی په دغه وجه نتیجه تابع د سالبه راغلل.

سوال: دریم قسم کوم یو دی؟

جواب: هغه دادی: صغری مؤجبه جزئیه او کبری مؤجبه کلیه وی. او نتیجه ددغه جزئیه وی. ځکه مقدمه د مقدمو څخه د هغی کمزوری تابع وی، او د مقدمو څخه یوه جزئیه او یوه کلیه ده، کلیت غور او جزئیت کمزوری دی، په دغه وجه نتیجه د جزئیه د تابع والي په وجه جزئیه راځي.

عبارت

الرَّابعُ: بَعْضُ الْجِسْمِ مُؤَلَّفٌ وَلاَ شَيْءَ مِنَ الْمُؤَلَّفِ بِقَدِيمٍ فَبَعْضُ الْجِسْمِ لَيْسَ بِقَدِيمٍ . وَالْقِيَاسُ الإِقْتِرَانِيُّ : إِمَّا أَنْ يَتَرَكَّبَ مِنْ حَمْلِيَّتَيْنِ كَمَا مَرَّ. وَإِمَّا مِنْ مُتَّصِلَتَيْنِ : كَقَوْلِنَا: إِنْ كَانَتِ الشَّمْسُ طَالِعَةً فَالنَّهَارُ مَوْجُودٌ وَكُلَّمَا كَانَ النَّهَارُ مَوْجُودًا فَالأَرْضُ مُضِيئَةٌ يُنْتِجُ إِنْ كَانَتِ الشَّمْسُ طَالِعَةً فَالأَرْضُ مُضِيئَةٌ.

ترجمه

څلورم قسم دادی "بعضې جسم مرکب دی"، " يو شي د مرکب قديم نه وی "، " نو بعضې جسم قديم نه دی"، او قياسي اقتراني به يا مرکب د حمليو څخه وی، لکه دغه خبره چې مخکي تېره سوه. او يا به مرکب د متصلو څخه وی، لکه زموږ دا قول " که چيری لمر راختلي وی نو ورځ به موجوده وی"، " او څه وخت چي لمر راختلي وی نو مځکه به روښانه وی". " نو مځکه روښانه ده". نتيجه دا سوه " که چيری لمر راختلي وی نو مځکه به روښانه وی".

تشريح

سوال: د قياس اقتراني چې په شرطياتو کي راسي د هغه څخه څه مراد دی هغه چې محض د شرطياتو څخه جوړ وي څرنګه چې دغه خبره د مصنف ... له قول څخه "الکائن فی الشرطية" معلوميږي يا بل څه دده څخه مراد دی؟

جواب: نه، بلکه د قياسي اقتراني په شرطياتو ددغه څخه هغه مراد دی چي هغه محض د حملياتو څخه جوړ نه وي، بيا عام تر دې محض د شرطياتو څخه جوړ وی، او که د شرطياتو او حملياتو ددواړو څخه جوړ وی.

سوال: دلته د مصنف په عبارت کي د اقسامو څخه د قياس اقتراني څه مراد دی؟

جواب: د اقسامو څخه " کوم چې په تقسيم کي د هغه قياس اقتراني راغلي دی چي هغه په حمليو کي وي" مراد هغه څخه څلور شکل دی، د کوم بيان مخکي تېر سو. او د اقسامو څخه " کوم چي په قياس اقتراني به شرطياتو کي راغلي دی" د هغه څخه اقسام مراد دی نه هغه څلور تېر سوی اشکال، ځکه قياس اقتراني حملي اشکال لری خو اقسام نه لری، بلکه د هغه يو قسم وي نه نور. باقي پاته اقتراني شرطي سو نو هغه اقسام لری. البته د اقتراني حملي په اشکالو

هغه اقسام هم شکله، د اقتراني شرطي د باندي د اقسامو اطلاق په دې وجه وسو چي
اقسامو سره دی، ددغه مشاکلت د وجي دغه اطلاق سوي دی.

سوال: قیاس اقتراني شرطي څو اقسام لری؟

جواب: پنځه قسمونه دي او هغه لاندي راروان دي.

اول: هر هغه قیاس اقتراني شرطي چي مرکب ددو متصلو څخه وي. او په دغه کي څلور سره اشکال راتلای سي. ځکه که چیري هغه جزء چي ددواړو مقدمو ترمینځ شریک وی هغه د صغری په طرف کي تالي او د کبری په طرف کي مقدم واقع سوی وی نو دغه شکل اول دی. او ددغه دپاره هغه شرائط دي کوم چي د قیاس اقتراني حملي د اول شکل دپاره ول.

مثال: اول شکل: **صغری:** "کلما کانت الشمس طالعة فالنهار موجود".

کبری: "و کلما کان النهار موجودا فالارض مضیة". نو نتیجه دا ورکوي: " کلما کانت الشمس طالعة فالارض مضیة". اوس لوړ په توره کرښي کي حد اوسط تالي په صغری او مقدم په کبری کي راغلی دی.

دویم شکل: که چیري په دواړو کي تالي واقع سوې وی نو دغه دویم شکل دی.

مثال: **صغری:** "کلما کانت الشمس طالعة فالنهار موجود". **کبری:** " لیس البتة اذا کان اللیل حاصلا فالنهار موجود". نو نتیجه دا ورکوي : "لیس البتة اذا کان الشمس طالعة فاللیل حاصل". اوس لوړ په توره کرښه کي حد اوسط تالي په صغری او کبری دواړو کي واقع سوي دی.

دریم شکل: که چیري په دواړو کي مقدم واقع سوي وو نو دغه دریم شکل دی.

مثال: **صغری:** "کلما کانت الشمس طالعة فالنهار موجود". **کبری:** "و کلما کانت الشمس طالعة فالارض مضیة". نو نتیجه دا ورکوی: "قد یکون اذا کان النهار موجودا فالارض مضیة". اوس لوړ په توره کرښه کي حد اوسط مقدم په صغری او کبری دواړو کي واقع سوي دی.

څلورم شکل: مقدم په صغری او تالي په کبری کي واقع سوی وي.

مثال: **صغری:** "کلما کانت الشمس طالعة فالنهار موجود". **کبری:** "و کلما کان الارض مضیة فالشمس طالعة". نو نتیجه دا ورکوي: " قد یکون اذا کان النهار موجودا فالارض مضیة ".

سوال: ددغه اول قسم د قیاس اقتراني شرطي نتیجه څه راځي؟

جواب: دا محض متصله راځي، ځکه په دغه صورت کي مقدمې دواړي متصلې وي. او ددغه نتيجې مقدم ، مقدم د هغه صغرى وى چي هغه متصله وى. او تالي يې تالي د کبرى متصله وى.

سوال: ددويم قياس نتيجه څرنګه راځي؟

جواب: ددغه شکل نتيجه سالبه راځي. ځکه مخکي دا تيره سوه چي ددويم شکل شرط دادى چي صغرى او کبرى د ايجاب او سلب په حيث يو د بل سره به مختلفي وي. او نتيجه د اخس ارزل تابع وى. نو نتيجه به د صغرى او کبرى څخه د ارزل تابع وى چي هغه په دويم شکل کي سالبه ده. او ددغه شکل د نتيجې مقدم، مقدم د متصلې صغرى وى. او تالي د نتيجه مقدم د کبرى متصله وى.

سوال: ددريم او څلورم شکل څه حال وى؟

جواب: په دريم شکل کي مقدم د نتيجې تالي د صغرى متصله او تالي د نتيجه تالي د کبرى وى. او په څلورم شکل کي مقدم د نتيجه دصغرى تالي او تالي د نتيجه مقدم د کبرى وى.

سوال: مراد د متصله د متصلو الي څخه څه دى؟

جواب: ددوى څخه مراد لزوميې دي ځکه د اتفاقيو څخه قياس نسي جوړيدلاى. ځکه د لزوميه او د اتفاقيه ترمينځ داډول فرق موجود دى چي په لزوميه کي حکم په اعتبار سره د هغو اوضاعو وى چي د هغه جمعوالي د مقدم سره ممکن وى. او ددغه معلومېدل په حد اوسط سره کيږي، په خلاف د اتفاقيه، په هغه کي حکم په هغه اوضاعو باندي کيږي چي هغه په اعتبار د نفس الامر او د واقع وي. نو مفهوم د کبرى په دغه صورت کي داوي چي اکبر په ټولو واقعي اوضاعو سره اصغر ته ثابته دى او ددغه واقعي اوضاعو څخه يو اصغر دى. نو وجود داکبر و اصغر ته ثابتيدل معلوم سو، که څه هم و اوسط ته کتل ونسي. نو ددوى په مابين کي د اوسط په راوړلو سره هيڅ يو نا معلوم شي نه معلوميږي. نو بيا دوى څخه قياس نه جوړيږى ځکه په قياس سره نا معلوم شي حاصليږي. چي هغه دلته نسته.

سوال: دلزوميو څخه دشکل اول مرکب والي صحى نه دى ځکه دده څخه په مرکب سوي قياس کي هيڅ فائده نسته. ځکه دى نتيجه دروغجنه ورکوى. د مثال په توګه څه وخت چي

دوه فرد وی نو دغه دوه به بیا عدد وی ﴿ اوس دغه قضیه صادقه ده ځکه د شرطیه لزومیه د صادقوالي مدار په ثابت والي دعلاقې په مابین کي دمقدم او دتالي وی نه په صدق واقعي باندي. او دلته دغه علاقه ثابته ده داډول چي یو شرط"کلما کان الاثنان فردا" او بل جزاء"کان عددا" دی. د شرط او د جزاء په ما بین کي لزوم وی. اود شرطیې رښتیا والي موقوفه په ثبوت ددغه لزوم وی عام تر دې دغه شرط او جزاء واقعي وي او که نه وي﴾ او څه وخت چي دوه یو عدد سو نو دغه به زوج وی. ﴿اوس دغه هم صادقه ده دا ډول څه وخت چي دوه عدد سي نو هغه به زوج وی. اوس ددو جفت والي په طریقه د لزوم دی دا هغه وخت چي عدددلته صرف دوه سي. نو څه وخت چي یو عدد موجود سي نو هغه به جفت وی.﴾. لهذا دغه قیاس رښتني دی مګر نتیجه ئې دروغجنه ده هغه داده " څه وخت چي دوه فرد سي نو زوج به سي" اوس دغه دروغجنه ده او تالي د مقدم سره بالکل لازمه نه ده ځکه که چیري لازم سي نو : نقیضینو یو ځای والي په یوه شي کي راسي او یو ځای والي د نقیضینو باطل دی نو دلته تالي لازم والي د مقدم سره باطل دی. نو دغه قیاس چي هغه دغه نتیجه ورکونکي وی م صحی نه دی؟

جواب: د لزومیه په صادقیدو کي چي کوم صادق والي معتبر دی که چیري هغه واقعي او نفس الامری صادقوالي وی نو بیا موږ د صغری**"کلما کان الاثنان فردا کان عددا"** صادقوالي نه منو. ځکه د اثنین مفرد کیده بناء په دې باندي دی چي د فرد عدد کیده رښتني سي مګر دغه قول په دې تقدیر باندي چي دوه مفرد سي صادق نه دی ځکه په دغه تقدیر دوه فرد دی مګر عدد نه دی. ځکه په واقع کي هغه دوه عدد دی چي هغه زوج وی. او هغه دوه چي فرد وی هغه عدد نه دی. ځکه په دنیا کي یو داسي عدد وجود نه لري چي هغه دوه هم وی او مفرد هم وی. لهذا دغه صغری په واقع کي صحی نه ده. او که چیري په لزومیه کي فرضي او اعتباري صادقوالي معتبر وی لکه دغه سائل چي وایې نو بیا موږ په دغه تقدیر باندي حاصلي سوې نتیجه دروغجنه نه بولي او نه دروغجن والي یې منو. ځکه هغه سړی چي هغه دوه فرد بولي او ددغه اقرار کوي نو بیا به هغه دغه دوه زوج هم بولي ځکه التزام د هغه شي چي هغه د واقع او نفس الامر سره برابر وی اولی تر هغه شي تر التزام دی چي هغه د واقع سره

برابر نه وی نو ددو د زوج بللو التزام کول اولی تر دې دی چې دغه دوه فرد وبلې. نو ځه وخت چې دغه کس د غیر اولی التزام و کړي نو دغه به د اولي التزام په طریق اولی سره کوي.

دوم: هر هغه اقتراني شرطي چي مرکب ددو منفصلو څخه وی.لکه زموږ دا قول "همیشه عدد به زوج یا فرد وی.او هر زوج به زوج الزوج یا زوج الفرد وی." نو نتیجه دا سوه "هر عدد به فرد،زوج الزوج یا زوج الفرد وی". ځکه په منفصله کي دا ضروري ده چي یو د جزئینو څخه به واقع وی ولي چي په منفصله کي د یو شي د جزئینو څخه خالي کیده منع دی عام تر دې جمع کیده یې هم منع وی او که نه وی. لهذا ذکر سوي مثال د دوو منفصلو حقیقیو څخه مرکب دی. او دلته لکه ځرنګه چي جمع والي د فرد او د زوج په یوه عدد کي راتلل منع دی دغه ډول د یو عدد ددوی څخه خالي والي هم منع دی .لهذا په یوه عدد باندي زوج الزوج او زوج الفرد نه یو ځای کیدای او دغه ډول یو عدد ځني خالي کیدای نسي. لهذا ددغه نتیجه به منفصله مانعة الخلو وی. ځکه ددغه نتیجه یوه حصه د اولي منفصله هغه جزء دی چي هغه ددویمي مقدمې سره شریک والي " فرد" نه لري.او ددې دویم جزء هغه دی چي هغه زوج او مشترک ددویمي مقدمه سره دی.او دغه زوج بیا په دوه قسمه دی. او ددغه قسمو څخه به اول یا دویم وی. که چیري اول وو نو دغه بیا دویم جزء د نتیجه" زوج الزوج" وی او که چیري دویم قسم وو نو دغه بیا دریم جزء د نتیجه " زوج الفرد" وی. لهذا نتیجه د درو اجزاؤ څخه مرکبه وی.(١): هغه جزء چي مشترک ددواړو مقدمو په ما بین کي نه وی او هغه فرد دی.او دوې نتیجې وي چي هغه د اولي منفصله دهغه جزء څخه چي مشترک ددویمي منفصلې سره " زوج" وی. او ددویمي منفصلې د هر جزء څخه د قیاس جوړولو څخه حاصل سوې وی. او هغه دوه قیاس دادي "العدد زوج. و کل زوج فهو زوج الزوج". نو نتیجه دا سوه(٢) "العدد زوج الزوج". او دویم قیاس دادی "العدد زوج. و کل زوج فهو زوج الفرد" نو نتیجه دا سوه (٣) "العدد زوج الفرد " لهذا ددغه قیاس نتیجه د ١ : فرد . ٢ : زوج الزوج. ٣ : او زوج الفرد څخه مرکبه وی.

 څه وخت چې مصنف رحمه الله اولا اقسام د هغه قياس اقتراني بيان کړل کوم چې هغه په جمله حمليه کې راځي. اوس د هغه قياس اقتراني بيان کوي چې هغه په جمله شرطيه کي راځي.او ويويل: قياس اقتراني په شرطياتو کي.

سوال: قياس اقتراني چي په شرطياتو کي راځي ددغه څخه څه مراد دی هغه قياس اقتراني چي محض مرکب د شرطياتو څخه وی او که هغه هم مراد دی چي مرکب د شرطياتو او حملياتو د دواړو څخه وی؟

جواب: دلته دغه دوهم مراد دی يعني هغه قياس اقتراني چي محض د حملياتو څخه مرکب نه وی يا عام تر دې دواړی مقدمې يې د شرطياتو څخه وی او که يوه شرطيه او هغه بله حمليه وی.

سوال: هغه قياس اقتراني چي په شرطياتو کي راځي هغه څو قسمونه لری؟

جواب: دغه پنځه قسمونه لري، ځکه دغه قياس به يا مرکب د متصلو څخه وی، او يا به مرکب د منفصلو څخه وی، او يا به د حمليه او متصله څخه مرکب وی، او يا به مرکب د حمليه او منفصله څخه وی، او يا به مرکب د متصله او منفصله څخه وی. نو دغه پنځه قسمونه سوه.

سوال: قياس ولي په اقتراني سره مقيد و ګرزول سو؟

جواب: دغه قيد احترازي دی، په دغه سره احتراز د قياسي استثنائي څخه راغلي، ځکه قياسي استثنائي اقسام ژندې راتلونکي دي.

سوال: مراد د متصلو څخه څوک دي، لزوميه او که اتفاقيه؟

جواب: دلته مراد متصله لزوميه ده نه اتفاقيه.

عبارت

وَإِمَّا مُرَكَّبٌ مِنْ مُنْفَصِلَتَيْنِ ،كَقَوْلِنَا: كُلُّ عَدَدٍ إِمَّا زَوْجٌ أَوْ فَرْدٌ وَكُلُّ زَوْجٍ فَهُوَ إِمَّا زَوْجُ الزَّوْجِ أَوْ زَوْجُ الْفَرْدِ يُنْتِجُ كُلُّ عَدَدٍ إِمَّا فَرْدٌ أَوْ زَوْجُ الزَّوْجِ أَوْ زَوْجُ الْفَرْدِ .وَ إِمَّا مِنْ حَمْلِيَّةٍ وَ مُتَّصِلَةٍ ، كَقَوْلِنَا " كُلَّمَا كَانَ هٰذَا الشَّيْءُ إِنْسَاناً فَهُوَ حَيَوَانٌ" ، وَ " كُلُّ حَيَوَانٍ فَهُوَ جِسْمٌ " يُنْتِجُ " كُلَّمَا كَانَ هٰذَا إِنْسَاناً فَهُوَ جِسْمٌ ". وَ إِمَّا مِنْ حَمْلِيَّةٍ وَ مُنْفَصِلَةٍ كَقَوْلِنَا "كُلُّ عَدَدٍ إِمَّا فَرْدٌ أَوْ زَوْجٌ" . وَ " كُلُّ زَوْجٍ فَهُوَ مُنْقَسِمٌ بِمُتَسَاوِيَتَيْنِ "، يُنْتِجُ " كُلُّ عَدَدٍ فَهُوَ إِمَّا فَرْدٌ وَ إِمَّا مُنْقَسِمٌ بِمُتَسَاوِيَتَيْنِ". وَ إِمَّا مِنْ مُتَّصِلَةٍ وَ مُنْفَصِلَةٍ كَقَوْلِنَا " كُلَّمَا كَانَ هٰذَا إِنْسَاناً فَهُوَ حَيَوَانٌ "، و" كُلُّ حَيَوَانٍ فَهُوَ إِمَّا أَبْيَضُ أَوْ أَسْوَدُ" . يُنْتِجُ " كُلَّمَا كَانَ هٰذَا إِنْسَاناً فَهُوَ إِمَّا أَبْيَضُ أَوْ أَسْوَدُ".

ترجمه

او يا به د منفصلو څخه مرکب وی، لکه زموږ دا قول "هر عدد به يا زوج او يا فرد وی"، " او هر زوج به يا زوج الزوج وی او يا به زوج الفرد وی"، نو نتيجه داسوه " هر عدد به يا فرد وی او يا به زوج الزوج وی او يا به زوج الفرد وی". او يا به مرکب د حمليه او متصله څخه وی لکه زموږ دا قول "څه وخت چي دغه شي انسان وی نو دغه به حيوان وی". " او حيوان جسم دی"، نو نتيجه دا راځي " څه وخت چي دغه انسان وی نو جسم به هم وی". او يا به دغه مرکب د حمليه او منفصله څخه وی ، لکه زموږ دا قول " هر عدد به طاق وی او يا جفت". او "هر جفت و دوو برابرو حصو ته تقسيمږی". نو نتيجه دا راځي "هر عدد به يا طاق وی او يا به دوو برابرو حصو ته تقسيمږی". او يا به مرکب د متصله او منفصله څخه وی ، لکه زموږ دا قول "څه وخت چي دغه انسان وی نو دغه به حيوان وی "، او " هر حيوان به سپين او يا تور وی". نو نتيجه دا راځي " څه وخت چي دغه انسان وی نو دغه به سفيد او يا تور وی".

تشريح

هر هغه قياسی اقتراني شرطي چي مرکب ددو منفصلو څخه وی. او دغه دوهم قسم د هغه قياسي اقتراني دی کوم چي په شرطياتو کي واقع سوی وی.

مثال: "هميشه عدد به زوج يا فرد وی.او هر زوج به زوج الزوج يا زوج الفرد وی". نو نتيجه دا سوه "هر عدد به فرد،زوج الزوج يا زوج الفرد وی". ځکه په منفصله کي دا ضروري ده چي يو د جزئينو څخه به واقع وی، ولي چي په منفصله کي د يو شي د جزئينو څخه خالي کيدل منعه

دی عام تر دي جمع کېدل يې هم منعه وی او که منعه نه وی. نو ذکر سوي مثال د دوو منفصلو حقيقيو څخه مرکب دی. او دلته لکه څرنګه چي په يوه عدد کي جمعوالي د فرد او زوج منعه دی دغه ډول د يو عدد ددوی څخه خالي والي هم منعه دی. لهذا په يوه عدد باندي زوج الزوج او زوج الفرد يو ځای کېدای نسي، او دغه ډول يو عدد ځني خالي کېداي هم نسي. نو ددغه نتيجه به منفصله مانعة الخلو وی. ځکه ددغي نتيجې يوه حصه د اولي منفصله هغه جزء دی چي هغه ددويمي مقدمې سره شريک والي "فرد" نه لري. او ددې دويم جزء هغه دی چي هغه زوج او مشترک ددويمي مقدمه سره دی. او دغه زوج بيا دوه قسمه لري. او ددغه قسمو څخه به اول يا دوهم وی. که چيري اول وی نو دغه بيا دوهم جزء د نتيجه "زوج الزوج" وی، او که چيري دوهم قسم وی نو دغه بيا دريېم جزء د نتيجه "زوج الفرد" وی. لهذا نتيجه د درو اجزاؤ څخه مرکبه وی.
(١): هغه جزء چي د دواړو مقدمو ترمينځ مشترک نه وی، او هغه فرد دی. او دوې نتيجې وي کوم چي د دويمي منفصله د هر جزء په يو ځای والي د اولي منفصله دهغه جزء سره حاصلېږی کوم چي مشترک ددويمي منفصلې سره "زوج" وی. او هغه دوه قياسه دادي:
١): "العدد زوج. و کل زوج فهو زوج الزوج". نو نتيجه دا سوه (٢) "العدد زوج الزوج". او دويېم قياس دادی "العدد زوج. و کل زوج فهو زوج الفرد". نو نتيجه دا سوه (٣) "العدد زوج الفرد". لهذا ددغه قياس نتيجه د ١: فرد. ٢: زوج الزوج. ٣: او زوج الفرد څخه مرکبه وی.
﴿فائده﴾: دغه لوړه خبره چي نتيجه مرکبه ددرو اجزاؤ څخه وی هغه وخت ده چي اوله مقدمه ددويمي مقدمې سره په هرجزء غيری تام کي شريکه وي. او که چيري دغه ډول نه وه بلکه اوله مقدمه ددويمي مقدمه د اجزاؤ څخه د يوه سره شريکه وی نو په دغه صورت کي نتيجه داسي منفصله مانعة الخلو وي چي مرکبه د درو اجزاؤ څخه وی. ددغي نتيجه دوه داسي اجزاء وي چي د اولي او دويمي مقدمه په ما بين کي شريک نه وی. او دريم هغه جزء وی چي هغه د اولي او ددويمي مقدمې د مشترک اجزاؤ څخه د قياس جوړېدو ورسته د مقدمې په حيثيت سره حاصله سي. لهذا د اولي مقدمې څخه به هغه جزء واقع وی چي هغه مشترک نه دی نو دغه اول جزء د نتيجه دی. او که چيري د اولي مقدمې څخه هغه جزء واقع وي چي هغه

ددويمي مقدمې سره شريک وی او ددويمي مقدمې څخه هم هغه مشترک جزء واقع وی نو ددغه څخه د قياس د جوړيدو څخه ورسته چي کومه نتيجه حاصله سي هغه به دويم جزء د نتيجه وی. او که چيري ددويمي مقدمې څخه هغه جزء واقع سوی وی چي هغه د اولي مقدمه سره شريک نه وی نو دغه به دريم جزء د نتيجه وی. دمثال په توګه "دائما اما کل انسان ناطق". او "کل فرس حيوان" "دائما اما کل صاهل حيوان او کل حمار ناهق" نو اوس د اولي مقدمې هغه جزء واقع وی چي هغه ددويمي مقدمې سره شريک نه وی نو دغه د نتيجه اول جزء دی." اما کل انسان ناطق "او د اولي مقدمې هغه جزء واقع وی چي هغه ددويم سره شريک وی نو بيا ددغه څخه قياس جوړيږي " کل فرس حيوان. و کل صاهل حيوان " نو نتيجه داسوه " کل فرس صاهل". او دغه د نتيجه دويم جزء دی. او که چيري ددويمي مقدمه څخه هغه جزء واقع سوی وی چي هغه د اولي مقدمې سره شريک نه وی نو دغه بيا د نتيجه دريم جزء وی" کل حمار ناهق "نو مجموع نتيجه داسوه "اما کل انسان ناطق او کل فرس صاهل او کل حمارناهق".

﴿فائده﴾: زوج الزوج تعريف: هر هغه عدد چي برابر تقسميږي دغه عدد به زيات تر يوه واري تقسيموالي قبلوي نو دغه عدد بيا ددو حالو څخه خالي نه وی. دغه تقسيم به يوه ته رسيږي او يا به نه رسيږي، که چيري رسيدی نو دغه ته زوج الزوج ويل کيږي. د مثال په توګه څلور اوس دغه څلور يو واري دوو ، دوو ته تقسيمږي، بيا دوه و يوه يوه ته تقسيميږي. نو دغه نيموالي يې يوه ته ورسيدي. او که چيري نه رسيدي نو دغه ته زوج الزوج و الفرد ويل کيږي. د مثال په توګه دولس. اوس دولس يو واري شپږ ته تقسميږي. او شپږ بيا درو ، درو ته تقسيمږي. او درې بيا برابر نورنسي تقسيدلای.

زوج الفرد: هر هغه عدد چي برابر تقسميږي، که چيري دغه عدد يو واري تقسيم والي قبلوی دغه ته زوج الفرد ويل کيږي د مثال په توګه لس. اوس دغه يو واري نيموالي قبلوي چي هغه پنځه پنځه کيده دی. او دغه پنځه بيا نور نيموالي ته نه تقسيمږي.

دريم قسم د قياسي اقتراني په شرطياتو کي: هر هغه اقتراني چي مرکب د يو حمليه او متصله څخه مرکب وی.

څلورم قسم د قياسي اقتراني په شرطياتو کي: هر هغه اقتراني چي مرکب د يو حمليه او منفصله څخه وی.

پنځم قسم د قياسي اقتراني په شرطياتو کي: هر هغه اقتراني چي مرکب د يو متصله او منفصله څخه وی.

خلاصه حواشي ايوبي

يا به دغه قياس اقتراني مرکب د دو منفصلو مقدمو څخه وی.

دلته "كل عدد" دغه اصغر دی، او " اما زوج" دغه حدی اوسط دی، د صغری او کبری تر مينځ مشترک دی. ځکه په دواړو مقدمو کي وجود لری، او مکرر سوی دی. او "او فرد" دغه جزء د صغری او کبری تر مينځ مشترک نه دی.

سوال: په دغه قياس کي حدی اوسط کوم يو دی؟

جواب: "كل زوج" دغه حدی اوسط دی، او دغه په کبری کي د قياس مکرر راغلي دی، او څه وخت چي دغه حذف کړل سي نو باقي ورسته تر حذفولو دا پاتيږی " كل عدد اما فرد". او دغه جزء د صغری مشترک د کبری سره نه دی، بلکه غير مشترک دی. او "زوج الزوج او زوج الفرد" مرکب د هغه جزء څخه د صغری دی چي هغه مشترک د کبری سره دی چي هغه "زوج" دی، او د دوو اجزاؤ څخه د کبری دی چي هغه " زوج الزوج او زوج الفرد" دی. لهذا د نتيجې اول جزء د صغری هغه جزء دی چي مشترک د کبری سره نه دی، او دوهم جزء يې هغه دا دی چي د صغری او د کبری تر مينځ مشترک دی.

سوال: نتيجه ولي د درو اجزاؤ څخه مرکبه وی؟

جواب: ځکه د اولي منفصلې به يا هغه جزء واقع وی کوم چي د اولي او دوهمي منفصلې تر مينځ مشترک نه وی او هغه جزء " فرد" دی. که چيری دغه غيری مشترک جزء واقع وی نو دغه اول جزء د نتيجې دی. او يا به د اولي منفصله څخه هغه جزء واقع سوی وی چي هغه مشترک ددويمي منفصلې سره وی چي هغه " زوج" دی. اوس به و دوهمي منفصله ته راسو چي د هغې کوم جزء واقع دی، يا خو به هغه جزء واقع وی چي د اولي منفصلې سره مشترک دی "زوج الزوج" نو دغه به د نتيجې دوهم جزء وی، او يا به هغه جزء واقع سوی وی چي هغه د اولي منفصلې

سره مشترک نه وی چي هغه " زوج الفرد" دی (دغه داولي منفصلې سره شریک نه دی، ځکه په اولي منفصلې کي یو طرف یوازی فرد دی او دوهم طرف یې یوازی زوج دی. او " زوج الفرد" یو هم ددغه څخه نه دی). نو دغه به د نتیجې دریم جزء وی.

سوال: "زوج الزوج" و څه ته ویل کیږی؟

جواب: یو تعریف د تشریح تر عنوان لاندي ذکر سو، او دوهم تعریف یې دا هم سوی دی: هر هغه عدد چي د هغه برابر تقسیمول و یوه ته رسیږی، او په دغه عدد کي دغه تقسیم و برابرو ته تر یوه وار زیات سوی وی. د مثال په توګه آته (۸) عدد دی، اولاً و څلورو څلورو ته تقسیمیږی. دغه اول واری تقسیم دی، بیا هر یوه د څلورو څخه برابر، برابر و دو، دو، ته تقسیمیږی، دغه دوهم تقسیم دی، بیا هر یو د دو، دو، څخه برابر و یوه ته تقسمیږی. لهذا تقسیم تر یو واری زیات راغلي، او دغه هم و برابرو شیانو ته راغلي، او د تقسیم انتهاء پر یوه وسوه. نو آته ته زوج الزوج عدد ویل کیږی.

سوال: " زوج الفرد" و څه ته ویل کیږی؟

جواب: هر هغه عدد چي د هغه تقسیم و برابرو ته پر یوه نه ختمیږی، او تر یوه واری زیات تقسیم نه قبلوی.

مثال: د شپږو عدد (۶)، اوس ددې تقسیم و برابرو ته کیږی چي هغه درې، درې دی، مګر دغه شپږ نور زیات و برابرو ته نه تقسیمیږی. نو و برابرو ته تقسیم پر درې ختم سو نه پر یوه باندی، او دغه برابرو ته تقسیم یو واری تر سره سو. او دغه ډول دوه (۲) عدد دی، دغه هم "زوج الفرد" دی، ځکه دده تقسیم و برابرو ته یو ځلي سوی دی نه دوه واری.

سوال: قیاسِ اقتراني په شرطیاتو کي چي مرکب د حملیه او متصله څخه وی: دغه حملیه صغری او که کبری واقع کیږی؟

جواب: صغری حملیه او متصله دواړه کېدای سي، او دغه ډول کبری حملیه او متصله دواړه کېدای سي.

مثال: صغری: " کله چي دغه شي انسان وی نو دغه به حیوان وی"، کبری: " او هر حیوان جسم وی"، نو تیجه ددغه قیاس دا راځي " کله چي دغه شي انسان وی نو جسم به وی". اوس دلته

صغری شرطیه متصله واقع سوېده. او کبری حملیه واقع سوېده. او دلته حدی اوسط لفظ د " حیوان" دی. او د نتیجه په صورت کي دغه حدی اوسط ساقطه و ګرزی نو نتیجه دا ګرزی " څه وخت چي دغه شي انسان وی نو جسم به وی".

سوال: هغه قیاسي اقتراني شرطي چي مرکب د حملیه او منفصله څخه وی د هغه مثال څه دی؟

جواب: مثال يې دادی، صغری: " هر عدد به فرد او یا زوج وی". کبری: " هر زوج و برابرو ته تقسیمېږی " نو نتیجه دا راوزی " هر عدد به فرد وی او یا به و برابرو ته تقسیمېږی". اوس دلته صغری منفصله او کبری حملیه ده. صغری په دې وجه منفصله ده چي منفصله هغه وی چي د طرفینو د قضیه تر مینځ عناد وی، د زوج او فرد تر مینځ تضاد وی نو دلته د صغری د طرفینو تر مینځ تضاد وجود لری، په دغه وجه صغری منفصله ده.

سوال: دغه مثال کوم شکل دی؟

جواب: دغه شکلي اول دی.

سوال: په شکلِ اول کي حدی اوسط محمول په صغری او موضوع په کبری کي وی، او دلته داسي نه ده ، ځکه دلته په صغری کي محمول "فرد" دی او دغه مکرر د سره نه دی نو بیا به دغه څرنګه حدی اوسط او شکلي اول و ګرزی؟

جواب: اصل عبارت داډول دی " کل عدد اما فرد او زوج"، و " کل زوج فهو منقسم بمتساوین". اوس دلته حدی اوسط "زوج" دی، او دغه په صغری کي محمول او کبری کي موضوع واقع سوی دی. لهذا موجوده نسخه بناء بر خطائي کتابتي حمل ده.

سوال: ددغه قیاس نتیجه حملیه او که منفصله ده؟

جواب: دغه نتیجه منفصله ده، ځکه دلته حدی اوسط "زوج" دی، او دده په حذف سره قیاس دا پاتېږی " کل عدد اما فرد او منقسم بمتساوین".

سوال: قیاسي اقتراني شرطي چي د متصله او منفصله څخه مرکب وی ددغه قیاس څه صورت وی؟

جواب: صورت يې داوی چې صغری متصله راتلای سي او منفصله هم، کبری منفصله او متصله هم کېدای سي.

سوال: په دغه صورت کې د قیاسِ اقتراني شرطي ددغه قسم کوم صورت و طبعیت ته ژندې وی؟

جواب: دا صورت ژندې وی چې صغری شرطیه متصله وی او کبری شرطیه منفصله وی.

سوال: ددې صورت مثال کوم ذی؟

جواب: مثال دا دی "څه وخت چې دغه انسان وی نو دغه به حیوان وی". او "هر حیوان به سپین یا تور وی"، نو تیجه دا سوه "څه وخت چې دغه انسان وی نو دغه به تور یا سپین وی".

سوال: په دغه مثال کې حدی اوسط څوک دی؟

جواب: حدی اوسط "حیوان" دی، او څه وخت چې حدی اوسط حذف سي نو تیجه دا پاتیږی "څه وخت چې دغه شي انسان سي نو دغه به تور یا سپین وی"

عبارت

وَ اَمَّا القِيَاسُ الْاِسْتِثْنَائِي فَالشَّرْطِيَّةُ الْمَوْضُوْعَةُ فِيْهِ إِنْ كَانَتْ مُتَّصِلَةً فَاسْتِثْنَاءُ عَيْنِ الْمُقَدَّمِ يُنْتِجُ عَيْنَ التَّالِيْ كَقَوْلِنَا: إِنْ كَانَ هٰذَا إِنْسَانًا فَهُوَ حَيْوَانٌ لٰكِنَّهُ إِنْسَانٌ فَيَكُوْنُ حَيْوَانًا". وَ اسْتِثْنَاءُ نَقِيْضِ التَّالِي يُنْتِجُ نَقِيْضَ الْمُقَدَّمِ .كَقَوْلِنَا: إِنْ كَانَ هٰذَا الشَّيْءُ إِنْسَانًا فَهُوَ حَيْوَانٌ لٰكِنَّهُ لَيْسَ بِحَيْوَانٍ فَلاَ يَكُوْنُ إِنْسَانًا. وَإِنْ كَانَتْ مُنْفَصِلَةً حَقِيْقِيَّةً فَاسْتِثْنَاءُ عَيْنِ أَحَدِ الْجُزْءَيْنِ يُنْتِجُ نَقِيْضَ الْجُزْءِ الثَّانِي .كَقَوْلِنَا: الْعَدَدُ إِمَّا زَوْجٌ أَوْ فَرْدٌ لٰكِنَّهُ زَوْجٌ يُنْتِجُ أَنَّهُ لَيْسَ بِفَرْدٍ أَوْ لٰكِنَّهُ فَرْدٌ يُنْتِجُ أَنَّهُ لَيْسَ زَوْجًا. وَاسْتِثْنَاءُ نَقِيْضِ أَحَدِهِمَا يُنْتِجُ عَيْنَ الثَّانِي.

ترجمه

او په قیاس استثنائی کي چي کومه شرطیه وضعه سوې وی هغه که چیری متصله وی نو د مقدم په استثناء سره په نتیجه کي تالي راځي. لکه زموږ دا قول "که چیری دغه انسان وی نو حیوان هم دی". "مگر دغه انسان دی" نو " دغه حیوان دی". او د تالي د نقیض په استثناء کولو سره په نتیجه کي د مقدم نقیض راځي. لکه زموږ دا قول " که چیری دغه شي انسان وی نو دغه به حیوان وی"، " مگر دغه شي حیوان نه دی نو انسان نه دی". او که چیری منفصله حقیقه وی نو بیا استثناء د یوه د جزئینو نتیجه په صورت کي د نقیض د هغه بل طرف ورکوی. لکه زموږ دا قول "عدد به زوج او یا فرد وی"، " مگر عدد زوج دی" نو نتیجه داسوه " دغه عدد فرد نه دی ". یا " دغه عدد فرد دی" نو نتیجه داسوه " نو ددغه عدد زوج نه دی". او استثناء د نقیض د یوه د طرفینو نتیجه په صورت کي د هغه بل طرف ورکوی.

تشریح

دا خبره مخکي تېره سوه چي قیاسِ استثنائي هغه دی چي هغه پر نتیجه او یا پر نقیض د نتیجه مشتمله وی، ددغه قیاس نتیجه او یا نقیض د نتیجه په خپله د قیاس استثنائي د مقدمو څخه یو لاهم نه وی، بلکه د قیاسي استثنائي د مقدمه جزء وی، او هغه مقدمه چي نتیجه او یا نقیض د نتیجه ددې جزء وی هغه مقدمه قضیه شرطیه وی، لهذا د قیاسي استثنائي یوه مقدمه شرطیه او هغه بله وضعیه وی (یعني د مقدمه شرطیه د یوه جزء په اثبات سره وضع او ثبوت د هغه بل جزء راځي، او یا په نفي سره د یوه جزء نفي د هغه بل جزء راځي، دغه ته وضعیه

ویل کیږي). لهذا د قیاسي استثنائي یوه مقدمه شرطیه او بله حملیه وي، مګر ددې حملیه په شروع کې د استثناء ادات ذکر وي لکه "لکن"، او "اما" او پرته ددې.

سوال: هغه مقدمه چې د شرطیه په حیث په قیاسي استثنائي کې مقرره سوې وي، هغه متصله وي، او که منفصله؟

جواب: هغه دواړې کېدای سي.

سوال: که شرطیه متصله وي نو په دغه صورت کې د استثناء څو صورتونه کېدای سي؟

جواب: څلور کېدای سي. ۱: استثناء د مقدم. ۲: استثناء د تالي. ۳: استثناء د نقیض د مقدم. ۴: استثناء د نقیض د تالي. (او په حقیقت کې ددغه څخه آنه صورتونه جوړېدای سي، چې کوم د نقشې په صورت کې لاندې راتلونکې دي).

سوال: په دغه څلور صورتونو کې څو صورتونه نتیجه ورکونکې دي؟

جواب: دوه . استثناء د مقدم او استثناء د نقیض د تالي. پاته دوه صورتونه نتیجه ورکولای نسي.

سوال: استثناء د عینِ تالي نتیجه څه ورکوي؟

جواب: استثناء د مقدم نتیجه په صورت کې د استثناء د تالي ورکوي. ځکه مقدم ملزوم او تالي لازم وي، په وجود سره د ملزوم وجود د لازم راځي. که چېرې دا دول نسي نو بیا به د مقدم او تالي تر مینځ لزوم وجود پیدا نه کړي. او حال دا چې لزوم وجود لري، نو معلومه سوه چې استثناء د مقدم نتیجه په صورت کې د استثناء د تالي ورکوي.

سوال: استثناء د نقیض د تالي په کوم صورت کې ورکوي؟

جواب: په صورت کې د نقیض د مقدم ورکوي، لهذا استثناء د نقیض د تالي نتیجه په صورت کې د نقیض د مقدم ورکوي. ځکه تالي لازم د مقدمَ سره ده . او د لازم په نفي سره د ملزوم نفي راځي، که چېرې دغه دول نسي نو بیا به د ملزوم وجود بېله لازمه راسي. نو په دغه وجه سره به ددوی تر مینځ لزوم د مینځه لاړ سي، او حال دا چې لزوم ددوی تر مینځ وجود لري.

سوال: استثناء د عینِ تالي ولې نتیجه په صورت کې د عینِ مقدم نه ورکوي؟

جواب: ځکه تالي لازمَ د مقدم سره ده، او وجود د لازم مستلزم وجود لره د ملزوم نه دی، ځکه دا کېدای سي چي لازم عام تر ملزوم وی، نو د عاموالي په صورت کي لازم بېله ملزومه وجود پیدا کولای سي. لهذا وجود د عام مستلزم وجود لره د خاص نه وی.
سوال: استثناء د نقیض د مقدم نتیجه په صورت کي د نقیض د تالي ولي نه ورکوی؟
جواب: ځکه نفي والي د ملزوم مستلزم و نفي والي لره د لازم نه دی، ځکه دا کېدای سي چي لازم عام تر ملزوم وی، نو د ملزوم د خاص والي په صورت کي که چیری دده نفي وسي نو دده په نفي والي سره د لازم نفي نه راځي ، ځکه په نفي سره د خاص نفي د عام نه راځي، د مثال په توگه د انسان نفي کېدل مستلزم نفي لره د حیوان نه دی.

	استثناء	نتیجه	مقدمه شرطیه	مقدمه استثنائیه (نتیجه)
1	عین مقدم	عین تالي	ان كانت الشمس طالعة فالنهار موجود	لكن الشمسَ طالعةٌ، فالنهار موجود
2	عین مقدم	نقیض تالي	ان كانت الشمس طالعة فالنهار موجود	لكن الشمسَ طالعةٌ، فالنهار ليس بموجود
3	نقیض مقدم	عینِ تالي	ان كانت الشمس طالعة فالنهار موجود	لكن الشمسَ ليست بطالعة، فالنهار موجود
4	نقیض مقدم	نقیضِ تالي	ان كانت الشمس طالعة فالنهار موجود	لكن الشمسَ ليست بطالعةٍ، فالنهار موجود
5	عینِ تالي	عینِ مقدم	ان كانت الشمس طالعة فالنهار موجود	لكن النهار موجود فالشمس طالعةً
6	عینِ تالي	نقیضِ مقدم	ان كانت الشمس طالعة فالنهار موجود	لكن النهار موجود فالشمس ليست بطالعة
7	نقیضِ تالي	عینِ مقدم	ان كانت الشمس طالعة فالنهار موجود	لكن النهار ليس بموجود فالشمس طالعةٌ
8	نقیضِ تالي	نقیضِ مقدم	ان كانت الشمس طالعة فالنهار موجود	لكن النهار ليس بموجود فالشمس ليست بطالعةٍ

سوال: که چیری مقدمه شرطیه په قیاسِ استثنائي کي منفصله وی نو ددې بیا څو صورتونه کېدای سي؟

جواب: ددې درې صورتونه کېدای سي. ١: منفصله حقیقیه. ٢: مانعة الجمع.٣: مانعة الخلو.

سوال: د منفصله حقیقیه په صورت کي څو صورتونه کېدای سي؟

جواب: په دې کي هم آته احتماله وجود لري. چي تفصیلا لاندی د نقشې په صورت کي وړاندی کیږی.

	استثناء	نتیجه	
1	عین مقدم	عین تالي	العدد اما زوج او فرد ، لکنه زوج فهو فرد.
2	عین مقدم	نقیض تالي	العدد اما زوج او فرد ، لکنه زوج فلیس بفرد.
3	نقیض مقدم	عینِ تالي	العدد اما زوج او فرد ، لکنه لیس بزوج فهو فرد.
4	نقیض مقدم	نقیضِ تالي	العدد اما زوج او فرد ، لکنه لیس بزوج فهو لیس بفرد.
5	عینِ تالي	عینِ مقدم	العدد اما زوج او فرد ، لکنه فرد فهو زوج.
6	عینِ تالي	نقیضِ مقدم	العدد اما زوج او فرد ، لکنه فرد فلیس بزوج.
7	نقیضِ تالي	عینِ مقدم	العدد اما زوج او فرد ، لکنه لیس بفرد فهو زوج.
8	نقیضِ تالي	نقیضِ مقدم	العدد اما زوج او فرد ، لکنه لیس بفرد فهو لیس بزوج .

مګرپه دغه آتو احتمالاتو کي نتیجه ورکونکي هغه دوه دي.

١: د منفصله د اجزاوُ څخه چي د کوم استثناء وسي نو نتیجه د هغه بل جزء د نقیض په صورت کي راځي ، ځکه دغه منفصله حقیقیه ده، او په حقیقیه کي طرفین سره یو ځای کېدای نسي، اوس که چیری د یوه طرف د استثناء په صورت کي نتیجه په صورت کي د عینِ هغه بل جزء راسي نو یوځای والي به ددغه داوړو طرفینو راسي. ځکه د حرفِ استثناء ورسته چي کوم طرف راسي نو هغه موجود وی، اوس که نتیجه بعینه هغه بل طرف سي نو هغه به هم موجود سي نو بیا موجود والي او یو ځای والي د طرفینو راغلي کوم چي صحت نه لری.

مثال: "اما ان يكون هذا العدد زوجا او فرداً"، " لكنه زوج" نو نتيجه يې دا رځي " انه ليس بفرد". اوس دلته استثناء د "زوج" نتيجه په صورت کې د نقيض د هغه بل جزء "فرد" ورکړېده، او هغه دلته داده " انه ليس بفرد".

۲: استثناء د نقيض د کوم طرف وسي نو بعينه د هغه بل طرف په صورت کې به نتيجه راځي، اوس که چيرې عينِ هغه بل طرف نتيجه نسي، بلکه د هغه د نقيض په صورت کې نتيجه راسي نو خالي به د يو شي د طرفينو څخه راسي کوم چي روا نه دی.

مثال: "اما ان يكون هذا العدد زوجا او فرداً "، " لكنه ليس زوج " نو نتيجه يې دا رځي " انه فرد". اوس دلته استثناء د نقيض د "زوج" نتيجه په صورت کې د هغه بل طرف" فرد" ورکوی. چي هغه داده " انه فردٌ".

که منفصله چيرې مانعة الجمع وی نو په دغه صورت کې نتيجه ورکونکي صورتونه دوه دي.

۱: استثناء د جزء اول نتيجه په صورت کې د نقيض د هغه بل راځي.

مثال: " هذا الشيء اما شجر او حجر"، " لكنه شجر فليس بحجر". دلته "شجر" چي طرفِ اول دی، دده په استثناء سره نتيجه د نقيض د هغه بل طرف راغلېده چي هغه " ليس بحجر" دی.

۲: استثناء د دوهم جزء نتيجه په صورت کې د طرفِ آخر ورکوی.

مثال: "هذا الشيء اما شجر او حجر". " لكنه حجر فليس بشجر" اوس دلته استثناء د دوهم جزء" حجر" نتيجه په صورت کې د نقيض د هغه بل طرف ورکړل چي هغه " ليس بشجر " دی.

او که منفصله مانعة الخلو وه نو په دغه کې هم دوه صورتونه نتيجه ورکونکي دي.

۱: استثناء د نقيض د طرفِ اول نتيجه په صورت کې د عينِ طرفِ ثاني ورکوي.

مثال: "زيد اما في البحر و اما ان لايغرق، لكنه ليس في البحر فلا يغرق". اوس دلته استثناء د اول طرف د نقيض " ليس في البحر" نتيجه په صورت کې د طرفِ آخر" فلايغرق" ورکړل.

۲: استثناء د نقيض د ثاني نتيجه په صورت کې د طرفِ اول ورکوی.

مثال: " زيد اما في البحر و اما ان لايغرق"، " لكنه يغرق فهو في البحر". اوس دلته استثناء د نقيض د ثاني " يغرق" نتيجه په صورت کې د عينِ طرفِ اول " هو في البحر" ورکړېده.

څه وخت چي مصنف رحمه الله د بيان څخه د قياسِ اقتراني فارغه سو نو اوس ده شروع په بحث کي د قياسِ استثنائي وکړل، او وې فرمايل: قياس استثنائي د دوو مقدمو څخه مرکب راځي، يوه د هغو څخه شرطيه او هغه بله حمليه وي چي هغې ته وضعيه ويل کيږي. وضعيه مطلب دادی چي د شرطيه د يو جزء په اثبات سره د هغه بل جزء اثبات راځي. او په نفي سره د يوه جزء يې نفي د هغه جزء راځي.

سوال: وضعيه ته وضعيه ولي ويل کيږي؟

جواب: ځکه دغه قضيه د شرطيه د يو جزء د اثبات دپاره وضعه سوېده. مثلا ته وايې: "که چيری لمر راختلي وی نو ورځ به موجوده وی"، "مګر لمر راختلي دی" نو ورځ موجوده ده. اوس دغه قياس د دوو مقدمو څخه جوړه سوی دی. يوه د هغوی څخه شرطيه ده، او هغه داده "که چيری لمر راختلي وی نو ورځ به موجوده وی"، او هغه بله وضعيه ده " مګر لمر راختلي دی" اوس دغه قضيه د شرطيه د يو جزء د اثبات دپاره وضعه سوېده، او دغه د هغه بل جزء د اثبات په صورت کي نتيجه ورکوی چي هغه دلته داده " نو ورځ موجوده ده". او يا به دغه قضيه رفعيه وی، يعني رفعه او نفي د يو جزء د شرطيه نتيجه په صورت کي د نفي د هغه بل جزء ورکوی چي هغه دلته دادی "لمر راختلي نه دی".

سوال: په متصله کي څو احتمالات وجود لری؟

جواب: څلور احتمالات وجود لری.۱: وضع المقدم. ۲: وضع التالي.۳: رفع المقدم.۴: رفع التالي.

سوال: وضع التالي نتيجه ورکوی او که نه؟

جواب: نتيجه نه ورکوي، ځکه کېدای سي چي تالي عام تر مقدم وی، او ثبوت د عام مستلزم ثبوت لره د خاص لازم نه دی.

مثال: " ان كان هذا انسانا فهو حيوان". که چيری دغه انسان وی نو دغه به حيوان وی. مګر حيوان دی. نو اوس دغه نتيجه دا نه ورکوی چي دغه به انسان وی. ځکه د انسان څخه سېوا يو بل حيوان کېدای سي لکه خر او دغه دول نور.

سوال: په رفع التالي سره نتيجه په کوم صورت کي راځي؟
جواب: په صورت کي د رفع المقدم نتيجه ورکوي، ځکه انتفاء د لازم مستلزم و انتفاء ته د ملزوم وی.
سوال: رفع المقدم نتيجه په په يو صورت کي ورکوی او که يې نه ورکوی؟
جواب: نه، لکه په پاسني ذکر سوی صورت کي، که چيری دغه انسان وی نو دغه به حيوان وی، مګر انسان نه دی، اوس دغه مستلزم و دې ته نه دی چي دغه به حيوان نه وی، ځکه په نفي سره د خاص نفي د عام نه راځي.
سوال: په مانعة الجمع کي څومره صورتونه وي؟
جواب: څلور.
سوال: هغه کوم کوم دي؟
جواب: دادي.۱: رفع د مقدم.۲: رفع د تالي.۳: وضع د مقدم.۴: وضع د تالي. مګر په دغه کي دوه صورتونه نتيجه ورکونکي دي.
۱: وضع عين المقدم نتيجه په صورت کي د رفع التالي ورکوی.
مثال: "هذه الکلمة اما اسم او فعل" لکنه اسم فهو ليس بفعل" يعني دغه کلمه به اسم او يا فعل وی، مګر اسم دی نو فعل نه دی.
۲: وضع د عين التالي نتيجه په صورت کي د رفع المقدم ورکوی. مګر رفع المقدم نتيجه په صورت کي د عينِ تالي نه ورکوی. او رفع د تالي نتيجه په صورت کي د عينِ مقدم نه ورکوی.
مثال: "هذه الکلمة اما اسم او فعل" لکنه فعل فهو ليس باسم" دغه کلمه به اسم او يا فعل وی، مګر فعل ده نو اسم نه ده.
سوال: په مانعة الخلو کي څومره احتماله وي؟
جواب: څلور.
سوال: هغه کوم دي؟

جواب: هغه دادي.۱: رفع المقدم .۲: رفع التالي.۳: وضع المقدم. ۴: وضع التالي.
اوس په دغه کي دوه صورتونه نتيجه ورکوي هغه دادي.
۱: رفع المقدم په صورت کي د وضع التالي نتيجه ورکوی.
مثال: "هذا الشيء اما لاشجر او لاحجر" "لكنه شجر فهو لاحجر. يعني دغه شي به لاشجر او يا لاحجر وی، مګر شجر دی نو لاحجر نه دی.
۲: رفع د تالي نتيجه په صورت کي د وضع د مقدم ورکوی. مګر وضع د مقدم نتيجه په صورت کي د رفع د تالي نه ورکوی، او وضع د تالي په صورت کي د رفع د مقدم نتيجه نه ورکوی.
مثال: "هذا الشيء اما لاشجر او لاحجر" "لكنه حجر فهو لا شجر". يعني دغه شي به لاشجر او يا لاحجر وی، مګر حجر دی نو لاشجر نه دی.
سوال: په منفصله حقيقة کي څو احتماله وجود لري؟
جواب: څلور.
سوال: هغه کوم دي؟
جواب: دادی. ۱: رفع د مقدم.۲: رفع د تالي.۳: وضع د مقدم. ۴: وضع د تالي. او څلور صورتونه نتيجه ورکونکي دي.
۱: رفع د مقدم نتيجه په صورت کي د وضع د تالي.
مثال: العدد اما زوج او فرد ، لكنه ليس بزوج فهو فرد. يعني دغه عدد به جفت او يا طاق وی، مګر جفت نه دی نو طاق دی.
۲: وضع د مقدم په صورت کي د رفع د تالي نتيجه ورکوی.
مثال: العدد اما زوج او فرد ، لكنه زوج فهو ليس بفرد. يعني دغه عدد به زوج او يا فرد وی، مګر زوج دی نو فرد نه دی.
۳: وضع د تالي نتيجه په صورت کي د رفع د مقدم ورکوی.
مثال: العدد اما زوج او فرد ، لكنه فرد فهو ليس بزوج. يعني دغه عدد به زوج او يا فرد وی، مګر فرد دی نو زوج نه دی.

۲: رفع د تالي په صورت کي د وضع د مقدم نتیجه ورکوی.

مثال: العدد اما زوج او فرد ، لکنه لیس بفرد فهو زوج. یعني دغه عدد به زوج او یا فرد وی، مګر فرد نه دی نو زوج دی.

عبارت

اَلْبُرْهَانُ :هُوَ قِيَاسٌ مُؤَلَّفٌ مِنْ مُقَدِّمَاتٍ يَقِينِيَّةٍ لِإِنْتَاجِ الْيَقِينِيَّاتِ وَالْيَقِينِيَّاتُ أَقْسَامٌ : أَحَدُهَا أَوَّلِيَّاتٌ . كَقَوْلِنَا: الْوَاحِدُ نِصْفُ الِاثْنَيْنِ وَالْكُلُّ أَعْظَمُ مِنَ الْجُزْءِ .وَمُشَاهَدَاتٌ.كَقَوْلِنَا: الشَّمْسُ مُشْرِقَةٌ وَالنَّارُ مُحْرِقَةٌ .وَمُجَرَّبَاتٌ. كَقَوْلِنَا: السَّقْمُونِيَا مُسَهِّلَةٌ لِلصَّفْرَاءِ .وَحَدْسِيَّاتٌ كَقَوْلِنَا: نُورُ الْقَمَرِ مُسْتَفَادٌ مِنْ نُورِ الشَّمْسِ .وَمُتَوَاتِرَاتٌ كَقَوْلِنَا: مُحَمَّدٌ صلى الله عليه وسلم ادَّعَى النُّبُوَّةَ، وَظَهَرَتِ الْمُعْجِزَةُ عَلَى يَدِهِ. وَقَضَايَا قِيَاسَاتُهَا مَعَهَا .كَقَوْلِنَا: الْأَرْبَعَةُ زَوْجٌ بِسَبَبِ وَسَطٍ حَاضِرٍ فِي الذِّهْنِ وَهُوَ الِانْقِسَامُ بِمُتَسَاوِيَيْنِ.

ترجمه

برهان هغه قیاس دی کوم چې د داسې مقدماتو څخه مرکب سوی وی چې هغه یقیني وې ددې دپاره چې حاصل سوې نتیجه یقیني وی. د یقینیاتو شپږ قسمونه دې. د هغوی څخه اولنی قسم اولیات دې، لکه زموږ دا قول "یو د دوو نیمی دی". او " کل تر خپل جزء غټ وی". او دوهم قسم مشاهده ده لکه زموږ دا قول "لمر روښانه دی"، " اور سوزېدونکی دی". او دریم قسم تجربه ده ، لکه زموږ دا قول " د سقمونیا چیښل ژړ لری کوی". او څلورم قسم حدس دی. لکه زموږ دا قول " د سپوږمي رڼا د لمر د رڼا څخه حاصله سوېده". او پنځم قسم متواتر دی لکه زموږ دا قول " محمد رسول الله ﷺ د نبوت دعوی کړېده". او " محمد رسول الله ﷺ په خپل لاس معجزې ښکاره کړي وې". شپږمې هغه قضیې دي د کومو سره قیاس ملګری وي. لکه زموږ دا قول " څلور جفت دي". د هغه دلیل د وجې څخه چې هغه په ذهن کې حاضر دی یعني و دوو برابرو ته تقسمېدل.

تشریح

برهان په لغت و دلیل ته ویل کیږی، او په اصطلاح کې هر هغه قیاس ته ویل کیږی کوم چې مرکب د یقیني مقدماتو څخه دپاره د یقین فائده کولو وی.

سوال: مقدمه یقینیه و څه ته ویل کیږی؟

جواب: یقینیه کي یاء دپاره د نسبت ده، یعني مقدمه منسوب بسوی یقین، لهذا یقینیه هر هغه مقدمه ده چي د هغه سره متعلق کوم تصدیق وی هغه یقین وی. لهذا علم او تصدق پر دغه قضیه باندی یقین وی.

خلاصه داسوه چې مقدمه معلوم وی. او پر هر معلوم باندی علم وی، که چیری دغه علم یقین وی نو دغه مقدمه ته یقینیه ویل کیږی.

سوال: یقین و څه ته ویل کیږی؟

جواب: هغه اعتقاد چي جازم وی، او ددغه اعتقاد د مقابل او مخالف د واقع کېدلو هیڅ یو احتمال نه وی. او دغه اعتقاد مطابق د واقع او نفس الامر سره وی.

سوال: یقینیات څو قسمونه لری؟

جواب: هغه څو قسمونه لری، د هغه تفصیل لاندی راتلونکي دي.

د کوم کلام تر اورېدلو ورسته یقین پیدا سي ، او په هغه کي کوم شک پاته نه وی نو داسي کلام ته کلام یقیني ویل کیږی. او د کوم کلام تر اورېدو ورسته شک پاته سي نو هغه کلام ته کلام ظني ویل کیږی. څرنګه قیاس جوړ د مقدماتو څخه وی، په دغه وجه د کوم قیاس چي دواړی مقدمې صغری او کبری یقیني وي نو ددغه نتیجه به هم یقیني وی. او دغه قیاس ته قیاس یقیني ویل کیږی. او دکوم قیاس چي صغری او کبری ظني وی نو د هغه نتیجه هم ظني وی. یقیني قیاس ته برهان ویل کیږی. یقین دوه ډوله پېدا کیږی.

۱: بېله کومه دلیلَ کلام صحی و منل سي، او په هغه کي کوم شک پاته نسي دغه یقین ته بدیهي ویل کیږی.

۲: د یو کلام یقیني معلومېدل د دلائلو په توسط سره وی د مثال په توګه د قرآن پاک څخه، احادیثو متواترو څخه دغه یقین ته نظری ویل کیږی.

د بدیهي یقین شپږ قسمه لري.

۱: اولیات: هر هغه قیاس چي عقل دده د طرفینو په تصور کولو سره حکم و کړی. او په حکم کولو کي سېوا د طرفینو د تصور څخه و کوم بل شي ته احتیاج نه وی.

مثال: کل غټ تر جزء دی. اوس دلته یو طرف کل او بل طرف جزء دی، د کل او جزء په تصور سره عقل حکم د غټوالي کوی.

۲: **مشاهدات:** هر هغه قیاس چي محض تصور د طرفینو د حکم دپاره کفایت نه کوی بلکه عقل په حس سره و مشاهده کولو ته محتاجَ وی.

مثال: لمر زلانده دی، یو طرف لمر او دوهم طرف زلېدل دی. او د لمر او زلانده د تصور ورسته عقل حکم په زلاندوالي سره د لمر نه کوی بلکه دی په حس سره و مشاهدې ته محتاجَ دی، لهذا د مشاهده کولو ورسته بیا عقل حکم کوی.

او اور سوځېدونکي وی. اوریو طرف او سوځېدل بل طرف دی، او عقل ددوی د تصور کولو ورسته حکم نه کوی، بلکه تر مشاهده ورسته عقل حکم کوی.

۳: **مجربات:** هر هغه قیاس چي عقل ورسته د تکرار د مشاهده و جزم ته رسي.

مثال: د سقمونیا چیښل ژړ صفا کوی. اوس یو ځلي د طرفینو په مشاهده کولو سره عقل و جزم ته نه رسي. بلکه په بار بار مشاهده کولو سره ورسته عقل حکم کوی چي د سقمونیا چیښل ژړ صفا کوی.

۴: **حدسیات:** هغه قیاس چي عقل حکم د حدس (کوم چي علم فائده کوی) په توسط سره کوی.

مثال: د سپوږمي رڼا د لمر رڼا څخه ده.

سوال: حدس و څه ته ویل کیږی؟

جواب: دلته یو مبادی او یو مطلوب وی، د مثال په توګه یو معلومي تصوری او یو معلومي تصدیقي وی. او د معلومي تصوری په توسط مجهول تصوری حاصلیږی، او په معلومِ تصدیقي په توسط سره مجهولِ تصدیقي حاصلیږی. لهذا دغه معلوم مبادی او مجهول یې مطلوب دی، نو ذهن د مبادیو څخه و مطلوب ته انتقال په ډېر تېزی سره داډول وی چي مبادی او مطلوب په یوه ځل حاصله سي.

۵: **متواترات:** هغه قضایاوی چي عقل ددوی په هکله جزم کول په واسطه سره د اورېدلو د ډېرو کسانو څخه کوی چي د هغوی یو ځای والي پر دروغو باندی عقلاً محاله وی.

مثال: د الله رسول صلي الله عليه و سلم دعوى د نبوت و كړه. دلته يو طرف د الله رسول او بل طرف د نبوت دعوى كول بل طرف دى. لهذا دغه خبره د دومره كسانو څخه اوريدل سوي ده چي د هغوى يو ځاى والي پر دروا غو باندى محاله دى.

۶: هغه قضاياوى چي ددوى سره حدى اوسط په ذهن كي وجود لرى.

مثال: څلور يو جفت عدد دى. اوس ددي دليل دادى چي "څلور و برابرو ته تقسيميږى". او هر عدد چي برابرو ته قسميږى هغه جفت عدد وى". اوس دغه دليل په ذهن كي هغه مهال متصوروى چي مورږ د څلورو د جفتوالي كوو.

خلاصه حواشي ايوبي

قياس پر دوه شيانو باندى مشتمله وى. ۱: صورت د قياس. ۲: ماده د قياس. صورت د قياس بيان سو، اوس دلته مصنف رحمه الله ماده د قياس بنئي. لهذا قياس يا د قضيه يقينيه او يا د قضيه ظنيه څخه جوړ سوى وى.

سوال: يقين و څه ته ويل كيږى؟

جواب: يقين هغه اعتقاد دى چي كلك وى (په دغه سره گمان ووتي ځكه هغه كلك نه وى)، د واقع سره مطابق وى (جهلي مركب ووتي، دا هغه دى چي يو ناپوه كس پر يوه شي باندى كلك اعتقاد لرى، مگر دغه كس غلط وى، او دى په خپله دغه غلطيا خبر نه وى، نو بيا دى پر دغه خپله غلطيا باندى كلك ولاړ وى) او ثابت وى (هغه اعتقاد ووتي چي سړى يي د خپل پير په هكله لرى، لهذا دغه هم اعتقاد وى مگر د شک اچونكي په وجه دغه اعتقاد د مينځه ځي، ثابته پاته نسي)

سوال: دغه پنځو قسمونو ته په منطق كي كوم نوم وركول كيږى؟

جواب: دغه ته صناعاتي خمسه ويل كيږى. څرنگه په منطق كي بحث د صورت څخه د قياس كړل كيږى دغه ډول د ماده څخه هم بحث كړل كيږى. د اول په هكله بحث و انتهاء ته و رسيدى نو په دغه وجه مصنف رحمه الله و دوهم بحث ته اشاره وكړه چي هغه بحث د ماده څخه د قياس دى.

سوال: حدسيات و څه ته ويل كيږى؟

جواب: قطب الدين رازی رحمه الله: ده فرمايلي دي چي حدسيات هغه دی کوم چي و تکرار ته د مشاهدې احتياج نه لری.

سيد سند رحمه الله: دی په شرح کي د مواقف فرمايي: په حدسياتو کي د مشاهدې تر سره کول ضروری نه دی، نو يو شي چي ضروری نه وی نو بيا د هغه تکرار نفي کول هيڅ معني نه لری، د مثال په توګه زيد و يو مجلس ته نه راځي نو اوس ته وايې چي زيد دلته بار بار په تکرار سره راتلای نسي، نو دا هيڅ معني نه لری. لهذا په حدسياتو کي مطلوب او مبادی په يوه پلا حاصل سي.

سوال: د تواتر حد معلوم دی چي د څومرو خلکو څخه په رانقل کېدو سره يوه خبره متواتره ګرزی؟

جواب: نه دده دپاره کوم حد مقرر دی، بلکه دومره خلک يې بيان کړی چي عقل دا ووايي چي د دومرو خلکو پر درواغ ويولو باندی اتفاق راتلای نسي.

سوال: حدسيات، مجربات پر بل کس باندی دليل ګرزېدلای سي؟

جواب: نه، ځکه دا کېدای سي چي يو قياس دی، د يو کس په وړاندی حدسي وی او د بل په وړاندی بيا نه وی، او دا هم کېدای سي چي يوه دي تجربه کړې وی او بل دي بيا نه وی کړې. څه وخت چي دغه ډول کېدل ممکن وه په دې وجه دا پر بل باندی دليل جوړېدای نسي.

عبارت

وَالجَدَلُ :وَهُوَ قِيَاسٌ مُؤَلَّفٌ مِنْ مُقَدِّمَاتٍ مَشْهُورَةٍ . وَالخَطَابَةُ :وَهِيَ قِيَاسٌ مُؤَلَّفٌ مِنْ مُقَدِّمَاتٍ مَقْبُولَةٍ مِنْ شَخْصٍ مُعْتَقَدٍ فِيهِ أَوْ مَظْنُونَةٍ. وَالشِّعْرُ :وَهُوَ قِيَاسٌ مُؤَلَّفٌ مِنْ مُقَدِّمَاتٍ مَقْبُولَةٍ مُتَخَيَّلَةٍ تَنْبَسِطُ مِنْهَا النَّفْسُ أَوْ تَنْقَبِضُ .وَالمُغَالَطَةُ :وَهِيَ قِيَاسٌ مُؤَلَّفٌ مِنْ مُقَدِّمَاتٍ كَاذِبَةٍ شَبِيهَةٍ بِالْحَقِّ أَوْ بِالْمَشْهُورِ أَوْ مِنْ مُقَدِّمَاتٍ وَهْمِيَّةٍ كَاذِبَةٍ وَالْعُمْدَةُ هُوَ الْبُرْهَانُ لاَ غَيْرُ. انتهى.

ترجمه

او جدل يو داسي قياس دى كوم چي مركب و شهرت ته رسيدلو مقدماتو څخه وى، او خطابت هغه قياس دى چي مركب د داسي مقدماتو څخه وى چي هغوى د يو داسي كس څخه اخيستل سوى وى چي د هغه په هكله د ښه اعتقاد او يا ګمان وى. او شعر هغه قياس دى چي هغه د داسي مقدماتو څخه مركب وى چي په هغه سره نفس غوړيږى او يا خوابدى كيږى. او مغالطه هغه قياس دى چي هغه مركب د هغه مقدماتو څخه وى چي هغوى مشابه د حق يا و شهرت ته رسيدلي مقدمو سره او يا د وهمي دروغجنو مقدماتو سره وى. او عمده تر ټولو برهان دى، نه بل يو. مګر دغه آخر د رسالي دى. هم پر دغه رساله و پاى ته و رسيدله.

تشريح

مصنف رحمه الله د نظرى قسمونه بيانوى.

اول : جدل:

سوال: جدل و څه ته ويل كيږى؟

جواب: جدل په لغت كي و قوت ته ويل كيږى ، او په اصطلاح كي هغه قياس دى كوم چي د مشهورو مقدماتو څخه مركب سوى وى، او يا د منل سوو مقدماتو څخه مركب سوى وى.

سوال: مشهوري مقدماتي او قضاياوى و څه ته ويل كيږى؟

جواب: هغه قضاياوى چي د خلكو د اعتراف په وجه په هغوى كي (د عقل د طرف) حكم سوى وى، او د دغه حكم كيدلو څو وجي كيداى سي.

[1] : د عامو خلکو د ګټې په وجه تر سره سوی وی لکه "اَلْعَدْلُ حَسَنٌ" عدل او انصاف نېک کار دی. اوس عدل ته نیک کار ویل د عامو خلکو د ګټې دپاره ورته ویل سوی دی.

[2] : یا د زړه د نرم والي د وجې وی لکه " مواساة الفقراء محمودة" یعني د فقیرانو سره کومک کول د ستاینې کار دی.

[3] : یا د غیرت د وجې حکم سوی وی لکه "كشف العورة مذموم في المحافل". یعني په محفلونو کې عورت لڅوول او ښکاره کول بد کار دی.

[4] : یا د عادت د وجې څخه سوی وی. لکه " ذبح الحيوان قبيح عند اهل الهند" یعني د هند د خلکو یعني د هندوانو په وړاندی د حیوان حلال یو بد کار دی. او دغه دوی یو عادت دی.

سوال: مشهوری مقدمې کله کله چې په شهرت کې د اولیاتو غوندی وګرزی نو په دغه وخت کې د مشهورو مقدمو او د اولیاتُ تر مینځ څه فرق وی؟

جواب: فرق داوی چې په اولیاتو کې محض تصور د طرفینو دپاره د حکم کفایت کوی، او په مشهورو مقدمو کې تصور د طرفینو کافي نه وی بلکه دغه پاسني ذکر سوی شیانو څخه و یوه ته ضرورت وی. دغه ډول اولیاتِ محض صادقې وي او مشهوری مقدماتې صادقې او کاذبې دواړه ډول راځي.

سوال: غرض د جدل څخه څه وی؟

جواب: غرض داوی چې الزام د خصم او د مقابل راسي او هغه کس قانع سي کوم چې د اولیا تو د ادراک څخه عاجزه وی.

سوال: مقدماتې مسلمه و څه ته ویل کیږی؟

جواب: هغه مقدماتې کوم چې د خصم او مقابل سره و منل سي . او هر یو د خصم څخه د خپلې خبری د اثبات او د مقابل د تردید دپاره دغه منل سوي مقدماتې وړاندی کوی. د مثال په توګه د فقهاؤ رحمهم الله تر مینځ چې کومې اختلافي مسائلې دي.

دوهم: قیاسِ خطابي: هغه قیاس کوم چې مرکب د داسې مقدماتو څخه وی چې هغوی د یو معتبر کس په وړاندی مقبولې وي. او یا هغه مقدماتې پر اټکل بنا وي.

سوال: مقبولې مقدماتې کومې دي؟

جواب: هغه قضایاوي کومي چي د داسي کسانو څخه اخيستل سوی وي چي د هغوی د حقيت عقيده د آسماني حکم په وجه لرل کيږی. لکه د الله د رسولانو معجزې، د اولياؤ کرامات. او يا ددوی عقل او پوه تر نورو زياته وي، لکه علماء، او يا ديني خصوصيت لری لکه نېک خلک.

سوال: مظنونه کومي قضاياوی دي؟

جواب: هغه قضاياوی چي په هغوی کي حکم پر راجح طرف سره سوی وی، او په دغه کي د راجح طرف د نقيض احتمال وجود لری. او دغه احتمال هم مرجوح وی. لکه ويل کيږی " فلانکي کس د شپې دگرزلاو په وجه غل دی".

سوال: غرض د خطابة څخه څه وی؟

جواب: په دغه کي مقصد و خلکو ته د نيکو او د خير د کارونو ترغيب ورکول وی. او د شر د کار څخه راگرزول وی. دغه لکه خطيبان او تقرير کونکي واعظان يې کوي.

دریېم: **قياسِ شعری**: دغه قياس مرکب د داسي قضاياؤ څخه وی چي په هغه سره نفس خوشحاله کيږی او يا نفس په خوابدی کيږی.

سوال: ددغه شعری څخه مقصد څه وی؟

جواب: مقصد داوی چي نفس متاثره سي، او د هغه په [illegible] د ښه کار کولو او د بد کار څخه د راگرزېدلو دپاره تيار وگرزي.

څلورم: **مغالطه**: دا هغه قياس دی چي مرکب د داسي قضاياؤ څخه وی چي هغه د حقيقي او مشهورو مقدمو سره مشابه وی. (دغه ته سفسطه ويل کيږی)، او يا وهمي او دروغجني مقدماتو سره مشابه وي. (دغه ته مشاغبه ويل کيږی)

او ددغه قسمونو څخه اصل قياسِ برهان دی نه کوم بل يو. او ددغه رساله په آخر کي تعريف د هغه ذات سي چي د هغه لپاره ابتداء ده او وه ده ته د هر شي د انتهاء رجوع کيږی.

خلاصه حواشي ايوبي

جدل يو نتيجه ورکونکي حجت دی، او په دغه کي شرط دادی چي چي دغه حجت به شهرت ته رسېدلي وی او يا به خصم او مقابل چي د هغه په خلاف دغه حجت وړاندی کيږی هغه يې

مني، لهذا په حجت کي شهرت ته رسېدنه او یا د خصم په وړاندی منل شرط دی. بیا عام تر دې دغه حجت په حقیقت کي رښتیا او که درواغ وی.
سوال: جدل مرکب د مشهورو مقدماتو څخه وی، لهذا د شهرت څخه څه مراد دی؟
جواب: ددې څخه مراد دادی چي د هر قوم خپله اصطلاح وی، او د هغو په وړاندی د یو شي مشهورتیا داډول وی چي د اولیاتُ مشابه و ګرزی، لهذا هغه قضایاوی چي دومره مشهوره سي چي مشابه د اولیاتو و ګرزی.
سوال: یقینیات څو قسمونه لري؟
جواب: شپږ، او کوم قیاس چي هم ددغه شپږو قسمونه څخه چي د کوم یوه څخه هم مرکب و ګرزی هغه ته برهان ویل کېږی.
سوال: هغه مقدمې چي یقیني نه وی هغه څو قسمونه لري؟
جواب: هغه هم شپږ قسمونه لري. د هغو څخه یو مشهوری مقدمې دي چي د هغه ذکر تېر سو، او بل قسم یې مسلمات دي. مسلمات هغه مقدمې دي چي هغوی متخاصمي او مقابلي دواړی ډلی یې ثابت والي مني.
مثال: امر دپاره د وجوب دی. اوس درود واجب دی دلیل دا الهي قول دی " صلوا علیه". اوس دلته "صلوا" صیغه د امر ده، او امر دپاره د وجوب دی، نو درود ویل واجب سو. او په دغه سره رد پر هغه چا راغلي چي هغه درود واجب نه بولي. لهذا یو خصم د عدمې وجوب قائله دی. او مقابل یې د وجوب قائله دی. او ددوی دواړو په وړاندی دا خبره مسلمه او منل سوېده چي امر دپاره د وجوب دی.
۲: مقبولي مقدمې. هغه مقدمې دي چي هغه په خلکو کي قبولیت ته رسېدلي وی لکه ویل کیږی " کرامة الاولیاء حق". د اولیاء الله کرامت حق دي.
سوال: دا خبره چي د نبیانو علیهم السلام معجزې ثابتي دي. دغه په یقیني او که په غیر یقیني کي داخلي دی؟
جواب: دغه په متواتر کي داخلي دي. البته په شرحَ کي د مطالع دا خبره ذکر سوېده چي دغه د رسولانو د معجزې خبره دغه په مقبول کي داخله ده. او دغه په مقبول کي کوم چي د غیر

يقيني يو قسم دی په کي داخل گرزول هر کس په تعجب کي اچوی، چي دغه نو په مقبول غير يقيني کي څرنگه داخلي دی.

سوال: شعر و څه ته ويل کيږی؟

جواب: دغه هغه قياس دی کوم چي د داسي مقدماتو څخه مرکب وی چي د هغه په اورېدلو سره نفس خوشحاله کيږی او يا غمجن کيږی. او دغه مقدماتو ته مخيلات ويل کيږی. او ددغه په هکله نفس کوم يقين ته نه رسي، البته ددوی په اورېدلو سره نفس متاثره گرزی. مقررين او خطيبان حضرات چي کوم کلام استعمالوی هغه هم ددغه قبيلې څخه دی چي ددوی په اورېدلو سره د اورېدونکي نفسونه متأثره و گرزی.

سوال: مغالطه و څه ته ويل کيږی؟

جواب: دا هغه قياس دی چي مرکب د داسي مقدماتو څخه وی چي هغوی مشابه د حق سره وی.

مثال: لکه د آس صورت پر يو دېوال باندی ليکل سوی يعني پر يو دېوال باندی د آس شکل تيار سوی وی. نو بيا موږ ددغه شکل په هکله ووايو "هذا فرس" يعني دغه آس دی. او هر آس حيوان وی نو دغه آس حيوان دی. اوس دغه قياس مشابه د حق سره دی. مگر په حقيقت کي دغه غلط دی ځکه دغه پر دېوال ليکل سوی شکل خو حيوان نه دی، البته د حيوان شکل دی.

سوال: برهان ولي عمده او غوره دی؟

جواب: ځکه دغه د يقيني نتيجې د ورکړي دپاره د يقيني مقدماتو څخه مرکب سوی وی. څرنگه اصل په قضيو کي هغه قضيې دی کومي چي يقيني وی نو ددوی څخه مرکب سوی قياس هم اصل دی، په دغه وجه برهان عمده او غوره دی.

تمت (بروزشنبه، شعبان ۱۴۳۶هـ)

التمس منکم ايها الطلاب ان تدعوا لی ان يعطني الله الشهادة الحقة. ولنصرة المجاهدين الشاغلين فی الجهاد مع الجيوش الدجالية من اليهود والنصاری و الداعشية . و ان يعطی الحيوة الطويلة الی امير المؤمنين اختر محمد المنصور ادام الله فيوضاته و برکاته علی امة محمد. جزاء کم الله جزاء جزيلا مناسبا لدعائکم . الجمادی الاولی من السنة ۱۴۳۶ هـ

د مؤلف نوری علمي ملغلری:

علم الكلام:

اشرف العطايا شرح شرح العقائد

اشرف العطايا شرح الخيالي

علم المعاني:

اشرف العطايا شرح مختصر المعاني

اشرف العطايا شرح المطول

علم النحو:

اشرف العطايا شرح نحو مير

اشرف العطايا شرح هداية النحو

اشرف العطايا شرح كافية

اشرف العطايا شرح ملا جامي رحمه الله

اشرف العطايا شرح ملا غفور

علم المنطق:

اشرف العطايا ايساغوجي

اشرف العطايا شرح مير ايساغوجي

معصوم البيان شرح بديع الميزان

اشرف العطايا كنديا

المواعظ:

الدرر الغالية

اسلامي زندګي (اردو)

اسلامي ژوند

علم الحديث

اشرف العطايا ترجمه مع مختصر تشريح للبخارى

اشرف العطايا ترجمه مع مختصر تشريح للترمذى

اشرف العطايا ترجمه مع مختصر تشريح للمسلم

اصول الفقه:

اشرف العطايا شرح اصول الشاشي

اشرف العطايا شرح نور الانوار

اشرف العطايا شرح حسامي

اشرف العطايا شرح مسلم الثبوت

اشرف العطايا التوضيح و التلويح

علم الفقه:

اشرف العطايا شرح القدورى

اشرف العطايا شرح كنز الدقائق

اشرف العطايا شرح الوقاية (پښتو)

اشرف الرواية شرح شرح الوقاية (اردو)

د حج مناسک

د لمانځه احکام

د روژې احکام

د تخصص في الفقه كتابونه

اشرف العطايا شرح رسم المفتي (اردو / پښتو)

اشرف العطايا شرح مقدمة الشامي (اردو / پښتو)

اشرف العطايا شرح الاشباه و النظائر لابن النجيم المصرى رحمه الله (اردو / پښتو)

اشرف العطايا شرح اصول الافتاء لمحمد تقي العثماني (اردو / پښتو)

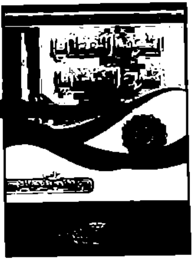

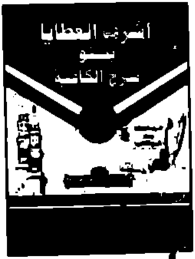

مكتبة سلطانية الهاشمية